



Rik Coolsaet

Familiekroniek

ACHT COOLSAET-GENERATIES TUSSEN GENT EN BRUSSEL

Rik Coolsaet

Familiekroniek

Acht Coolsaet-generaties tussen Gent en Brussel

Januari 2024

Geschreven voor Eleonora en haar generatiegenoten – de elfde generatie.

Wie weet, misschien zijn ook zij ooit nieuwsgierig naar waar we vandaan komen.

FOTO'S OMSLAG

(Bovenaan) Isidoor Coolsaet en Louise De Meulemeester met kinderen en kleinkinderen
(Nazareth, 1925)

(Onderaan, van links naar rechts) Marcel Coolsaet en Melanie Brusselmans met kinderen Jozef en Maria (Esseghemstraat 159, 1933); Jozef Coolsaet en Madeleine Willemse (Walzin, 1946); Henri Willemse, Catherine Debusscher, pastoor Michel Swalus, Madeleine Willemse (Grotteke, ca. 1930); Jan-Baptiste Coolsaet (ca. 1880); Jozef Coolsaet en Madeleine Willemse-Debusscher (Duinbergen, 1982)

Inhoud

Een woord vooraf

Waar het allemaal begon – De Oost-Vlaamse Coolsaet-tak

Van Oost-Vlaanderen naar Brussel

De Esseghemwijk

Mei 1940

Verplichte tewerkstelling in Zandvliet

Prille liefde

Oorlogsvrijwilliger in Noord-Ierland

Het volle leven

De 'NIR-pakketboot'

Een nawoord – en een woord van dank

Een woord vooraf

Migraties, grote en kleine, zijn van alle tijden. Sommige families wagen zich over de horizon. Andere blijven binnen een boogscheut van hun vertrouwde omgeving. Dit verhaal vertelt hoe individuen met wortels in Oost-Vlaanderen, Limburg en Nederland samengroeien tot een Brusselse familietak. **Jozef Coolsaet** en **Madeleine Willemse-Debusscher** vormen er de spil van. Beiden zijn na de Eerste Wereldoorlog in Brussel geboren uit niet-Brusselse ouders.

Maar dit is ook veel meer dan enkel het levensverhaal van Jozef en Madeleine. Het vangt aan bij het begin van de achttiende eeuw in wat nu Oost-Vlaanderen is. In Gent ligt immers de bakermat van deze Brusselse Coolsaet-tak en 1709 is de vroegste datum waarover zekerheid bestaat. Acht generaties lang volgen we het wel en wee van opeenvolgende Coolsaet-families. De eerste generaties leven een bescheiden, hard en onzeker bestaan. Ze leven vaak op en van het land, door weer en wind, op het ritme van de seizoenen. Velen van hun kinderen sterven nog voor ze een jaar oud zijn. Rond het midden van de negentiende eeuw beginnen de meesten echter de maatschappelijke ladder te beklimmen, langzaam maar zeker. De boerenstiel wordt verlaten, kinderen leven langer, beroepen worden meer divers. Wat ze echter nauwelijks doen, is migreren over de horizon. In vergelijking met de West-Vlaamse Coolsaet-families blijken de Oost-Vlaamse families met dezelfde naam erg honkvast. Zo goed als niemand van hen neemt deel aan de grote Vlaamse migratiegolf naar Frankrijk of de Verenigde Staten. Oost-Vlaanderen blijft bij uitstek hun heimat.

Er is alleen deze uitzondering: uit de Oost-Vlaamse tak groeien twee kleine zijtakken, een in Brussel en een in Wallonië.

Dit verhaal draait rond de Brusselse tak. Zijsporen worden hier niet bewandeld, zoals het ontstaan van de Waalse tak of het wedervaren van de rest van de Oost-Vlaamse tak. Dat wordt ooit nog wel eens elders verteld. Het verhaal stopt ook bij de negende generatie – de generatie die geboren is in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Wat vanaf deze generatie is gebeurd, laat ik graag over aan de volgende generaties om uit te schrijven, als zij daar zin in zouden hebben en als de overlevering hen voldoende bronnen aanreikt om het vervolg te vertellen.

De reconstructie van deze Brusselse Coolsaet-tak past in een breder project: de verhalen, de verbanden, het wedervaren en de migratie in en tussen landen reconstrueren van een groep families, die Coolsaet als hun gemeenschappelijke familienaam hebben. *Voyage to America*, dat in september 2013 verscheen, schetste de migratie van alle Coolsaet-families naar de Verenigde Staten bij de aanvang van de twintigste eeuw. De betrokken families waren zonder uitzondering afkomstig uit West-Vlaanderen. Voor zover de archieven ons kunnen vertellen, hadden ze niets uit te staan met de Oost-Vlaamse Coolsaet-tak – behalve dan hun familienaam. *Voyage to America* was de eerste bouwsteen van wat uiteindelijk een *Kroniek van de Coolsaet families* zal worden. Wat hier voorligt, is de tweede.

Rik Coolsaet

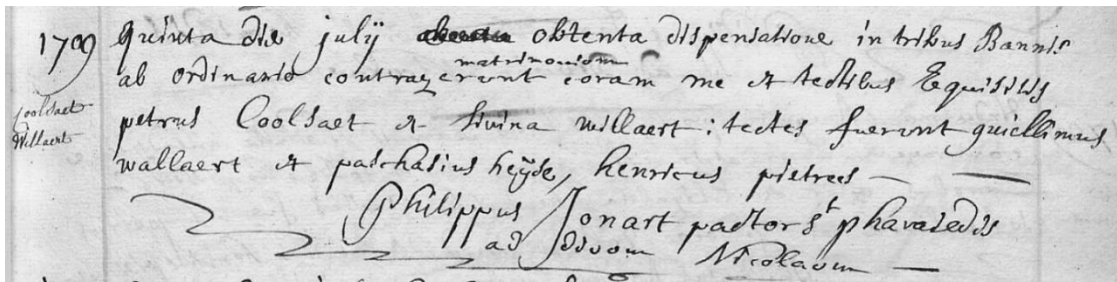
Januari 2024

Waar het allemaal begon.

De Oost-Vlaamse Coolsaet-tak

Hoe de Oost-Vlaamse Coolsaet-tak is ontstaan, ligt nog verborgen in de dikke mist van de zeventiende-eeuwse geschiedenis. Tot ver in de zeventiende eeuw komt de naam 'Coolsaet' zo goed als nergens voor op het grondgebied van het huidige Oost-Vlaanderen. Bij het begin van de achttiende eeuw duikt echter, als vanuit het niets, een **Petrus Coolsaet** op. Waar hij vandaan komt, hebben de archieven nog niet vrijgegeven. Zijn beroep kennen we al evenmin. Zijn leven is een mysterie.

Het enige dat we zeker weten, is dat hij op 5 juli 1709 in de Gentse Sint-Niklaasparochie trouwt met **Livina Wallaert**. Livina is in 1685 geboren in het Oost-Vlaamse Astene. In de tijd van toen was het gebruikelijk dat een huwelijk plaatsvond in de parochie van de echtgenote. Maar ze trouwen in Gent. Vandaag zou het er niet toe doen, maar in die dagen wel: Livina is vijf maand zwanger wanneer ze trouwt. Hoopt het koppel, door in Gent te trouwen, "het dorpsgepoender" te ontlopen, zoals Stijn Streuvels de dorpsroddels omschrijft?¹ Misschien.



Huwelijksakte Petrus Coolsaet en Livina Wallaert (1709)

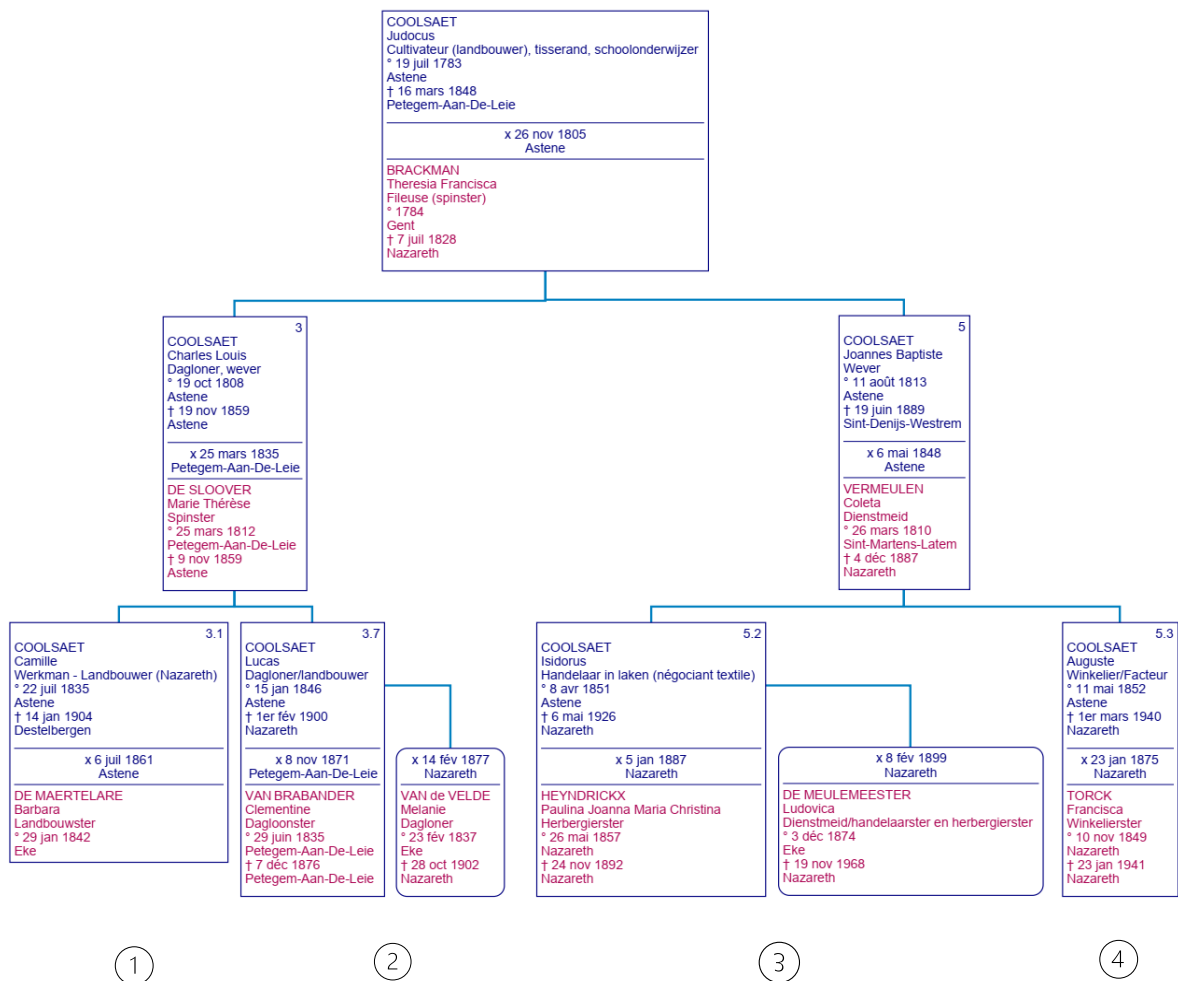
Een kleine vier maand later, op 31 oktober 1709, wordt hun zoon geboren. Ze dopen hem ook **Petrus**. De kleine Petrus is nauwelijks een jaar oud wanneer zijn moeder Livina hertrouwt. Dat maakt het mysterie over stamvader Petrus alleen maar groter. Hij is niet geboren in Astene of in de buurt en ook van zijn overlijden is nergens een spoor terug te vinden, noch in Gent, noch in Astene. Kwam hij uit West-Vlaanderen, in die tijd de bakermat van de meeste Coolsaet-families, en is hij in Gent komen wonen? Is hij kort na zijn huwelijk met stille trom teruggekeerd naar zijn plek van herkomst? Is hij schielijk overleden of verongelukt en, zo ja, waar? Dat zijn momenteel speculaties zonder enige grond.

Bij de geboorte van de kleine **Petrus** is Astene een dorp met minder dan 500 inwoners. De Negenjarige Oorlog – een van de oorlogen van de Franse koning Lodewijk XIV – is er net voorbijgeraasd, met haar vele plunderingen en verwoestingen. De meeste inwoners werken op het veld, als landarbeiders, kleine pachters of hoeveknechten. Het grondgebied is grotendeels in handen van adellijke grondeigenaars, waarvan velen in Gent wonen.

Petrus zal heel zijn leven in Astene blijven wonen. Ook de daaropvolgende generaties blijven hun leven lang in de buurt van hun geboortedorp. Die eerste Oost-Vlaamse Coolsaet-generaties leven bescheiden en de families groeien niet snel aan. Koppels krijgen wel veel kinderen, maar velen sterven jong. Wie overleeft, kent een onzeker bestaan. Jongens worden meestal dagloners

in de landbouw, soms afgewisseld met weverijwerk en een enkele keer ook fabriekswerk. Meisjes zijn vaak dienstmeid.

Dat begint te veranderen met de zesde Coolsaet-generatie – de eerste die geboren wordt in het onafhankelijke België. Langzaam maar zeker beginnen de meesten van deze generatie immers de maatschappelijke ladder te beklimmen. De nazaten van stamvader Petrus zijn intussen vier aparte takken geworden.



De oudste tak, die van **Camiel** (°1835), blijft én Astene én de landbouw trouw – maar ook niet meer voor heel lang. Deze tak blijft nog een generatie lang in de boerenstiel, maar begint zich dan te verspreiden over Oost-Vlaanderen, met Zwijnaarde, Kruishoutem en Gent als belangrijkste woonplaatsen. Uit deze tak zal ook een – zeldzame – Waalse Coolsaet-tak groeien, in het Henegouwse Wihéries en Dour. Enkele van deze Waalse afstammelingen zijn de landbouw trouw gebleven tot op de dag van vandaag.

Ook Camiels jongere broer **Luc** (°1846) blijft boeren. De meeste van zijn kinderen overlijden helaas bij hun geboorte. Zijn zoon **Emiel** (°1879) is de enige van de hele Oost-Vlaamse tak die deelneemt aan de grote Vlaamse emigratiegolf richting Frankrijk rond de eeuwwisseling. Hij trekt de Noord-Franse steenkoolmijnen in en installeert zich in Sallaumines (Pas de Calais), waar hij in 1910 trouwt met **Emma Van Meirhaeghe** uit Petegem-aan-de-Leie. Daar raken we

zijn spoor bijster. Emma zelf komt op een gegeven moment terug naar België en gaat in Ledeberg wonen. Daar overlijdt ze in 1947. In haar overlijdensakte staat Emiels naam wel vermeld, maar gevolgd door “zonder verdere inlichtingen”.²

Camiels neef **Isidoor** (°1851) laat Astene én de landbouw voorgoed achter zich. Hij nestelt zich in Nazareth – toegegeven, slechts een boogscheut verwijderd van zijn geboortedorp. Isidoors kinderen en kleinkinderen blijven grotendeels in het Gentse hangen, behalve zijn oudste zoon, **Marcel**, die naar Brussel trekt. Het is zijn levenswandel die we zo meteen gaan volgen.

Isidoors jongere broer **Gust** (°1852) volgt zijn voorbeeld en verhuist naar Nazareth. Ook hij laat de boerenstiel achter zich en wordt ‘depechendrager’, postbode. Zijn kinderen en kleinkinderen blijven in Oost-Vlaanderen (Gentbrugge en Gent). Het is de kleinste van de vier takken. Het lijkt erop dat zijn achterkleinzoon **Roger** (°1923) kinderloos is gebleven, waardoor deze tak uitdooft.

Isidoor is het verbindingsteken met de rest van het verhaal. Zijn vader **Jan-Baptiste** is de allereerste Coolsaet die in Astene een eigen lapje grond kan kopen, met een huisje en een boomgaard. Daarmee wordt hij in 1860 een van de 28 kleine landeigenaars in Astene, die elk minder dan 1 ha grond bezitten (hijzelf bezit 0,2 ha). Samen vertegenwoordigen de kleine eigenaars minder dan één procent van het totale Astense grondgebied. Een derde van Astene is nog steeds in handen van de adel.³ Jan-Baptiste is ook nog om een andere reden een vermelding waard. Hij is immers de oudste Coolsaet van wie een kleurenafbeelding (op hout) bewaard is gebleven. Het bezit van eigen grond én een foto zijn evenzovele stapjes hogerop op de maatschappelijke ladder, bescheiden, maar onmiskenbaar.



Jan-Baptiste Coolsaet
(1813-1889)



Isidoor Coolsaet
(1851-1926)

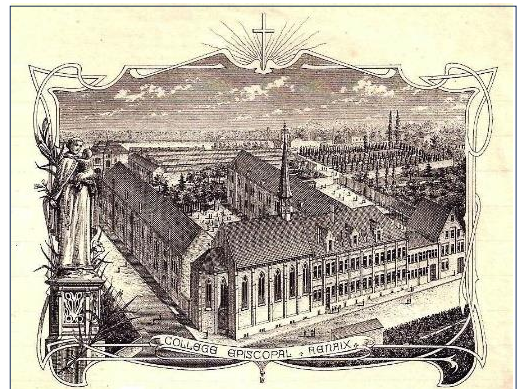
Isidoor zelf heeft definitief gebroken met het boerenbedrijf. Hij wordt handelsreiziger en reist heel Vlaanderen rond – vermoedelijk met de trein – voor rekening van een Verviers textielbedrijf. Maar tegelijkertijd is hij ook erg geïnteresseerd in de lokale politiek. Hij is lid van de ‘veloclub’ – een kwestie van standing – én van de plaatselijke fanfare, waar hij decennialang trombone speelt. In een karakterschets van de “typen van de oude fanfare” schrijft een zondagskrant over hem:

*“oud-sergent-major. Met een profijtig stapke en even profijtig zegwoord. Bewust van zijn bewezen weerdigheid toen hij mocht commanderen. Blonde Krullekop en deftige handelsreiziger in stoffen en laken voor een huis in Verviers”.*⁴

In 1887 trouwt hij met **Pauline Heyndrickx**, een winkelierster uit Nazareth. Het koppel krijgt 5 kinderen. Pauline sterft echter jong en Isidoor is voortdurend op de baan. Zijn kinderen zullen daarom opgroeien bij Paulines familie, die een herberg uitbaat in Nazareth. Begin 1899 treedt Isidoor opnieuw in het huwelijk, ditmaal met **Louise De Meulemeester**, handelaarster en herbergierster uit Eke, vlakbij Nazareth. Tien kinderen krijgen ze. De kinderen die Isidoor eerder samen met Pauline had, zullen alle bij de Heyndrickx-familie blijven inwonen.

Groot verschil met de Astense generaties: slechts twee van de in totaal vijftien kinderen sterven kort na de geboorte. Ander verschil met de Astense generaties: geen enkele van Isidoors kinderen werkt nog op het veld. De jongens kiezen voor een baan als onderwijzer, ambtenaar, politieman of chauffeur. Eentje wordt achtereenvolgens bakker, bankdirecteur, (na het failliet van zijn bank in de turbulente jaren dertig) uitbater van herberg ‘De Kroon’ in Nazareth, vertegenwoordiger van een drukkerij en, ten slotte, bibliothecaris van de Openbare Gemeentelijke Bibliotheek in Nazareth. De meisjes die uit werken gaan, worden naaister, strijkster of dienstmeid. Maatschappelijk mag deze generatie, en dan vooral de jongens, een stapje hoger beland zijn dan de vorige, rijkdom is voor de meesten nochtans niet weggelegd.

Ook Isidoor heeft het financieel niet breed. Om het inschrijvingsgeld van zijn oudste zoon **Marcel** (°1887) aan het bisschoppelijk college St-Antoine de Padoue in Ronse te betalen, moet hij herhaaldelijk geld lenen bij zijn schoonbroer **Adolf Heyndrickx** – hoewel de relaties tussen beide familietakken niet bepaald hartelijk kunnen genoemd worden, ondanks het feit dat de kinderen uit Isidoors eerste huwelijk bij de Heyndrickxen inwonen.



Collège St-Antoine de Padoue, Ronse

Conform de tijdsgeest tonen de meesten in deze Coolsaet-generatie (en ook sommigen van hun kinderen) zich uitgesproken Vlaamsgezind. (Een van Isidoors kleinkinderen zal zijn grootvader zelfs bestempelen als “franskiljon” – ten onrechte overigens.) Tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog ontsproten sommigen en omarmen ze het activisme en zelfs de collaboratie met de bezetter. Dat levert hun na afloop van de oorlog gevangenisstraffen op. Verscheidene kinderen en kleinkinderen van Isidoor verliezen hun burgerrechten na de Tweede Wereldoorlog, soms levenslang. Een van de kleinkinderen zal eind januari 1948 zelfs de doodstraf door het vuurpeloton krijgen voor bewezen (met inbegrip van militaire) collaboratie met de Duitse bezetter. Hij was een van de zowat 3000 Belgen tegen wie dit vonnis werd uitgesproken.⁵ Maar hij volgde het voorbeeld van andere collaborateurs en vluchtte naar Duitsland, waar hij de Duitse nationaliteit aannam. Zo kon hij ontsnappen aan de kogel. Twintig jaar later zal zijn straf bij genademaatregel omgezet worden in 20 jaar buitengewoon hechtenis.

Ook Marcel kent op het einde van de Eerste Wereldoorlog moeilijkheden. Waarschijnlijk hebben die hem ertoe gebracht om naar Brussel uit te wijken. Daar zal hij aan de basis liggen van de Brusselse Coolsaet-tak – of, beter, van een nieuwe, kleine, Brusselse Coolsaet-tak.

Van Oost-Vlaanderen naar Brussel

Marcel is niet de eerste Brusselse Coolsaet. Brussel heeft in de loop van zijn geschiedenis tal van Coolsaet-takken gekend. De oudste bekende Brusselse Coolsaet is **Walter Coolsaet** (soms ook Wouter Coelsaet of Guillaume Coelzaet geschreven), priester-klerk van de stad Brussel van 1367 tot 1395, tevens klerk van het bisdom Cambrai en Keizerlijk notaris (1382). In de Brusselse geschiedenis is hij belangrijk omdat de lijst van patriciërs die hij in 1367 opstelt, de basis vormt van de Zeven Geslachten die het economische en politieke leven van Brussel eeuwenlang zullen bepalen.

In de 18^e eeuw leven er in Brussel nog verscheidene Coolsaet-families. Maar hun aantal dunt snel uit. In 1874 sterft **Petronille Coolsaet**, dochter van bescheiden ouders. Vader was wever en moeder 'voddevrouw'. Zijzelf is kantwerkster. Met Petronille verdwijnt de laatste Coolsaet-familie met een oude Brusselse stamboom.

Door de jaren heen zijn er wel sporadisch enkele Coolsaet-en in Brussel komen werken en wonen, maar geen enkele van hen heeft er zich definitief genesteld. Dat is ook het geval voor twee zonen van Isidoor uit Nazareth, **Robrecht** en **Georges**. De eerste komt in 1911 in Schaarbeek wonen (en nadien in Anderlecht), maar tien jaar later heeft hij Brussel alweer verlaten. De tweede woont sinds het midden van de jaren twintig in Sint-Pieters-Woluwe en na de Tweede Wereldoorlog in de Hallestraat in Vorst. Maar hij voelt er zich niet welkom en verhuist naar Sint-Ulriks-Kapelle, een deelgemeente van Dilbeek, waar hij zal overlijden. Geen van de kinderen van beide broers is in Brussel blijven wonen.

Hun oudere broer **Marcel** vergaat het anders. Die kwam, bleef en stichtte er een nieuwe Coolsaet-tak. Waarom hij naar Brussel afzakte, is niet helemaal duidelijk, maar gebeurtenissen op het einde van de Eerste Wereldoorlog lijken aan de basis van zijn verhuis te liggen.



Marcel Coolsaet (1905)

In 1906 stapt Marcel het onderwijs in. Hij wordt onderwijzer op de katholieke jongensschool van Nazareth. In de loop van 1917 – we zijn dan in volle Grote Oorlog – krijgt hij echter een aanbod van Julius Libbrecht, directeur-generaal van de door de Duitse bezetter opgerichte Vlaamse afdeling van het Lager Onderwijs, om als onderwijzer te starten aan de Gentse Oefenschool (toegevoegd aan de Staatsnormaalschool voor onderwijzers). Hij neemt verlof zonder wedde in Nazareth, verlaat zijn geboortedorp in oktober 1917 en gaat in Gent wonen, Nederpolder 17.

Net op het moment dat Marcel naar Gent vertrekt, komt de familie Coolsaet in een controverse terecht. In *Het Volk* verschijnt een klein artikeltje over Nazareth met beschuldigingen van “aftroggelarijen”. Het is niet duidelijk op wie het artikel slaat, maar

Het Volk, 11 oktober 1917



het moet om iemand van de familie Coolsaet gaan, want Marcel is zo verbolgen dat hij een (anoniem) wederwoord aan het blad richt:

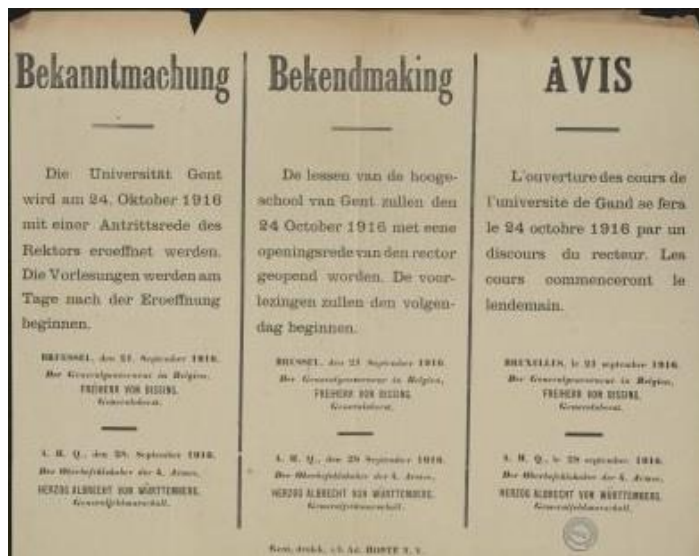
“De inzender van dit artikel heeft voorzeker boos inzicht. Het parket is hier weliswaar destijds onderzoek komen doen, maar dat is reeds meer dan 2 maand geleden en het schijnt veeleer dat het onderzoek niet voortgezet wordt, omdat wellicht gebleken is dat men hier stond voor een lastercampagne tegenover een persoon die in het uitoefenen van zijn ambt het ongeluk (?) heeft gehad zekere heren te mishagen en daarom volstrekt geknakt moet worden. [...] Voor alle ernstige en weldenkende lieden van Nazareth en omliggende is en blijft bedoelde persoon volstrekt eerlijk en achtenswaardig?”

Het wederwoord is blijkbaar nooit gepubliceerd. Hebben we hier te maken met een banale dorpsruzie? Of speelt op de achtergrond de spanningen in Nazareth tussen Vlaamsgezinde activisten enerzijds en Belgischgezinden en oud-strijders anderzijds?⁶ De meeste leden van de familie Coolsaet leunen aan bij het eerste kamp. Geldt dat ook voor Marcel?

Eind november 1917 start hij op de Gentse Oefenschool. Tezelfdertijd schrijft hij zich ook in als vrije student aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de nieuwe Vlaamse Hogeschool in Gent.⁷

Deze Vlaamse Hogeschool is een initiatief van de Duitse bezetter. Alle Belgische universiteiten hebben de deuren gesloten uit protest tegen de Duitse bezetting. Door een Nederlandstalige universiteit in het leven te roepen, hoopt de bezetter in te spelen op de anti-Belgische gevoelens van de Vlaamse Beweging en haar zo te verleiden om in Duitsland haar natuurlijke beschermers te zien. Maar veel goodwill levert het Duitse charmeoffensief niet op. De overgrote meerderheid binnen de Vlaamse Beweging verwerpt het Duitse initiatief als puur landverraad. Het krijgt enkel de steun van de Groot-Nederlandse Beweging die er een hefboom in ziet voor haar ideaal van een grote Duits-Vlaams-Nederlandse verbondenheid én van een radicale minderheid binnen de Vlaamse Beweging die in de bezetter het instrument ziet om hun droom van een zelfstandig Vlaanderen dichterbij te brengen. Dat zijn de ‘activisten’, die er geen bezwaar in zien om samen te heulen met de bezettende overheid om hun oude niet-gerealiseerde eisen voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit en een onafhankelijk Vlaanderen voor eens en altijd te beslechten. De activisten beschouwen de opening van de Vlaamse hogeschool als hun eerste hoogtepunt.

Maar zowel professoren als studenten laten het afweten. Zowat alle Gentse professoren weigeren over te stappen naar de nieuwe universiteit. En het aantal geïnteresseerde studenten



Aankondiging opening Vlaamse Hogeschool in Gent, 24 oktober 1916

is beperkt als gevolg van de ruim gedeelde afkeer voor het initiatief. De bezetter moet alle zeilen bijzetten om voldoende studenten te werven om de Hogeschool te kunnen openen.

Hij kan voor zijn wervingscampagnes rekenen op de steun van een nieuwe studentenclub, het Gentsch Studentencorps (GSC) 'Hou ende Trou'. Opgericht in oktober 1916 om de materiële belangen van de studenten te verdedigen, beweegt het GSC zich al snel op het activistische pad. Een eigen Vlaamse elite vormen is het streefdoel, aldus een van zijn stichters:

*"De huidige studentengeneratie moeste opgevoed worden tot een leidende stand, gewoon aan samenwerking, verbonden door eenzelfde ideaal: Vlaanderen voort te stuwen in de banen van de Nederlandsche Kultuur, en het geestelijk leven hoog genoeg op te voeren om Vlaanderen een zelfstandige plaats te verzekeren te midden van de omringende staten."*⁸

Bij haar oprichting in 1916 telt de Vlaamse Hogeschool 138 studenten. Een jaar later, in oktober 1917, zijn de Duitse wervingscampagnes erin geslaagd om het studentenaantal te verdrievoudigen. Vooral het aantal vrije studenten – zij die niet de bedoeling hebben om examens af te leggen – is fors toegenomen. In oktober en november zijn ze met meer dan 70, waaronder Marcel. Met zijn 30 jaar is hij overigens een stuk ouder dan de meeste van zijn medestudenten. Bij zijn inschrijving aan de Hogeschool maakt hij zich meteen ook lid van het Gentsch Studentencorps 'Hou ende Trou'.

Hoewel Vlaamsgezindheid voor de meeste studenten de belangrijkste beweegreden is om zich in te schrijven aan de Hogeschool, is ze zeker niet de enige. Zeker de vrije studenten zijn veeleer uit op algemene vorming, nu alle andere universiteiten in het land dicht zijn. Wie zich inschrijft aan de Hogeschool, kan daarenboven ook hopen om te ontsnappen aan opeising en dwangarbeid in Duitsland of elders in bezet gebied. En, ten slotte, biedt een inschrijving en een lidmaatschap van de GSC ook materiële voordelen, zoals extra vleesrantsoenen, studiebeurzen en de nodige reispassen om tijdens de vakanties naar huis terug te kunnen gaan.

Wat voor Marcel de doorslag heeft gegeven, zullen we nooit weten. Maar zijn aanstelling in de Gentse Oefenschool (zijn gelijktijdige inschrijving aan de Hogeschool en zijn lidmaatschap van het Gentsch Studentencorps zullen allicht niet algemeen bekend zijn geweest) moet in het politiek diep verdeelde Nazareth de overtuiging gesterkt hebben dat ook Marcel, net zoals de meesten van zijn familieleden, het activisme een warm hart toedraagt.

Lang duurt Marcells onderwijs carrière in Gent niet. Op 11 november 1918 maakt de wapenstilstand een einde aan de Eerste Wereldoorlog, aan de Duitse bezetting én daarmee ook aan Marcells aanstelling in Gent. Dan beginnen zijn problemen.

Hij moet zich verdedigen tegen de beschuldiging dat hij door zijn aanstelling in Gent te aanvaarden de belangen van de vijand zou gediend hebben. Voor zijn verdediging zoekt hij ruggensteun bij enkele plaatselijke notabelen. De politiecommissaris van Gent, aan wiens zoon Marcel les heeft gegeven in de Oefenschool, verzekert op 14 november 1918 (drie dagen na de wapenstilstand) *"qu'il n'est pas à sa connaissance que M. Coolsaet se soit occupé de propagande antipatriotique flamingante pendant la guerre"*. Een dag later en in bijna identieke bewoordingen als de commissaris pleit ook Baudouin baron Kervyn de Volkaersbeke (wiens zoon ook les heeft gekregen van Marcel), eigenaar van het kasteel van Nazareth en neef van de burgemeester, Marcel vrij van elke vorm van activisme:

“M. Marcel Coolsaet ne s’est pas occupé de propagande flamingante à Nazareth où il a résidé pendant la plus grande partie de la guerre. Au contraire les conversations que j’eus avec lui j’ai toujours trouvé qu’il était d’un patriotisme irréprochable.”

Gewapend met deze aanbevelingsbrieven schijft Marcel op 22 december 1918 een brief aan minister van Kunsten en Wetenschap Alphonse Harmegnien. Hierin verdedigt hij zich tegen de beschuldiging dat hij de belangen van België zou geschaad hebben door de aangeboden functie in Gent aan te nemen. Integendeel, zo schrijft hij, het was in 's lands belang dat de school bleef functioneren en de vorming van onderwijzers bleef verzekeren. Toegegeven, aldus nog Marcells brief, zijn aanstelling betekende voor een plattelandsonderwijzer een niet geringe weddeverhoging en een kans op promotie. Maar hij heeft zich altijd ver gehouden van elk contact met de bezetter, met de politieke overheden of met de ambtenaren, schrijft hij. Ultiem argument: wij op het platteland wisten niet dat de Belgische regering elke aanwerving of promotie verboden had zolang de oorlog duurde.

Wat en of de minister heeft geantwoord, is niet bekend. De enige consequentie die Marcel uiteindelijk zal moeten aanvaarden, is dat zijn 12 maanden aan de Gentse Oefenschool niet meetellen voor zijn pensioen.

Maar de kwestie is blijven aanslepen. Vier maanden na de wapenstilstand moet baron Kervyn de Volkaersbeke nogmaals zijn eerdere verklaring over Marcel bevestigen. Maar tegen dan heeft Marcel echter beslist om af te zien van een terugkeer naar zijn geboortedorp. Hij beslist om naar de hoofdstad te trekken en zo het verdeelde Nazareth en het verleden dat hem achtervolgt, definitief achter zich te laten.

Daarmee gaat hij zijn jongere broer **Robrecht** achterna. Die was in 1911 naar Schaarbeek vertrokken en vervolgens naar Brussel-stad, waar hij in 1917 getrouwd was met **Clara Stevens**. Van bij zijn aankomst in de hoofdstad engageerde Robrecht zich voluit in Vlaamsgezinde en ook in liberale verenigingen en kringen.

In april 1919 krijgt hij van Marcel de vraag om een brief af te geven aan de pastoor van Jette. Is hij te weten gekomen dat er in Jette een nieuwe lagere jongensschool zal gebouwd worden? Hij postuleert via zijn broer alleszins naar een plaats van onderwijzer in de parochie en polst meteen ook of de pastoor voor logement kan zorgen. Beide zijn mogelijk, laat de pastoor uitschijnen. Maar Robrecht waarschuwt zijn broer geen al te hoge verwachtingen te koesteren.

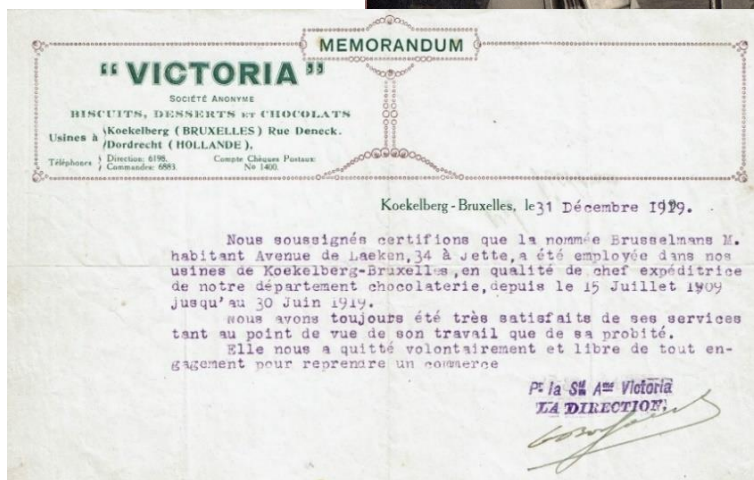
Blijkbaar rekent Marcel erop dat het wel in orde zal komen met die nieuwe Jetse jongensschool, maar niet meteen. In afwachting is het dus behelpen, zowel qua werk als qua logement. Half mei 1919 gaat hij in de Clayslaan 105 in Schaarbeek wonen. De informatie is niet compleet, maar het zou kunnen dat dit ook het adres is van Robrecht en Clara en dat Marcel dus gewoon bij hen intrekt. Op 1 december 1919 kan hij starten als onderwijzer aan de Vrije School van Anderlecht. Enkele maanden later verhuizen Robrecht en Clara (die intussen twee kinderen hebben) naar Anderlecht, in de Ninoofsesteenweg 559. Marcel vervoegt hen daar. Maar lang blijft hij er niet, want twee maand later, in augustus 1920, kan hij zich in Jette vestigen, in de Tilmontstraat 92.

Het moet ergens in deze periode zijn dat hij **Melanie Brusselmans** ontmoet. Het verhaal gaat dat Marcel, die zich overal per fiets verplaatst, geregeld chocolade gaat kopen in een kruidenierswinkel en daar kennis maakte met de dochter des huizes, Melanie.

Melanie was geboren in Molenbeek als op één na jongste van de zes dochters van **Jaak Brusselmans** en **Josephine Bruyninckx** (een dochter stierf toen ze vier maand was). Vader Jaak was ooit 'cabaretier', herbergier, in Molenbeek en nadien verzekeringsagent. In 1891 had hij een klein kartonfabriek uit de grond gestampt in Molenbeek, dat hij nadien verhuisde naar Koekelberg. Maar hij stierf jong – 46 jaar was hij toen hij in 1899 overleed. Zijn vennoot had daarop de familie Brusselmans uitgekocht – naar verluidt onder de prijs – en de activiteiten van de kartonfabriek verdergezet onder de naam Brusselmans. Daarop startte Melanie's moeder Josephine een kruidenierswinkel-annex-snoepwinkel op de Lakenselaan 34 (op de hoek met de Jetselaan) in Jette.

Drie van de vier zussen van Melanie zussen waren non geworden. Zelf was Melanie als hoofdmagazijnierster gaan werken op de chocoladeafdeling van de koekjesfabriek Victoria in Koekelberg, tot grote voldoening van de directie.

Magazijn van Victoria in 1914
(Rechts zit Melanie aan haar bureau.)



Kruidenierswinkel van Josephine Bruyninckx op de hoek van de Lakensestraat en de Jetselaan. Grootmoeder Josephine staat in de deuropening. Links van haar heeft haar dochter Melanie Maria, Jozefs zus, in de armen.



Na tien jaar verlaat ze Victoria. We zijn nu midden 1919. Ze stapt in de kruidenierswinkel van haar moeder. Het zou daar zijn dat Marcel Melanie ontmoet, op weg naar het Madeleintje om harmonium te spelen (waarover later meer).

Ze later er geen gras over groeien. Op 30 maart 1921 trouwen ze, nauwelijks zeven maand nadat Marcel in Jette is komen wonen. Het jonge koppel installeert zich boven de kruidenierswinkel.



Marcel Coolsaet en Melanie Brusselmans

En dan, een half jaar later, het langverwachte moment. Op 19 september 1921 wordt Marcel aangesteld tot onderwijzer aan de pas opgerichte lagere jongensschool Sint-Michiels in Jette (Leopold-I-straat 362). Sommigen beweren dat hij mee aan de basis ligt van de oprichting van de Nederlandstalige afdeling van de Sint-Michelsschool, maar daar is in de archieven geen spoor van terug te vinden.

Enkele jaren later verhuizen Marcel en Melanie, samen met Melanie's moeder, naar het huis ernaast, in de Jetselaan 274. Dat hadden Melanie en haar zus Sophie in 1920 gekocht van barones Marie 'Carola' van der Bruggen (die op het Kasteel Ter Heyde in Vladslo woonde).

Daar worden hun beide kinderen geboren, **Maria** in april 1922 en **Jozef** in september 1923.

In 1924 zetten Marcel en Melanie een grote stap. Ze beslissen een eigen huis te bouwen. Hun oog valt op de Esseghemstraat, waar het nabijgelegen Sint-Augustinusrusthuis (waarover dadelijk meer) bouwgrond te koop aanbiedt. Potentiële kopers moeten er zich wel toe verbinden om binnen het jaar te bouwen. Het is hen bovendien verboden om iets anders te bouwen dan woningen:

“pas de débits de boissons, salles de danse ou de spectacle, ateliers, magasins et généralement aucun commerce ni aucune industrie insalubre, incommode ou dangereux, et qui soit de nature à nuire aux propriétés voisines.”



Het Sint-Augustinusrusthuis.
Vooraan links begint de (nog grotendeels onbebouwde) Esseghemstraat.

De Esseghemwijk⁹

In de jaren twintig, wanneer Marcel en Melanie bouwgrond kopen in de Esseghemstraat, heeft de wijk – net als de hele gemeente Jette – nog een uitgesproken landelijk en Vlaams karakter. Zowat alle bewoners spreken er hun eigen Vlaams dialect, het Jets. Toch is hun straat en de gelijknamige wijk al sinds enige decennia in volle metamorfose.

Esseghem is een wijk met een geschiedenis. Haar naam verwijst naar de tijd van de Franken, een verzameling van oorsprong Germaanse stammen, die na het verdwijnen van het Romeinse Rijk de macht over West-Europa overnamen. Het Romeinse leven had zich afgespeeld in steden, maar de Franken leefden hoofdzakelijk op en van het platteland. Ze bouwden er *villae*, grote rurale domeinen met tien tot vijftig en soms meer bewoners. De domeinen werden van generatie op generatie overgedragen. Sommige vormden het begin van gehuchten of dorpen, en zelfs van parochies. Maar steeds bleef de plek de naam van de eerste bewoner dragen.

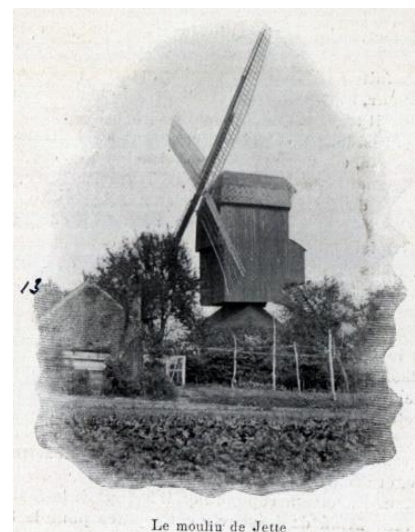
Doorgaans wordt aangenomen dat ‘Esseghem’ een verbastering is van het Frankische ‘Esso-Inga-Heim’: “de hofstede (*heim*) van de afstammelingen (*inga*) van Heer (clanleider of edelman) Adzo (*Esso*)”. Op het grondgebied van het huidige Jette lagen destijds vier Frankische hofsteden of rurale domeinen. Esseghem was er een van.



Straatmozaïek in de Esseghemstraat, geïnspireerd op René Magritte (door Anne Minne)

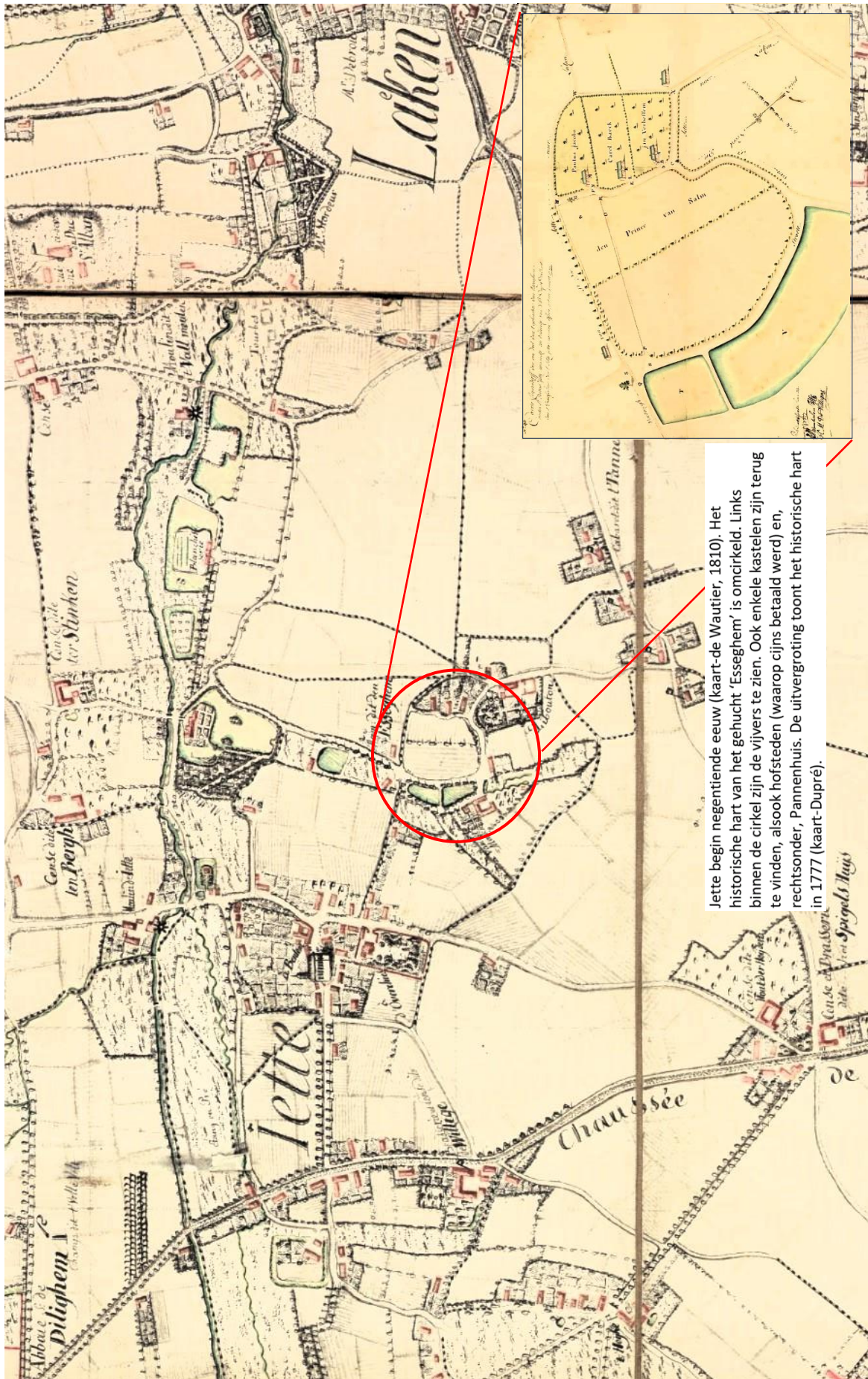
Er bestaan overigens wel meer ‘Esseghems’ in België. Zo stond er ooit een kasteel ‘Esseghem’ op het grondgebied van de Oost-Vlaamse parochie Balegem. Er was ook een grote pachthoeve (van 17 ha) met die naam vlak bij Hofstade, eigendom van de Markiezen van Lede. Maar of alle Esseghems gesticht zijn door afstammelingen van een en dezelfde oorspronkelijke clanleider of edelman met de naam Adzo, is onmogelijk met zekerheid te zeggen. Het kan gaan om naamgenoten. ‘Adzo’ kan zelfs even goed verwijzen naar het Frankische woord voor ‘vadertje’.

In Jette heeft de tijd alle sporen van de Frankische domeinen uitgewist. Alleen de namen hebben de tijd overleefd. In Jette duikt de naam ‘Esseghem’ voor het eerst in documenten op in 1321. De naam ‘Jette’ zelf was al eerder opgedoken, in 1095, en werd toen als ‘Jetta’ vermeld. Waar op dat ogenblik precies de grenzen lagen van het gehucht Esseghem, is niet precies af te bakenen. Qua oppervlakte was het alleszins groter dan de huidige wijk met die naam. Ooit strekte het zich in het noorden uit tot aan wat nu de Houba de Strooperlaan is. Daar stond tussen 1879 en 1912 de Esseghemmolen (ten oosten van het huidige Brugmann-ziekenhuis). Maar toen de molen gebouwd werd, had de aanleg van de spoorlijn tussen Brussel en Gent, drie decennia eerder, het gehucht (en de gemeente) middendoor gesneden. Daardoor is de naam ‘Esseghem’ gaandeweg enkel nog op het zuidelijke deel van het gehucht gaan slaan, de huidige Esseghemwijk.



De Esseghemmolen

Le moulin de Jette



Vanaf de Middeleeuwen ging Jette, en dus ook het gehucht Esseghem, over in opeenvolgende adellijke handen en kende het diverse politieke bestuursvormen (schepensbank, heerlijkheid, graafschap en, ten slotte, gemeente). Het historische hart van het gehucht werd gevormd door enkele hofsteden, zoals te zien is op kaarten uit 1777 en 1810. Het situeert zich ongeveer waar nu het huizenblok ligt dat gevormd wordt door de huidige Jules Lahaye-, Delathouwer-, Loossens- en Esseghemstraat. Dankzij de Molenbeek was het destijds omgeven door een reeks visrijke vijvers (waar nu de Augustijnernonnenstraat, het kerkhof van Jette en de Prins Leopoldsquare liggen). Voor het gebruik van die vijvers moesten de inwoners van het gehucht een jaarlijkse cijns betalen. Tegen het midden van de negentiende eeuw waren de meeste vijvers echter drasland geworden.

Lange tijd beperkte het gehucht zich hoofdzakelijk tot enkele hofsteden, omgeven door weilanden en boomgaarden en met hier en daar een kasteel of een landhuis van een welgestelde familie. In het zuiden – op de weg die Ganshoren met Laken verbond – lag een erg populaire afspanning met brouwerij,

‘Pannenhuis’. Wanneer die precies is gebouwd, is onduidelijk. Sommige bronnen vermelden de 16^{de} eeuw, terwijl anderen opmerken dat de afspanning pas in het laatste kwart van de achttiende eeuw vermeld wordt. Hoe dan ook, het is een van de oudste gebouwen van het noorden van Brussel. In het begin was het de vaste stek van landbouwers en handelaars die vanuit het noorden naar de Brusselse markten afzakten. Nadien



De oude en de nieuwe Pannenhuis

kwam de Brusselse *beau monde* er verpozing zoeken tijdens het wandelen. Van hier hadden ze immers een prachtig vergezicht op Brussel en de omliggende weiden en velden. De plek was zo populair dat er in 1830 een tweede, grotere afspanning werd gebouwd, net ernaast, de ‘Nouveau Pannenhuis’, met een mini-hippodroom voor de kinderen. Een eeuw later werd die echter gesloopt bij de verbreding van de Pannenhuisweg (het begin van de latere Rechtschapenheidsstraat). De oorspronkelijke ‘Ancien Pannenhuis’ bleef gespaard – tot op de dag van vandaag.

In de loop van de 19^{de} eeuw was Jette ingrijpend beginnen veranderen. Het behield weliswaar nog enige tijd zijn dorpskarakter, maar door de verbindingsweg met Laken te plaveien in 1850 werd het nu gemakkelijk bereikbaar. Dat was nog meer het geval toen Jette enkele jaren een station kreeg op de spoorlijn Brussel-Gent. De bevolking groeide langzaam, maar zeker aan. Openbare gasverlichting deed zijn intrede. Een *beau monde* van renteniers en welgestelden bouwde er landhuizen, villa's en kasteeltjes. Jette werd zo de ‘rijke buiten’ van Brussel, een van de mooiste buitenwijken van de hoofdstad, schreef de *Moniteur* (het Belgisch Staatsblad) in 1868.¹⁰ Ook in Esseghem kwamen gefortuneerde families landhuizen bouwen.

Maar ook in het historische hart van Esseghem nam de bevolking gestaag toe, zo kunnen we opmaken uit een kaart van 1870. Die inwoners hadden echter weinig te maken met de gegoede

burgers en hun landhuizen en villa's. Het waren vermoedelijk pachters en kleine 'zelfstandigen', van vodderapers ('kajoeberers') over bakkers en mandenmakers tot lantaarnaanstekers ('lanteirnemannen') en messenslijpers ('scheresliepers'). En herbergen, veel herbergen, net zoals in de rest van Jette. Dit deel van Esseghem werd een volkswijk van steegjes en binnenhofjes, met een heel eigen aard en gebruiken. Op de jaarlijkse kermis in augustus werd een Keizer gekozen. De kermis eindigde steevast met een *"grote jaarmarkt van grote ezels en wilde konijnen, leege borzen en portemonnaies te koop in het groot"*.¹¹



Plan van het historisch hart van Esseghem (P.C. Popp, ca. 1870)

De komst van een paardenbaan langs de spoorweg op het einde van de eeuw, deels op het grondgebied van de Esseghemwijk en deels op Laken, bracht een heel nieuwe dynamiek in de wijk. De hippodroom trok immers een hele reeks nevenbedrijfjes aan: boekmakers, paardentuigwinkels, paardenkopers, jockeys, ateliers, fouragewinkels. Kortom, de Esseghemwijk werd een 'paardenwijk'.¹² Ze trok ook heel veel volk aan, zoveel zelfs dat de Jetse politieagenten hun beklag deden over het overwerk dat ze veroorzaakte.¹³ Een reisgids – met een zweem van nostalgie naar vervlogen tijden – schreef in 1895 dat het publiek dat de estaminets in de buurt van de hippodroom bezocht – zoals de 'Ancien Pannenhuis' – *"erg ordinair [was] geworden"*.¹⁴



Enkele jaren later, nieuwe metamorfose voor de Esseghemwijk. In 1907 moet de hippodroom sluiten omwille van de aanleg van een nieuwe ringlaan (waar de Smet de Naeyerlaan deel van uitmaakte). Op de terreinen van de hippodroom kwam nu een nieuwe 'gasfabriek'. De oude gasfabriek aan de overzijde van de spoorweg (en waaraan de nog steeds bestaande Gasstraat en de rijen arbeidershuisjes aan weerszijden van de Ledeganckstraat herinneren) was ontoereikend geworden voor de toegenomen vraag naar gas (voor stadsverlichting én voor

heteluchtballonnen !). Uitbreiding van de oude fabriek was niet mogelijk door de vele huizen die intussen rond de fabriek waren gebouwd.



(Foto rechts) Ledeganckstraat (op de achtergrond zien we een van de torengebouwen van de Jetse Haard, gebouwd op de plek waar eerder de (nieuwe) gasfabriek stond.)



Even leek het erop dat de nieuwe fabriek er niet zou komen. Fel lokaal protest, geleid door burgemeester Edmond Tircher, deed het plan bijna kapseizen. Maar na een directe tussenkomst van Leopold II haalden de voorstanders hun slag uiteindelijk toch thuis.¹⁵ De nieuwe fabriek bestond uit vier ‘gazometers’ en een installatie om gas te winnen uit steenkool.

De emoties rond de komst van de gasfabriek doen denken aan wat Stijn Streuvels net in die jaren schreef over de gevolgen van de modernisering voor het oude dorpsleven:

“[...] onder ’t gerucht en ’t gehamer der werkhuizen en ’t gedruisch der indringende menigte vreemdelingen, gaat de oude dorpsziel te loor. Het nieuwe dorp is een ding zonder eigen karakter geworden, waarin de oude inwoners rond dolen en zoeken naar iets, dat ze verloren hebben; ze voelen zich vreemd, overweldigd in hun eigen dorp, dat ze niet meer verkennen en voor ’t eerst van hun leven ondergaan zij de triestigheid van het heimwee.”¹⁶

Gehamer was er zeker. Tussen het station van Jette en de gasfabriek begonnen treinstellen nu voortdurend heen en weer te rijden, geladen met steenkool. Ze deponeerden hun vracht op het uitgestrekte terrein van de fabriek.¹⁷ De stank van de fabriek omzwachtelde bij momenten de hele wijk.

De nieuwe gasfabriek bracht ook veel nieuw volk naar Jette – een “*indringende menigte vreemdelingen*” om Streuvels te citeren (al spraken ze vermoedelijk allemaal een Vlaams dialect – en na verloop van tijd het Jets en alleen maar Jets). De oude volkswijk werd nu een arbeiderswijk, zoals eerder rond de oude gasfabriek. Wat overeind bleef, waren de vele herbergen én de plaatselijke gebruiken: een eigen kaatsploeg (‘Pelote Esseghem’), een ballodroom én een (uitstekende) voetbalploeg. En de jaarlijkse kermis met de verkiezing van een ‘keizer-president’. Maar daar kwam nu een Miss Esseghemverkiezing bij.

De wijk stond ook bekend om haar “*gamins van den Esseghem*”. Die hadden een bedenkelijke reputatie in de rest van Jette, vooral als ze in de woonwagens van de Kleine Esseghemstraat woonden, in de schaduw van de gasketels. Het is waarschijnlijk door de komst van de gasfabriek en de transformatie van de Esseghemwijk in een arbeidersbuurt dat de wijk haar kwalijke reputatie verwierf. *Classes laborieuses, classes dangereuses*. Vroeger leefden de *beau monde* in hun landhuizen en de bewoners van de krakkemikkige huizen in het historische hart van de wijk in strikt gescheiden werelden. De toenemende urbanisatie bracht de arbeiders van ‘Laag-

Esseghem' nu echter in de nabijheid van de groeiende middenklasse die zich in 'Hoog-Esseghem' ging vestigen. De huidige Jules Lahayestraat (vroeger heette die de Lakenstraat) vormde daarbij zowat de fysieke grens tussen Laag- en Hoog-Esseghem.

Tijdsbeelden van Laag-Esseghem tonen een verloederde sloppenwijk, met hier en daar nog een restant van een hoeve. Dat was ook de constatering van het Beschermcomité der Werkmanswoningen van het arrondissement, dat daarom in 1913 de onteigening beval van een reeks huizen.

Laag-Esseghem



(Foto links) Hoek Jules Lahaye- en Kleine Esseghemstraat (met de ketels van de gasfabriek op de achtergrond)



Esseghemstraat 83

Kleine Esseghemstraat

Tot ver in de twintigste eeuw vermeden vele Jettenaren naar Laag-Esseghem te komen. Kinderen werd op het hart gedrukt er niet rond te hangen. Straten als de Joseph Loossensstraat en de G. Delathouwerstraat – het historische hart van Esseghem – waren tot in het midden van de jaren vijftig onverharde landwegen-zonder-naam, die bij elke regenbui veranderden in modderpoelen. Woningen waren er nog vochtige krottige huisjes en wellicht waren sommige ervan niet aangesloten op het drinkwaternet en de riolering. Tientallen woonwagens stonden decennialang opgesteld in de (Kleine) Esseghemstraat, *“een smal middeleeuws steegje met ronde kasseikoppen, aan weerskanten bebouwd met kleine witgekalkte kabouterwoningen”*, naar de woorden van Jettenaar Dirk Lahaye.¹⁸ De laatste woonwagens verdwenen er pas ergens op het einde van de jaren 1980. In dat deel van de Esseghemstraat zijn tot op de dag van vandaag nog ruïnes te zien van wat ooit de oude arbeiderswijk was én het allerlaatste overblijfsel van de vele steegjes en impasses die de wijk ooit telde.



Ruïne van oude wasserij
(Kleine) Esseghemstraat 2 (2023)



Het laatste steegje van de Esseghemwijk (2023)

‘Laag-Esseghem’ stak schril af tegen ‘Hoog-Esseghem’ ten zuiden van de Jules Lahayestraat, pakweg tussen het kasteel ‘Esseghem’¹⁹ (op de hoek van de huidige Joseph Loossensstraat met de Esseghemstraat, waar nu de Franstalige gemeenteschool Jacques Brel staat)) en ‘La Cloche’, een café/laiterie-annex-hondendressuur ‘Au Club du Chien Berger’ op de hoek met de Leopold-I-straat.

Hoog-Esseghem

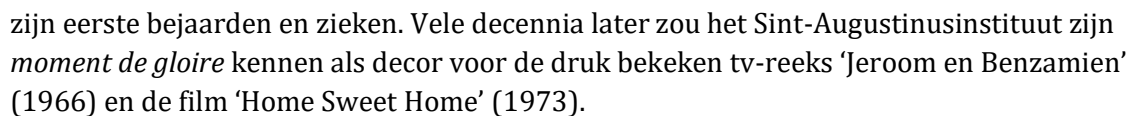


La Cloche



Kasteel ‘Esseghem’

Ook Hoog-Esseghem was sinds de eeuwwisseling fors gaan veranderen. Helemaal bovenaan, in de Leopold-I-straat, en op hetzelfde moment als de bouw van de nieuwe gasfabriek, had een kloosterorde, die zich sinds honderden jaren inzette voor armen en zieken in Brussel, beslist een bijhuis op te richten.²⁰ In 1906 begonnen de Gasthuiszusters-Augustinessen er via



Voor de dagelijkse werking van het rusthuis stonden de Gasthuiszusters-Augustinessen in. Maar voor het beheer van de gronden die de orde had laten aankopen sinds 1906, richtten ze in 1908 een aparte nv op. De stromannen die met het geld van de orde de gronden en het landhuis hadden gekocht, werden de hoofdaandeelhouders. Ze brachten deze eigendommen in en in ruil verwierven ze aandelen in de nv. Belastingontduiking door de zusters ? Grondspeculatie? Misschien wat van beide. Het is alvast van deze nv dat Marcel en Melanie in 1924 – en andere toekomstige bewoners van de Essegheuwijk – hun bouwgrond in de Esseghestraat kochten.

19 Laeken-jette. Gratie N. D. de Lourdes
Vue générale vers l'entrée
Grot O. L. V. van Lourdes. Jigang. Algemeen zicht

Op Pinstermaandag 1915 kwamen 4000 bedevaarders (onder bezieling van de Franciscanen) er de bescherming afsmeaken van Maria voor de soldaten aan de IJzer. Omdat het kerkje onvoldoende plaats bood aan zoveel bedevaarders, organiseerde Michel Swalus de plechtigheid op een braakliggend terrein naast het kerkje. Diezelfde dag nog besliste hij om daar een replica van de Lourdesgrot op te trekken. In augustus van dat jaar huldigde kardinaal door Mercier het geheel in. In de volksmond zou het al snel het 'Grotteke' worden gedoopt.

Het Grotteke groeide uit tot een populair bedevaartsoord voor tienduizenden pelgrims, die van heinde en verre naar de Esseghemwijk toestroomden – zeker toen de oorlog bedevaarten naar Lourdes onmogelijk maakte. De Vlaamse dichter en schrijver Karel van de Woestijne, die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Laken woonde, getuigt in 1916 van het succes van het nieuwe bedevaartsoord:

“Zo zijn ze van heinde en verre gekomen, uit alle hoeken van Brabant, meestal te voet, enkele in sjezen, de witte wegen langs, op de sukkeldraf van dikkoppige paardekens, oude platte knollen, die hun grijsheid of hun amechtige krankheid voor opeising gespaard heeft: hun moede poten, die ze bij iedere stap van iedere hoef als een straatsteen uit de witte weg schijnen te lichten (het beeld is, geloof ik, van Francis Jammes), zeulen van uit de verste gehuchten de bedevaarders naar het heiligdom waar zij van de Moeder Maagd de vrede gaan afsmeken.”²³

Na de oorlog werd het terrein uitgebreid met een park, kruisweg en een zes meter hoog beeld van Jezus op een calvarieberg.



Vrij België, 28 april 1916

Nog radicaler voor de wijk was de hertekening van haar grondplan waartoe de gemeenteraad in 1916 had beslist om de snelgroeiende bevolking op te vangen. Zeven nieuwe straten werden aangelegd. Oude huizen werden gesloopt of onteigend. Hoog-Esseghem werd verbreed van 6 tot 12 m en geplaveid. Nieuwe riolering werd aangelegd. Het resultaat liet niet op zich wachten. Nieuwe huizen werden gebouwd, vaak met art-deco-elementen.

Vanaf de jaren twintig kwamen bedienden, artiesten en onderwijzers er zich vestigen – net zoals Marcel en Melanie. Groot verschil met Laag-Esseghem: de bewoners woonden in grote huizen én in het groen, want de kant van de straat met pare huisnummers bleef nog lange tijd, tot in de jaren vijftig, grotendeels onbebouwd, op enkele eenzame huizen na, en met vooral veel braakliggende grond, moestuintjes en een bloemenkwekerij.

René Magritte, die van 1930 tot 1954 in Hoog-Esseghem woonde, heeft een heel eigen versie van zijn straat geschilderd. Het schilderij zelf is verloren gegaan, maar een voorbereidende schets bleef bewaard.²⁴ Het is wel niet zeker dat zijn burens er zich in zouden herkend hebben. Magritte kennen ze natuurlijk wel. Maar toen hij in Jette woonde, was hij nog niet de cultfiguur die hij later zou worden. “Een schilder,” zo herinnert Marcel hem zich later in een van zijn notitieboekjes.



Magritte, La Rue Esseghem (1950)

Het is dus in een sterk veranderde Esseghemwijk dat Marcel en Melanie neerstrijken. Om de bouw van hun huis te kunnen betalen, moeten ze jongleren met hun financiën. De bouwgrond die ze maart 1924 voor 20.666 fr. kopen, is veel groter dan wat ze nodig hebben voor hun eigen woning. Een derde ervan verkopen ze meteen door aan een mevrouw Lambiotte (dat wordt het latere nr. 163) en een ander derde (voor het latere nr. 161) aan een tante van Melanie, Catherine Brusselmans, gehuwd met Jean-François Mechiels, die wat verderop in Jette wonen. Vervolgens lenen ze 20.000 fr. bij een Anderlechtse beenhouwer, met Melanie's huis in de Jetselaan 274 als onderpand. Dan nemen beide koppels, Marcel en Melanie enerzijds en het koppel Mechiels-Brusselmans anderzijds, samen eenzelfde architect onder de arm, Joseph Michaut, die voor hen een dubbelwoning ontwerpt.

De werken starten in 1925. In juni 1926 kunnen Marcel en Melanie, samen met Melanie's zus Sophie en haar moeder, intrekken in hun nieuw huis, Esseghemstraat 159. In de 161 gaat het koppel Mechiels-Brusselmans wonen, samen met een schoonzus van Catherine.



Even een zijsprongetje in de toekomst van beide huizen. Een lang leven is het koppel Mechiels-Brusselmans niet gegund. Jean-François sterft in 1929 en Catherine twee jaar later. In haar testament schenkt Catherine het huis aan Melanie, die het twee decennia lang zal verhuren.

800 FRANCS par mois.
Jolie maison rent. entier.
Libre de suite, 7 pl., jar-
dir., trams ttes dir., alt.
100 m. Grotte. Vls. 4-6
h., 159.r.Esseghem.Jette
4829C

Le Soir, 28 september 1931

JOLIE MAIS. rent., conf., 9 pl., +
caves, jard. arbr. fruit. 700 frs pr pers.
honor., r. Esseghem, 161, Jette, Grot-
te de Lourdes, de 4 à 6 h. 19887

Le Vingtième Siècle, 7 mei 1933

In een handgeschreven testament in 1954 leggen Melanie en Marcel vast dat na hun overlijden de 159 aan hun zoon Jozef zal toekomen en de 161 aan hun dochter Maria – om “*alle betwistingen en geschillen over hun onroerende goederen te vermijden*”, luidt het later in de officiële bekrachtiging ervan in 1969. De Oost-Vlaamse Coolsaet-families hebben toen net een pijnlijke discussie achter de rug over de erfenis van **Blanche**, een van Marcels jongere zussen. Zij had een deel van de familie (waaronder Jozef) ontferd ten voordele van een ander deel (waaronder zijn zus Maria). Blanche was “*vol gramschap*”, zo trachtte vader Marcel de houding en woorden van zijn zus te verklaren in een brief aan zijn ontgoochelde zoon Jozef: “*Ben meester over mijn geld. Wie mij plezier doet, doe ik ook plezier. Wie mij geen plezier doet, enz.*”. Met hun testament wilden Marcel en Melanie ongetwijfeld erfenisgeruzie onder hun eigen kinderen vermijden.

Intussen had een Oostenrijks ingenieur naast de 159 een nieuwe woning gebouwd. Gezien de ervaringen met de Eerste Wereldoorlog had die achteraan in zijn tuin een schuilkelder aangelegd. In de tuinmuur tussen de 159 en de 157 is later een opening geslagen zodat ook Marcel en zijn familie tijdens de Tweede Wereldoorlog bij luchtalarm kunnen gaan schuilen bij hun buur.



Melanie en Marcel blijven hun leven lang in de 159 wonen. Tegen het midden van de jaren vijftig trekken Maria en haar echtgenoot Jef Van Camp in de 161 in. Tussen beide huizen wordt een deuropening aangebracht.

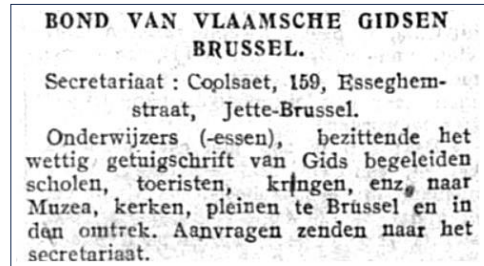


Marcel Coolsaet in zijn tuin, 1978

We springen nu terug naar het verleden, naar het leven van Marcel en Melanie in de jaren twintig. De carrière van Marcel loopt goed. Gedreven musicus, wordt hij kapelmeester in de parochiekerk (het 'Grotteke'), waar hij harmonium speelt. Dat doet hij ook in het kerkje van het Sint-Augustinusrusthuis en in de Sint-Magdalenakerk (het 'Madeleintje' in de volksmond, uitgesproken als "*Madelaainke*" in het Jets), de kloosterkerk van de Redemptoristen aan het Koningin Astridplein. Later zal hij regelmatig de vaste organist vervangen in de kapel van het Brugmann-ziekenhuis, vooral bij begrafenissen.

Muziek is niet zijn enige passie. In oktober 1923 behaalt hij aan de Brusselse afdeling de Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding (KVHU) zijn diploma van gids voor de stad Brussel. Meteen neemt hij het secretariaat op zich van een nieuwe Bond van Vlaamsche Gidsen,

een vereniging van oud-leerlingen van de KVHU, die verenigingen, toeristen en scholen begeleidt bij bezoeken aan de hoofdstad. Op 1 januari 1927 wordt hij op de Sint-Michielschool bijkomend tot muziekleraar benoemd en in september 1931 wordt hij er onderdirecteur. Marcel is ook verantwoordelijk voor de parochiebibliotheek, boven het (nieuwe) parochiehuis in de Leopoldstraat 307, op de grens met Laken.



De Schelde, 22 augustus 1926

Financieel gaat het Marcel en Melanie voor de wind – een spectaculaire lotsverbetering in vergelijking met de vroegere Astense generaties. In 1928 kunnen zij een meid in dienst nemen.



Het Nieuws Van Den Dag, 1 april 1928

Enkele jaren later, eind 1934, kopen zij een opbrengsthuis in de Leon Theodorstraat (de vroegere Statiestraat). Zien ze dit als een veilige belegging in donkere tijden? We zitten immers volop in de crisis van de jaren dertig. Hoge inflatie tast de koopkracht aan en spaargeld verliest niet alleen zijn waarde, maar is ook niet veilig meer nu banken overkop gaan, zoals de socialistische Bank van de Arbeid in 1934. De familie Coolsaet had dat trouwens twee jaar eerder van dichtbij meegemaakt, toen de Handelsbank failliet was gegaan. Dat was de eerste Vlaamse bank en Marcells broer **Leonce** was directeur van het bijkantoor in Nazareth. Voor Leonce was het een persoonlijk drama en heel de familie voelde intens mee. Heeft dit voorval Marcel en Melanie ertoe aangezet om te beleggen in vastgoed, een veiliger haven voor hun spaargeld dan de bank? (In mei 1975 zullen Marcel en Melanie het huis weer verkopen.)

Marcel en Melanie gaan met hun kinderen Maria en Jozef regelmatig op vakantie, onder meer naar Villa Sophia in Heist aan Zee. Zoiets zou ondenkbaar geweest zijn voor de Astense generaties. Maar waarvan droomt een twaalfjarige jongen uit de Essegheemstraat in die dagen?

In 1934 – Jozef is dan elf jaar oud – drukt J. Mertens, een vriend des huizes, vroeger onderpastoor in de Basiliek van Koekelberg en nu missionaris in China, **Jozef** op het hart om goed te studeren: *“Wie weet komt ge binnen 15 à 16 jaar mij niet helpen als missionaris in China.”* Heeft dat Jozef en zijn ouders op een spoor gezet?

Een jaar later schrijven zijn ouders hem immers in het College van het Eucharistisch Hart in Essen in voor zijn humaniorastudies. Het college was opgericht in 1911, ter vervanging van het ‘Klein-studentaat’ in Sint-Truiden, dat jongeren voorbereidde op het priesterschap en het kloosterleven.²⁵ In 1909 had paus Pius X echter beslist dat toekomstige kloosterlingen voortaan hun humaniora moesten beëindigd hebben vooraleer hun echte voorbereiding op het kloosterleven te beginnen. Die rol kreeg het pas gebouwde college van het Eucharistisch Hart in Essen toebedeeld. De leraars zijn er allen paters Redemptoristen van het aanpalende klooster, dat enkele jaren eerder was gebouwd voor herstellende paters Redemptoristen die terugkeerden uit de missiegebieden zoals Belgisch-Congo. De meeste leerlingen, waaronder Jozef, zijn er op internaat. Ze zijn echter geen kloosterlingen en kunnen op elk moment een

andere weg inslaan. Maar er wordt van hen wel verondersteld *“neiging tot het geestelijke leven te vertonen”*.

Het is een grote sprong die Jozef in 1935 zet. Van de Sint-Michiëlsschool vlak bij huis, waar hij lagere school liep onder het toezicht van zijn vader, naar de humaniora op de kostschool (zoals het internaat in de volksmond heet) in het verre Essen op de grens met Nederland. *“Ik begin het reeds een beetje gewoon te worden,”* schrijft hij in zijn eerste brief aan zijn ouders in september 1935. Maar enkele maanden later bekent hij toch dat *“ik nog een beetje geweend heb, maar dat is nu over”*.



Studiezaal van het Essense college

Jozef in Essen, 1 juni 1936



Jozef studeert er vier jaar lang, van de zevende voorbereidende tot en met de vierde Grieks-Latijnse humaniora. Zijn punten zijn zeer goed en hij behoort tot de besten van zijn klas. Maar in 1939 verlaat hij onverwachts het Essense college. De redenen voor zijn vertrek zijn niet helemaal duidelijk. Wat zeker een rol heeft gespeeld, is het besef dat het priesterschap en het kloosterleven uiteindelijk toch niet zijn roeping zijn. Uit een (ongedateerde) kladversie van een brief aan Maurits Demarey, Pater-Bestuurder van het Essense college, bekent Jozef dat hij *“spijs al mijn bidden”* geen roeping ervaart voor het priesterschap, maar *“anderzijds voel ik heel veel voor de Nederlandse Letteren en voor Universiteitsstudies”*. Heeft Jozef daarover ruzie gehad en zijn er harde woorden en verwijten gevallen? We weten het niet. Maar er is zeker iets voorgevallen, want hij schrijft dat hij spijt heeft *“die zaken dwaas genoeg gedaan te hebben met als gevolg verandering van college”*. Maurits Demarey stelt Jozef echter gerust. Hij komt zelfs naar Jette om te begrijpen wat er gebeurd is. Maar omdat hij Jozef daar niet aantreft, schrijft hij hem een brief om hem te verzekeren *“geen verwijt of beschuldiging te maken. ‘k Wil u ook niet beklagen of bejammeren. Dat hebt ge ook niet nodig. ‘k Zou liefst herhalen wat ik u dikwijls zegde: Denk er aan te worden wat God van u wil maken. [...] Het is niet omdat we een fout begingen dat de levensverplichting wegvalt.”*

Het vertrek uit Essen moet hem alleszins zwaar zijn gevallen, zo valt op te maken uit dezelfde kladversie: *“4 jaar doorgebracht in ‘t midden van leraren en studenten vergeet men niet licht.”*

Hij keert nu terug naar Jette, waar hij de drie laatste jaren van zijn humaniora aan het Jetse Sint-Pieterscollege ('gesticht' heet het in die dagen – en "*den Institut*" onder de Jetse leerlingen) zal volgen. Net na zijn aankomst in het college botst Jozef er op zijn vader. Met een aanbeveling van de Leuvense rector ruilt Marcel in oktober 1939 de Sint-Michiëlsschool inderdaad in voor het Sint-Pieterscollege, waar hij gemobiliseerde leerkrachten in de lagere school gaat vervangen.

Jozefs twee eerste trimesters in zijn nieuwe school in Jette verlopen onopvallend. Van Essen naar Jette blijkt een moeilijke overgang te zijn. In niks blinkt Jozef echt uit, behalve in Nederlands opstel.

Het derde trimester is nog maar net begonnen of Jozefs leven wordt plots overhoopgegooid. Op 10 mei 1940 vallen Duitse troepen België binnen – de start van de Tweede Wereldoorlog voor de Belgen. Jozef is zestien en enkele maanden. Dat betekent dat hij ingeschreven is in de Wervingsreserve van het Belgisch leger.

Modèle N° 3

Province d Brabant
 Arrondissement d Bruxelles
 Commune d JETTE
 Bureau de recrutement d Bruxelles

MILICE NATIONALE

INSCRIPTION DANS LA RÉSERVE DE RECRUTEMENT. — NOTIFICATION.

Le Collège des Bourgmestre et Echevins de la commune de JETTE fait connaître au sieur (1) Coolsaet Jozef Gerardus demeurant à JETTE, rue de Slegheem n° 159, qu'en exécution des articles 3 et 7 de la loi sur la milice, il a été inscrit dans la réserve de recrutement pour la levée de 1940. Il est appelé à faire partie de cette réserve dès le 1^{er} janvier 1940.

Il l'engage à prendre connaissance de l'avis ci-joint, à le conserver soigneusement et à s'adresser entre le 1^{er} et le 20 janvier de chaque année, à l'Administration communale, afin d'être exactement renseigné sur ses droits et devoirs en matière de milice.

Par ordonnance : A JETTE, le 15 NOV 1939 19 .

Le Secrétaire communal, Kernier Le Bourgmestre, Van Houten

Mei 1940

Vrijdag, 10 mei 1940. Het Duitse leger valt België binnen. De regering kondigt een algemene mobilisatie af. Zo'n 300.000 jonge mannen van 16 tot 35 jaar, die nog niet eerder onder de wapens waren geroepen, worden opgeroepen om zich naar een van de verzamelcentra van het Belgisch leger te begeven, verspreid over het Belgische grondgebied. Zij vormen de potentiële rekruteringsreserve die de regering in staat moet stellen om het Belgische leger op gevechtssterkte te houden eenmaal de gevechten begonnen zijn.²⁶

De mobilisatie van deze toekomstige reserve was het gevolg van een van de lessen die de Belgische overheid uit de Eerste Wereldoorlog had getrokken. Bij de Duitse invasie in 1914 waren heel wat jongeren in België achtergebleven. De Duitse bezetter had hen vervolgens gedeporteerd naar het front of naar Duitsland, waar ze gedwongen werden om te werken voor de bezetter. Dat had niet alleen de Duitse oorlogseconomie versterkt, maar het Belgische leger ook de mogelijkheid ontzegd om op hen een beroep te doen om het leger te verwoegen in de loopgraven aan de IJzer. Na afloop van de oorlog had de regering dan ook beslist tot de oprichting van een Rekruteringsreserve, die jongeren in geval van nieuwe oorlog het lot moest besparen van hun leeftijdsgenoten tijdens de Eerste Wereldoorlog én die tezelfdertijd zou fungeren als een potentiële reserve voor nieuwe soldaten.

Op 10 mei 1940 wordt die reserve voor het allereerst gemobiliseerd. In totaal gaat het om meer dan 300.000 man. Kranten, radio en affiches roepen de jongeren op om hun opvangcentrum te verwoegen, met een deken, wat kleding en mondvoorraad voor 48 uur.

Maar de snelle opmars van de Duitse troepen doorkruist de planning. De verzamelcentra liggen alle in het westen van het land, maar sommige worden al snel onbereikbaar door de Duitse opmars. De mobilisatie van de Rekruteringsreserve dreigt daardoor te mislukken. De Belgische regering beslist daarop om de jongeren naar vier geïmproviseerde opvangcentra nog verder ten westen af te leiden: Poperinge, Kortrijk, Roeselare en Ieper.



Le Soir, 16 mei 1940



Onder hen **Jozef Coolsaet**, zestien sinds enkele maanden en in de derde humaniora (in die tijd telde men de klassen van het middelbaar af van zes naar een) op het Jetse Sint-Pieterscollege. Op 15 mei geeft hij gehoor aan de oproep van de Belgische regering. Hij laat zijn school en de Esseghemstraat in Jette achter zich. In het Noordstation neemt hij een overvolle trein richting Kortrijk. Vluchtelingen uit Beringen en omgeving, die te voet naar Brussel zijn gekomen, reizen mee. Zo'n twintig uur later is hij in Ieper. Daar schrijft hij zijn eerste brief aan zijn ouders.

“Denk niet dat ik reeds ten einde van mijn (avontuurlijke!) reis ben. God weet waar ze ons nog naartoe zullen zenden.”

Jozef op de vooravond van zijn vertrek, 14 mei 1940

Jozef schetst zijn grillige reisroute. 's Middags 15 mei was de trein in Oudenaarde aangekomen. Onderweg voortdurend stilgestaan omwille van luchtalarm en afweergeschut. Met eigen ogen had hij de *“gevolgen van Duits bombarderen”* gezien. Uren gewacht in het station van Oudenaarde. Twaalf uur later was hij aangekomen in Kortrijk, waar hij en zijn Brusselse metgezellen meteen op de trein naar Ieper stapten, via Komen. Dan uiteindelijk Ieper, *“een stad met 15.000 inwoners en 100.000 vluchtelingen,”* schrijft de jonge Jozef. Sinds zijn vertrek uit Brussel, twintig uur eerder, heeft hij nog geen oog dichtgedaan, maar een Ieperse kerk biedt hem zijn eerste kans om wat slaap in te halen. De volgende etappe? Hij weet het niet zeker, maar hij vermoedt Poperinge. En hij weet niets van wat er in België gebeurt, klaagt hij.

Wat hij op dat ogenblik ook niet weet, is dat de regering een dag eerder beslist heeft om alle jongeren naar Frankrijk te evacueren, waar nieuwe verzamelcentra zullen opgericht worden. Daar zullen ze uit de handen van het Duitse leger blijven, zo hoopt de regering.

Maar al snel verloopt ook dat chaotisch. Zoals Jozef beschrijft, raken hij en zijn reisgenoten vermengd met grote groepen vluchtelingen die in wanorde richting Frankrijk trekken. Ook het terugtrekkende Belgische leger gebruikt dezelfde route. Tussen die mensenmassa's trachten de tienduizenden jongeren zo goed en zo kwaad als ze kunnen hun rekruteringscentra te bereiken. Sommigen per fiets, anderen te voet. Nog anderen – de gelukkigen, zo zal Jozef zichzelf omschrijven – met militaire treinen. Of in goederenwagens. Al bij al hebben zij die met de trein kunnen reizen meer geluk dat wie op eigen houtje zijn weg moet zoeken naar het zuiden van Frankrijk.



Gazet van Antwerpen, 15 mei 1940

De opvang van die groeiende mensenmassa stijgt de lokale overheden al snel boven het hoofd. Wat ook niet helpt, is dat de organisatie van de Rekruteringsreserve in principe onder de bevoegdheid van de minister van Volksgezondheid valt, want de jongeren zijn burgers, geen militairen. Maar het ontbreekt het ministerie aan middelen en personeel om te voorzien in de begeleiding, de bevoorrading en de opvang van de jongeren. Het ministerie van Landsverdediging neemt daarop de taak over, maar ook de militairen zijn niet opgewassen tegen die taak. Onderdak en eten lopen in het honderd.

De oprukkende Duitse troepen en bombardementen door de Duitse luchtmacht hebben intussen het spoorverkeer met Frankrijk grotendeels afgesloten. Tienduizenden jongeren keren noodgedwongen naar België terug. In Oostende worden sommigen daarbij onder vuur genomen door Duitse vliegtuigen.

Alleen de spoorlijn langs de kust is nog open. Op 17 mei komt Jozef in Rue (Somme) aan. Twee dagen later, een postkaart van Jozef *“ergens in Frankrijk”* naar Jette. (Zijn ouders zullen die pas tweeëneenhalve maand later ontvangen.) Hij vermoedt dat ze in Normandië zijn, want van Rue was de trein naar Dieppe gegaan. Vervolgens waren ze rond Parijs gereden en hadden ze de kathedraal van Chartres ontwaard. Geslapen hadden ze in Le Mans en nu zijn ze ergens in de buurt van Angers (dus niet langer in Normandië, zoals Jozef schreef).

“Het schijnt dat we naar Bordeaux of Toulouse gaan. We zitten al over de 100 uur op de trein (2^{de} klas). Menu: (Frans) brood en water.”

Jozef raadde goed. Van Angers gaat het richting Bordeaux, Lourdes en Tarbes. De Belgische koning heeft intussen de overgave van het Belgisch leger aangekondigd. Op 3 juni schrijft Jozef vanuit het art-decoschoolgebouw dat hem en zijn groep als logement is toegewezen in Juncasse, een voorstad van Toulouse (het Rode Kruis bezorgt de brief pas op 10 augustus):

“Ik heb enige tijd zitten luieren in de gloeiende zon van Toulouse. We liggen hier in een kamer met 11 man van Esseghemstraat. We hebben niets te doen, eten en slapen goed. [...] Ik weet niet of de brief u zal toekomen, want misschien zijt gij geëvacueerd. [...] De mensen zijn hier allen zeer gedienstig. [...] Sinds enkele dagen ga ik regelmatig naar de stedelijke bibliotheek van Toulouse zodat ik ook de geestelijke mens kan voeden. Godsdienst: goed. Soms 'n kleine 'bagarre' met anderen.”

Met zo'n honderdvijftigduizend zijn ze in het zuiden van Frankrijk – de helft van hun oorspronkelijk aantal. Ze zijn verspreid over 250 verschillende locaties, kantonnementen genaamd, opgetrokken rond drie steden, Nîmes, Béziers en Toulouse. Naar deze centra wordt meestal verwezen met de Franstalige benaming CRAB (Centres de la Réserve de Recrutement). CRAB's wordt ook de roepnaam van de jongeren zelf. Jozef en een paar van zijn kennissen, o.a. uit de Esseghemstraat, zijn ingedeeld in de Compagnie Jeugd van het rekruteringscentrum bij Toulouse. Saint-Sauvy (bij Aubiet, ten westen van Toulouse) is vanaf midden juni zijn kantonnement. In vergelijking met de andere kantonnementen valt de situatie er nog mee, stelt hij zijn ouders gerust:

“We slapen in stro ('s nachts is het hier heel koud!). 't Eten is goed en werken doen we niet. Zeer schone streek. Over ons moet ge U dus niet bekommeren. Zakgeld is nog niet op. Kleren zijn goed en moreel ook. [...] De mensen hier zijn ons goed gestemd. 'k Heb een 'Marraine' gevonden die mijn kousen stopt enz.”

Maar wekenlang heeft Jozef niets om handen en hij is niet de enige die zich steendood verveelt. In principe zouden de jongeren tewerkgesteld worden in de Franse economie. Dat was overeengekomen tussen België en Frankrijk: België bood zijn jonge landgenoten in Frankrijk aan als goedkope arbeidskrachten, in ruil voor Franse inschikkelijkheid bij de opvang van de grote groep jongeren. De jongsten onder hen, tussen 16 en 20 en zonder beroepservaring, zouden lichte arbeid verrichten in land- en tuinboom, in afwachting van hun militaire vorming. Jozef hoort dat ook waaien: *“t Schijnt dat men ons (de jongeren) naar de Pyreneeën zal sturen om landbouwwerk te doen,”* zo meldt hij aan zijn vader. De wat oudere jongens en zij die een beroepservaring hadden, zouden tewerkgesteld worden in de Franse en de Belgische oorlogsindustrie.

Maar in juni, wanneer Jozef in Saint-Sauvy aankomt, zijn de plannen alweer bijgestuurd. De oudsten zullen nu door het Franse leger als civiele werkkrachten achter de frontlinie tewerkgesteld worden. De jongsten, waaronder Jozef, zullen ingezet worden voor de aanleg van militaire vliegvelden in de streek.

Maar door het gebrek aan omkadering, de gebrekkige opvang en de snel veranderende militaire situatie dolen vele jongeren doelloos en moedeloos rond in de straten van Toulouse. Hun inzet als werkkraft gebeurt op veel kleinere schaal dan oorspronkelijk gepland. In enkele kantonnementen hebben sommige CRAB's zich georganiseerd als rovende benden, die de

oogsten plunderen en dronken rondhangen. In andere zijn ruzies en opstootjes wekelijks kost en soms moeten Franse soldaten met de bajonet in aanslag die bedwingen. Ook Jozef zelf zal kort nadien met gemengde gevoelens terugkijken op zijn tijd in Zuid-Frankrijk (op die brief komen we verderop nog terug). Zijn terugblik is minder rozig dan wat hij in de brieven aan zijn ouders had laten uitschijnen:

“Alles was daar bij ons zwart, donker, van de uiterlijkste, niets te beduiden zaken tot de hoogste waarden – bv. godsdienst, beschaving zelf, alles was in de war. Allen schoven en gleden de moeilijk beklommen berg af. Niemand van al die in Frankrijk waren, zal ooit durven of willen zeggen alles wat hij dagelijks zag en hoorde. [...] Alleen bij sommigen bleef nog iets hun afglijdende weg tegenhouden. Bij enigen rotse wil, godsdienstzin, vriendschap met de pastoor van ‘t dorp.”

Op 22 juni capituleert op zijn beurt het Franse leger. Dat is een schok voor de Belgische autoriteiten. De plannen voor de tewerkstelling en militaire opleiding van de meer dan honderdduizend jongeren in Zuid-Frankrijk zijn daarmee van de baan. Maar wat nu met hen aan te vangen? Even wordt overwogen om alle CRAB's over te brengen naar Engeland, maar gezien hun aantal is dat onbegonnen werk. De vervroegde terugkeer van de Compagnies Jeugd naar België is het enige alternatief, ook al omdat gevreesd wordt voor Duitse bombardementen op Toulouse. De plannen voor de rekruteringsreserve worden definitief opgeborgen.

Dat ze teruggestuurd gaan worden, vangt ook Jozef op. Maar veel blijft in het ongewisse, schrijft hij op 15 juli aan zijn ouders:

“Het pijnlijkste voor ons was in de moeilijke onzekerheid te zitten aangaande de toestand. Het kan misschien nog 'n tijdje aanslepen eer we het plezier zullen beleven elkander weer te zien. [...] Ik wist ook niet of ge in België gebleven waart. Thans veronderstel ik het. [...] Ik brand (letterlijk!!) van verlangen om iets van U te vernemen, over U, over Maria [zijn zus], toestand in Jette, geburen, enz.”

En om de verveling te verdrijven, heeft hij in Toulouse een boek over sterrenkunde op de kop kunnen tikken, schrijft hij fier aan zijn vader, met twee uitroeptekens.

Twee weken later staat hij in het station van Saint-Quentin, niet ver van de Belgische grens. Kort berichtje aan zijn vader:

“Verwacht mij (als alles goed gaat) zondag 4 augustus voormiddag (met trein).”

Op 4 augustus 1940 is hij inderdaad weer thuis. Anderhalve maand later wordt hij zeventien.

Verscheidene honderden jongeren hebben het leven gelaten bij wat een van hen, de latere schrijver Ivo Michiels, de ‘Kruistocht der jongelingen’ heeft genoemd.²⁷ Van het oorspronkelijke plan om deze groep jongeren te gebruiken als reserve voor het Belgische leger is door de Belgische en vervolgens Franse capitulatie niets in huis gekomen. De honderdvijftigduizend jonge Belgen zijn onverrichterzake naar huis teruggekeerd.

Wie de exodus heeft overleefd, kan geen aanspraak maken op soldij, want hij wordt niet beschouwd als soldaat. Pas in 1990 krijgen ze eindelijk erkenning, met een eigen herinneringsmedaille en, voor de overlevenden, een ‘statuut van nationale erkentelijkheid’, vergelijkbaar met dat van de oud-strijders. Slechts 9000 CRAB's hebben ze gekregen.



Herinneringsmedaille
van de CRAB's

ARMÉE BELGE
CENTRES DE RECRUTEMENT

BELGISCH LEGER
WERVINGSCENTRA

Déclaration - Verklaring

Je soussigné Majeur LELU, Commandant du 524^e Comp^{te} de Jaunes
De ondergeteekende _____, Commandant van _____
atteste que le nommé COOLSAET, Josef, né à Gelte, le 24-9-23,
verklaart hierbij dat de genaamde _____, geboren te _____
domicilié à Gelte, a en mai 1940, conformément aux ordres diffusés
den _____, wonende te _____ in Mei 1940, overeenkomstig de
par le Gouvernement, quitté son domicile, en Belgique, pour rejoindre les Centres de Recrutement
door de Regeering bekendgemaakte bevelen, zijn woonplaats in België verlaten heeft om de Wer-
de l'Armée Belge.
vingscentra van het Belgisch leger te vervoegeen.

Recueilli depuis lors dans un centre de la Région de Aubiet (Gers),
Sindsdien opgenomen in een Centrum van de streek van _____
il est rapatrié ce jour pour être rendu à ses foyers.
wordt hij heden naar zijne haardstede teruggebracht.

A défaut d'arrêté Royal, l'appelant sous les armes, il n'a jamais fait partie de l'Armée Belge.
Bij gebrek aan Koninklijk besluit dat hem onder de wapens zou hebben geroepen, heeft hij nocit
deel uitgemaakt van het Belgisch leger.

A (Te) Saint-Lauzy, le (den) 14^{de} Août 1940.

Le Commandant de la Compagnie,
De Commandant der Compagnie,
[Signature]

(Cachet)
(Zegel)

Verplichte tewerkstelling in Zandvliet

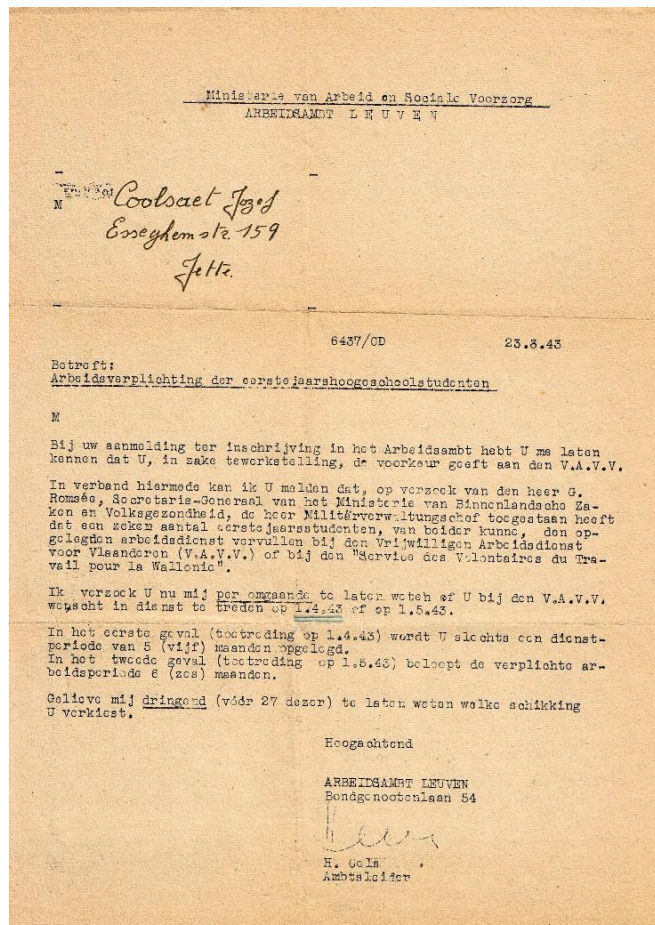
Eens thuis, neemt Jozef zijn onderbroken humaniorastudies weer op. Hoewel zijn derde humaniora was afgebroken door zijn tocht naar Frankrijk, kan hij in september 1940 toch zijn voorlaatste jaar starten aanvangen. “*Schenkt alle voldoening*,” klinkt het bij aanvang van het schooljaar (alleen wiskunde is aan hem niet besteed). Twee jaar later, half juli 1942, behaalt hij zijn diploma ‘oude humaniora’, met een “*Van harte proficiat!*” van zijn klastitularis. Voor Engels behaalt hij zelfs de eerste prijs en voor Nederlands opstel de tweede. Voor wiskunde daarentegen is het met de hakken over de sloot.

De weg naar de universiteit ligt nu open. Jozef behoort tot de eersten van zijn familietak die universitaire studies aanvat. Van zijn generatie – de achtste Coolsaet-generatie – zijn het er maar een handvol. In oktober 1942 trekt hij naar Leuven. Hij stapt in de voetsporen van zijn vader, die zich in november 1917 als vrije student had ingeschreven aan de faculteit Wijsbegeerte en Letteren van de Vlaamse Hogeschool in Gent. Aan de Katholieke Universiteit Leuven schrijft Jozef zich in aan dezelfde faculteit als zijn vader, richting Germaanse Filologie (Engels, Duits, Nederlands – met Deens al bijkomende optie). Vlak bij de Universiteitsbibliotheek gaat hij op kot.

Maar opnieuw haalt de oorlog hem in.

In maart 1943 moet Jozef zich, zoals alle eerstejaarsstudenten, inschrijven voor de verplichte arbeidsdienst, waartoe de Duitse bezetter net beslist heeft. Hij krijgt de keuze: in Duitsland gaan werken of in eigen land blijven en zich inschakelen in de ‘Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen’ (VAVV). Een moeilijke beslissing blijktbaar, want zijn ouders vragen advies aan Mgr. Van Waeyenbergh, rector van de Leuvense universiteit. (Marcel en Melanie kennen de rector persoonlijk. Diens zus woont tegenover hen in de Esseghestraat en zowel de rector als Melanie leggen naar verluidt graag een kaartje. Marcel daarentegen heeft er een hekel aan.)

Maar de rector zit zelf in een moeilijke situatie. Hij heeft zich immers verzet tegen de verplichte tewerkstelling van de studenten en weigert de inschrijvingslijsten van de universiteit over te maken. Dat is hem door de bezetter niet in dank afgenomen. Eind maart schrijft de rector aan Jozefs ouders dat hij daarom geen “*beslissende raad*” heeft willen geven. Hij verzekert



hun elke beslissing die zij na grondig beraad zullen genomen hebben, aan te nemen. Jozef kiest ervoor om in eigen land te blijven.

De 'Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen' (VAVV) was niet opgericht als een Duitsgezinde organisatie of met de bedoeling om te collaboreren met de Duitse bezetter.²⁸ Ze was op de eerste plaats een kind van haar tijd. Het idee om een dienst op te richten die jongeren inschakelde in werken van algemeen nut, dateerde al van de jaren twintig. Voor het uitbreken van de oorlog hadden zulke organisaties het licht gezien in verscheidene West-Europese landen, maar ook in de Verenigde Staten en in de Sovjetunie.

Onmiddellijk na de capitulatie van het Belgisch leger eind mei 1940 hadden enkele Belgische officieren met de steun van de Société Générale al een 'Nationale Arbeidsdienst' opgericht, om werkloze jongeren te onttrekken aan de negatieve gevolgen van werkloosheid. Maar in november 1940 trok de Belgische overheid het initiatief naar zich en richtte ze voor Vlaanderen een 'Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen' (VAVV) en voor Wallonië een 'Service volontaire du travail pour la Wallonie' (SVTW) op.



Verspreid over heel Vlaanderen, installeerde de VAVV een twintigtal kampen, de meeste in afgelegen landbouwgebieden waar de jongeren konden ingeschakeld worden bij de oogst, maar ook bij de aanleg van nutsvoorzieningen. Deze werkkampen werden met een militaire discipline en *“liefdevolle hardheid”* georganiseerd met als doel, aldus een van haar ‘opperveldmeesters’, een verdere teloorgang van de Vlaamse jeugd tegen te gaan. Verantwoordelijk voor de *“geestelijke verminking”* van de Vlaamse jeugd was volgens dezelfde leider de Belgische overheid, die hij in donkere kleuren omschreef als een:

“[...] onvolksche regeering, die ver van nationaal te zijn, tegen het Noordsche wezen van zijn bevolking in, Belgie (sic) beschouwde als een Fransche voorpost, een regeering die taal en aard der Vlamingen miskende en ze kultureel neerhaalde tot het minst beschaafde volk van West-Europa [...]”.

Dat betekende nog niet dat alle deelnemers aan de VAVV-kampen door zulke ideeën gemotiveerd waren. De latere hoofdredacteur van *De Standaard*, Manu Ruys, een van de duizenden jongeren die de stap naar de VAVV hadden gezet, getuigde hierover:

*“Speelde bij ons de politieke motivering mee? Ik heb van die zes maanden VAVV een dagboek bewaard. Het is een mengsel van geestdrift voor de sportieve inzet, van bewondering voor een uitzonderlijk en uitdagend werkmilieu en van afkeer voor de pogingen van bepaalde kaderleden om de VAVV in te schakelen in de nationaal-socialistische ideologie. Het dagboek beschrijft een kampbevolking die verre van homogeen was. Studenten leefden er met volksjongens, flaminganten naast anglofielen, zwijgende werkers naast lolbroeken en planttrekkers.”*²⁹

Voor een aantal onder hen, waaronder ook Jozef, was de VAVV op de eerste plaats een manier om zich te onttrekken aan de arbeidsverplichting in Duitsland

Maar het valt moeilijk te ontkennen dat de VAVV van bij haar oprichting leefde bij gratie van de Duitse bezetter. De organisatie was doordoesemend van nationaalsocialistische symboliek, zoals Manu Ruys beschrijft en Jozef ervaart. Ze was de *“jongste telg van de Nieuwe Orde”*.³⁰ Niet alleen leek de organisatie in alles op een autoritaire en paramilitaire organisatie, ze was ook doordrongen van het ideaalbeeld van een hechte Vlaamse volksgemeenschap, zoals het Vlaams-nationalisme promootte. Haar oprichter, Renaat Van Thillo, wilde de jongeren expliciet een nationaalsocialistische opvoeding meegeven.³¹ Om voldoende jongeren te werven voor de VAVV, mikte hij op almaar nauwere samenwerking met Vlaams-nationalistische organisaties.

Maar dat botste met de Duitse intenties – en op onderlinge verdeeldheid en competitie tussen de Vlaams-nationalistische organisaties. Vanaf 1943 wilde Duitsland (via de SS en de collaboratieorganisaties zoals DeVlag) zijn controle over de VAVV versterken. Na zijn zware nederlaag in Stalingrad in februari 1943, had het beslist om zijn oorlogsinspanningen op te schroeven. Via een algemene arbeidsdienstverplichting zou de eigen bevolking en die van de bezette gebieden meer dan ooit ingeschakeld worden zowel in de oorlogsindustrie als in de economie in het algemeen. Een van de middelen om nieuwe arbeidskrachten te mobiliseren, was de opvordering van alle eerstejaarsstudenten aan de universiteit. Dat verklaart de beslissing van de Duitse bezetter in februari 1943. De studenten kregen, zoals hierboven geschreven, de keuze tussen werken in Duitsland of werken in eigen land, via de VAVV of de SVTW.

Op 1 april 1943 meldt Jozef zich aan bij het kamp ‘Nieuw-Westland’ in Zandvliet, ten noorden van Antwerpen. Dat werkkamp had net een van de grootste werven van de VAVV voltooid, de bouw van de Scheldedijk. Maar er restte nog de inrichting van de nieuwe polder en het binnenhalen van de koolzaadoogst. Dat is wellicht het werk dat Jozef gedurende vijf maanden verricht heeft.

We weten dat echter niet met zekerheid. Er zijn immers geen foto’s teruggevonden van zijn tijd in Zandvliet en zo goed als geen brieven bewaard. Er is wel een kladversie van een brief die hij geschreven heeft wanneer hij twee maanden in dienst is. Aan wie die gericht was, weten we niet. De arbeidsdienst in Zandvliet, zo schrijft hij, *“valt hem tegen”*. Niet alleen gunt de dienst deelnemers geen ogenblik rust, *“noch theoretisch, noch praktisch (en zoo men langen tijd in den VAVV als gewoon arbeidsman zou zijn, dan is er veel kans louter een automaat te worden)”*. Wat Jozef echter het meest tegen de borst stoot, is dat het *“modelkamp”* dat Zandvliet beweert te zijn, eerder een *“paramilitair opleidingscentrum (en misschien zelfs zwaarder)”* is, met een kaduke leiding:

“Beslist ontbreekt er nog veel aan den leiding van de VAVV. Vooreerst veel parvenu’s, onderkruipers, ook idealisten 100 % – dit zijn de extremen. Want om in den VAVV te blijven (er wordt veel propaganda gevoerd om een kader te vormen) moet men ofwel vol idealisme steken [...] ofwel aan het eind van zijn latijn zijn, zooals misschien studenten, beroepsmilitairen en anderen. Wat beïnvloeding door propaganda betreft is het duidelijk dat de VAVV onder deutschen invloed staat, vooral de hoogere leiding die onder de manschappen eenvoudig weg doorgaat als Duitsers (men beweert dat de arbeidsleider gewezen SS lid is). Onze kampleider is een oud Dinaso militant [...] Nu en dan is er wel sprake van nationaal socialisme, bewondering voor Hitler enz, maar bij studenten die

reeds een gevormde meening hebben (voor of tegen) heeft dit geen grooten invloed. Op mij zeker niet."

"Mijn ideaal is een [woord onleesbaar]: Vlaamsch nationaal en katholiek. Dit heb ik ook opgegeven toen men naar onze politieke en godsdienstige overtuiging vroeg. Als 'duitschgezinde' kwam ik naar hier – doch veel minder duitschgezind komt ge terug. Ge leert er te goed het verschil tusschen propaganda en werkelijkheid en het schrijnend onderscheid tussen ideaal en uitwerking."

"Ik herhaal het: ik koos den VAVV omdat ik gedwongen was – omdat je anders naar Duitschland moest."

Waar hij nu het meest naar verlangt, is terugkeren naar huis en zijn onderbroken studies hervatten. En misschien is er nog iets waar hij naar uitkijkt, zo kunnen we opmaken uit de enige échte brief uit Zandvliet die wel bewaard is. Die dateert van 1 augustus 1943 en is gericht aan zijn vader. Het einde van zijn verblijf in Zandvliet is in zicht en hij wil nu met zijn vader *"een ernstig probleem"* aansnijden: *"de verhouding tot een meisje"*.

Prille liefde

Dat “*meisje*” is **Madeleine Willemse**. Jozef kent Madeleine al sinds hun kinderjaren. In die tijd speelt het sociale leven zich nog grotendeels af binnen dezelfde parochie – althans voor wie katholiek is. Met andersdenkenden bestaat zo goed als geen contact. Sinds het ontstaan van België in 1830 leeft men van geboorte tot overlijden in de eigen levensbeschouwelijke zuil. Zuilen zijn aparte planeten – en het is pas in de jaren zestig van de twintigste eeuw dat ze beginnen afbrokkelen.

De ouders van Madeleine en die van Jozef zijn allen erg actief in de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdesparochie van Jette. Jozefs vader Marcel is lid van de kerkfabriek en organist, onder meer in de parochiekerk (het Grotteke). Hij houdt ook een tijdlang de parochiebibliotheek open. Die is tot in de jaren 1940 gevestigd op de eerste verdieping van het parochiehuis ‘Familia’ (waarover dadelijk meer). En net daar is de vader van Madeleine **Henri Willemse** gerant.

Henri Willemse stamt af van een katholieke Tilburgse familie. Zijn grootvader **Norbert**, schoenmaker en herbergier in het Nederlandse Leende, niet ver van de Belgische grens, stak in 1848 de grens over om te trouwen met **Maria Peeters** uit het Limburgse Wijshagen, een dorpje van nauwelijks 200 zielen. Ze krijgen een zoon, **Martin**, die het tot gemeentesecretaris van Wijshagen schopt. In 1890 trouwt Martin op zijn beurt met **Antoinette ‘Petje’ Nys**, dienstmeid van beroep op het moment van haar huwelijk. Ze krijgen 2 zonen, waaronder Henri, en twee dochters. De jongste dochter overlijdt echter enkele weken na haar geboorte. Door een speling van het lot overlijdt diezelfde avond ook vader Martin, nauwelijks 43 jaar. Henri zelf is dan drie. Hij, zijn jongere broer en zijn oudere zus groeien op zonder vader. Hun moeder is niet langer dienstmeid, maar landbouwster. Enkele jaren later hertrouwt Petje met Hendrik Schouteden, die in Wijshagen als knecht werkt. Uit dat huwelijk worden 5 kinderen geboren – Henri’s halfbroers en -zussen dus.

Op 1 oktober 1912 moet Henri onder de wapens. Hij is net 20 geworden. Hij wordt ingedeeld bij de 10^e Compagnie van het 11^{de} Linieregiment, dat gekazerneerd is in Hasselt. Twee jaar later breekt de Eerste Wereldoorlog uit. Luik is zijn vuurdoop. Bij het uitbreken van de vijandelijkheden vat zijn regiment immers post in de vesting van Luik, die deel uitmaakt van een fortengordel die de Duitse opmars moet stoppen. Dagen aan een stuk wordt er hevig gevochten. Hun bevelhebber sneuvelt. Maar de Duitse overmacht is te groot. Onder Duitse druk trekt het regiment zich geleidelijk terug tot aan de IJzer. Oktober, nieuwe veldslag. De Slag om de IJzer. Na opnieuw hevige gevechten komt de Duitse opmars tot stilstand. Het front bevriest – ook letterlijk. De legers graven zich in.

Vier jaar lang speelt Henri’s leven zich af in smalle, vochtige, modderige gangen, in het gezelschap van ratten en ander ongedierte. Hij houdt er gehoorschade aan over (“*te lang in het water gelegen*,” placht hij te zeggen), waardoor hij als oorlogsinvalides wordt erkend, maar ook zijn leven lang een hoorapparaat zal moeten dragen. Hij krijgt er ook de kans om kookervaring op te doen in de officiersmess. In het laatste oorlogsjaar wordt zijn regiment in de strijd geworpen in Merkem, Ieper en Stadenberg. De medailles die hij gekregen heeft voor zijn deelname aan deze veldtochten en gevechten, bergt hij fier op in een medaillekader. Na het einde van de krijgsverrichtingen wordt het Kamp van Beverlo zijn vaste standplaats.



Signalement. — Persoonsbeschrijving.

Taille	1 mètre 67
Gestalte	
Cheveux	Blonds
Haar	
Moustache	id
Snor	
Barbe	pas
Baard	
Signes particuliers	Kant
Bijzondere teekens	

N.-B. — Les photos portent le sceau du corps.
De portretten dragen den zegel van het korps.

Henri Willemse bij zijn demobilisatie in 1919

Het medaillekader 1914-1918 van Henri Willemse

Half juni 1919 zwaait hij eindelijk af. Eindelijk – want zeven jaar lang is hij soldaat geweest. Hij is nu 27. In maart 1920 laat hij Wijshagen achter zich en trekt naar de hoofdstad. Voor zijn familie in Limburg wordt hij vanaf nu de ‘nonkel uit Brussel’. Waarom hij als enige uit Wijshagen wegtrekt, weten we niet. Gebrek aan werk en perspectief in eigen streek? Aangekomen in de hoofdstad, lijkt hij op de dool. Hij verhuist vaak en al even vaak verandert hij van baan. Eerst woont hij in de Sint-Kristoffelstraat 49 (vlak bij de Sint-Gorikshallen). Maar heel snel verhuist hij naar de Longchamplaan 163 in Ukkel en in mei 1921 naar de Victor Greysonstraat 81 in Elsene (niet ver van de abdij Ter Kameren). In het bevolkingsregister van Ukkel staat hij ingeschreven als “*domestique de table*” en in dat van Elsene als “*knecht*”.

Op 4 februari 1922 – hij is nu twee jaar in Brussel – trouwt hij op het Brusselse stadhuis aan de Grote Markt met **Bertha Fostier** (en nadien voor de kerk in de Brusselse Miniemenkerk). Over Bertha weten we zo goed als niets, behalve dat ze geboren is in het Oost-Vlaamse Everbeek en dat haar familie al vele generaties daar in de streek woont. Net zoals Henri heeft ze haar geboortedorp verlaten om haar geluk te beproeven in Brussel. Ze woont in de Livornostraat in Brussel en werkt als kamermeisje. Henri Van zijn kant heeft het intussen tot “*receveur aux Tramways Bruxellois*”, trambegeleider, geschopt. Hoe of waar Henri en Bertha elkaar ontmoet hebben, is niet bekend. Ze wonen alleszins niet bij elkaar in de buurt. Misschien hebben ze bij eenzelfde welgestelde familie gewerkt, zij als kamermeisje en hij als “*domestique de table*”?



De enige bewaarde foto van Bertha Fostier

Eenmaal getrouwd, gaat het koppel in de Van Eyckstraat 44 wonen (aan de andere kant van de abdij Ter Kameren, op het einde van de Louizalaan), op slechts een kwartiertje stappen van Henri's vorig adres in Elsene. Ze wonen daarmee wel op het grondgebied van Brussel-stad. Lang blijven ze daar niet, want een jaar later zijn ze alweer verhuisd naar de Vesaliusstraat 21, in hartje Brussel. Bertha is intussen handelaarster geworden. Op 5 februari 1923 wordt hun dochter **Madeleine** geboren. Bertha bevalt thuis, maar er zijn complicaties. Ze wordt overgebracht naar het Sint-Jozefziekenhuis in Etterbeek. Twee weken later overlijdt ze. Henri blijft alleen achter met zijn dochter.



Henri Willemse en
Catherine Debusscher

De liefde is Henri echter goedgezind. Drie jaar later, op 13 april 1926, hertrouwt hij met **Catherine Debusscher**. Eens te meer hebben we geen idee hoe of waar ze elkaar ontmoet hebben. Catherine is afkomstig uit Dworp en het is, naar goede gewoonte, in haar dorp dat het huwelijk plaatsvindt.

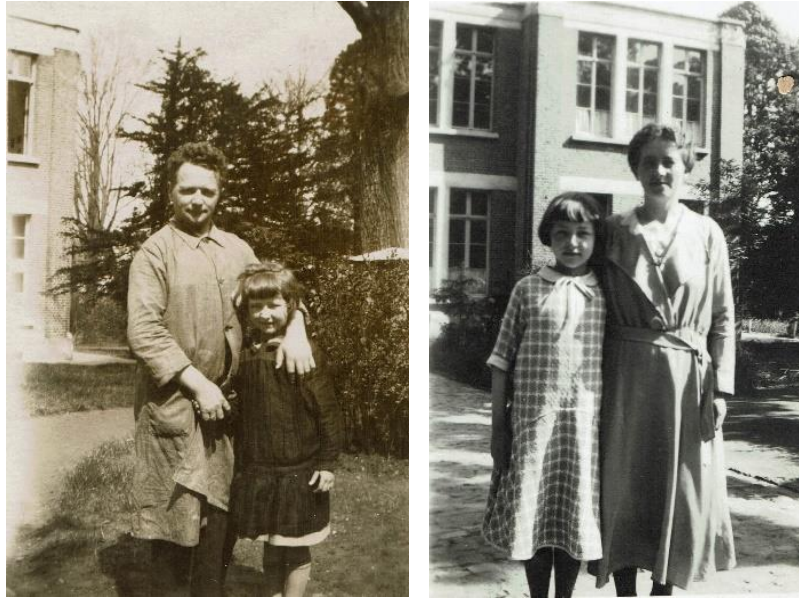
Henri blijft met Catherine in de Vesaliusstraat wonen. Catherine heeft geen beroep. Henri is nu handelaar geworden. Heeft hij de handel van Bertha overgenomen? Dankzij hun huwelijkscontract weten we dat hij handeldrijft in kruidenierswaren, van opgelegde vis en groenten over toilet- en sunlightzeep tot likeuren, bier en melk, zo leert de opsomming van de goederen die hij inbrengt. Hij vermeldt ook een *“winkelgestel met buffet, zoals winkelbakken, glazen kas, elektriekampen, winkelschaal”*. Heeft hij een eigen kruidenierszaak, of is hij eerder verdeler of handelsvertegenwoordiger? Dat laatste wordt alvast als zijn beroep vermeld in de akte van nalatenschap van zijn moeder uit 1932.

Dan daalt de mist van de geschiedenis weer even neer over het koppel en hun (stief)dochter. Ergens in de tweede helft van de jaren twintig duikt Henri weer op. Hij is nu gerant van het gloednieuwe parochiehuis Familia in de Leopoldstraat 307, op de grens met Laken. Toen de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdesparochie in 1924 een zelfstandige parochie werd – waarvoor de bijna gelijknamige Onze-Lieve-Vrouwparochie van Laken een deel van haar grondgebied afstond – hoorde daar, naast een kerk, ook een eigen parochiehuis bij. Familia wordt in december 1928 plechtig ingehuldigd.

Omdat Henri er gerant is, neemt de familie Willemse er haar intrek. Hoe zij in Jette zijn terechtgekomen, is opnieuw zo’n mysterie. Voor zover bekend, hadden Henri noch Catherine enige band met de gemeente. Misschien is hij gewoon ingegaan op een vacature? Henri wordt daarenboven ook aangesteld als koster van de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeskerk, het Grotteke. Hoe en wanneer dat precies gebeurd is, weten we ook niet. Is het ene zijn hoofd- en het andere zijn bijberoep? Bij zijn pensioen in 1958 krijgt hij uit handen van kardinaal Van Roey alvast het Gouden Sint-Romboutskruis. Dat is de hoogste kerkelijke onderscheiding in België, die pas na minimum 30 jaar parochiale inzet toegekend wordt. Dat betekent dus dat Henri ten laatste in 1928 in dienst is getreden van de parochie.

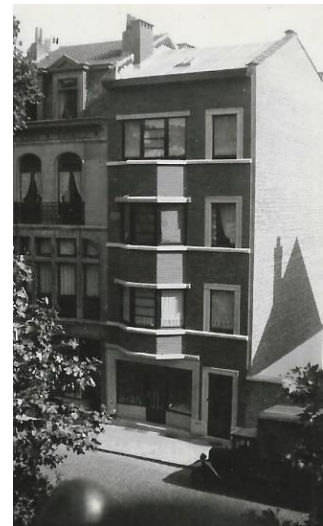


Gouden Sint-Romboutskruis van Henri Willemse



Madeleine met vader Henri en stiefmoeder Catherine (voor de O-L-V-van-Lourdesschool)

Henri en Catherine achten nu het moment aangebroken voor een eigen huis. In april 1933 kopen ze de enige nog beschikbare bouwgrond recht tegenover het parochiehuus waar ze wonen. Het terrein, ter waarde van 100.000 frank, ligt tussen de nummers 260 en 268 van de Leopold-I-sstraat (op het grondgebied van Laken, in tegenstelling tot Familia, dat tot Jette behoort). Een jaar later verkopen ze het grootste deel ervan door. Een zesde houden ze voor zich. Daarop gaan ze hun eigen huis bouwen. In juni 1935 dient Henri plannen in voor de bouw van een huis met twee verdiepingen, getekend door de Lakense architect Hubert Boekmeijer. Maar waarschijnlijk mede door de oorlog duurt het een tijd vooraleer het huis er staat. Pas op 1 september 1945 kunnen Henri, Catherine en Madeleine hun intrek nemen in het nr. 262. Het gebouw telt uiteindelijk drie verdiepingen. Zij wonen op de eerste verdieping. Het gelijkvloers verhuren ze aan een cadeauwinkel met lampen en vazen en de overige verdiepingen aan particulieren.



Een jaar later, in november 1934, kopen Henri en Catherine nog een tweede bouwgrond in Jette, met een oppervlakte van 4a30 ca (met een façade van 15 m). Beschouwen zij deze aankoop als een appeltje voor de dorst in crisistijd, zoals misschien ook Marcel en Melanie, die in net hetzelfde jaar hun opbrengsthuus kopen ?

Die bouwgrond ligt in een heel nieuwe wijk van Jette. Anderhalf decennium eerder lagen daar alleen maar akkers en moestuinen. Maar in de jaren 20 was dat snel gaan veranderen. Omdat ook in Jette de bevolkingsdruk almaar toenam, steeg ook de behoefte aan nieuwe huizen. De gemeente had daarom beslist om een nieuwe wijk uit de grond te stampen, de Albertwijk. Die waaierde in stervorm uit vanaf het Philippe Werriplein ('Belgica') tot aan de Smet de Naeyerlaan en grensde aan de Essegheemwijk. De nieuwe Charles Woestelaan vormde er de spil van. In mei 1923 werd de wijk plechtig ingehuldigd door koning Albert. In tegenstelling tot 'Essegheem' is de naam van de wijk echter nooit gemeengoed geworden.

De Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdesparochie, die net een zelfstandige parochie was geworden, maakte van de gelegenheid gebruik om de bouw van een grotere kerk te bepleiten, nu het Grotteke op zijn beurt uit zijn voegen begon te barsten.³² Oorspronkelijk was een nieuwe kerk niet voorzien in het stratenplan van de Albertwijk. Na wat geschuif op het stratenplan zou de kerk uiteindelijk pal aan de Charles Woestelaan gebouwd worden. Een nieuwe straat werd voorzien, die de kerk als het ware aan beide kanten zou omarmen. Op 26 februari 1926 kreeg ze haar naam: 'Onze-Lieve-Vrouw van-Lourdeslaan'. Michel Swalus, die intussen pastoor was geworden, liet de eerste plannen ontwerpen voor de nieuwe kerk en zette een fondsenwerving op om bouwgrond aan te kopen. Hij was niet de enige. Bij de verkaveling van de gronden flakkerde een mini-grondspeculatie op. Wie geld had, kocht gronden rond de geplande kerk op om ze vervolgens door te verkopen, zoals de Brusselse redersfamilie Muys, die vanaf 1928 heel wat gronden rond de kerk had aangekocht van de gemeente Jette. Het is van deze familie dat Henri en Catherine in 1934 hun bouwgrond kochten, ter waarde van 100.000 fr.



Henri als brancardier

Henri met de in Jette geboren priester Paul Beyens, net als Henri een regelmatig Lourdesganger

Henri is koster én gerant van het parochiehuis én hij begeleidt elk jaar als brancardier de nationale bedevaart naar Lourdes. Maar in zijn vrije tijd is hij vaak te vinden in zijn grote moestuin in de Dansettestraat. Die heeft hij kosteloos ter beschikking gekregen zolang er geen bouwplannen voor bestaan (en dat zou pas lang na zijn overlijden het geval zijn). Wanneer hij ermee gestart is, weten we eens te meer niet. Wat wel is blijven hangen, zijn de



Ooit was dit Henri's moestuin in de Dansettestraat

familieanekdotes. Zo moet hij het regelmatig meemaken dat kwajongens van de aanpalende gemeentelijke lagere school met zijn aardbeien aan de haal gingen (enkele van zijn achterkleinkinderen zouden daar decennia later overigens ook naar school gaan – maar toen waren er geen aardbeien meer.) Om ‘den hof’ te bemesten, beklimt hij regelmatig, gewapend met een emmer, de akelig steile ladders van de zowat 70 meter hoge kerktoren van de nieuwe parochiekerk, waar een oneindige voorraad duivenpoep voor het rapen ligt. En nog een laatste anekdote, ondenkbaar in het Jette van vandaag. Eenmaal de aardappeloogst binnen, vervoerde Henri die met zijn stokoude kruiwagen met een ijzeren band rond het wiel de helling van de Baron de Lavaleyestraat op, tot aan het huis van Jozef en Madeleine in de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeslaan, waar de aardappels bewaard werden. Henri’s kleinzoon Rik, die zelf ook wel eens de kruiwagen ging voortduwen met een lederen band rond de schouders, herinnert zich niet alleen de inspanning om boven die helling te geraken, maar vooral het ratelende geluid van het ijzeren wiel, dat eindeloos ver te horen moet geweest zijn...

En dan was er nog zijn andere vrijetijdsbesteding: de parochiale ‘Edele Handboogmaatschappij Gilde SS. Michiel en Sebastiaan’, met zijn horizontale schietbaan van 25 m, aangebouwd tegen het parochiehuis Familia. Sinds de late middeleeuwen kent Brussel ontelbare maatschappijen voor handboogschutters, die hun sport beoefenen op een rechte schietbaan, vaak aangelegd naast een café. Vele van deze gilden werden naar Sint-Sebastiaan genoemd, de patroonheilige van de handboogschutters. Henri’s intussen meer dan honderd jaar oude bogen zijn nog steeds in familiebezit.



Tekening van Xavier Mellery
(Camille Lemonnier, *La Belgique*, 1903)



Handbooggilde ‘SS. Michiel en Sebastiaan’
(Henri staat achteraan, tweede van rechts)

En nu terug naar Henri’s dochter **Madeleine**, over wie Jozef het wilde hebben met zijn vader in zijn brief van augustus 1943 uit Zandvliet. In tegenstelling tot Jozef groeit Madeleine op in een pro-Belgische omgeving. Haar vader is oud-strijder 14-18. Haar persoonlijk citatenboekje start in 1935 met een ode aan de koning en eindigt in 1944 met een ‘Hulde aan de Vlag’. Het land is bevrijd, maar de koning is gedeporteerd naar Duitsland:

*“O Belgen juicht uit volle borst
De strijd gaat voort niemand versaat
Met ons moet vrij ook onze vorst
Die Vlaam en Waal in ’t harte draagt.”*

Omdat Henri en Catherine in Familia wonen, is het bijna vanzelfsprekend dat Madeleine naar school zou gaan in de aanpalende lagere meisjesschool Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes. Zij gaat achtereenvolgens naar de Franstalige en de Nederlandstalige afdeling. Voor haar middelbaar blijft ze echter niet in Jette. Ze gaat eerst naar de beroepsafdeling van het Institut du Sacré-Coeur in Koekelberg, waar ze de een opleiding 'Snit en Naad' volgt. Vervolgens trekt ze naar de pas opgerichte beroepsschool van de Filles de Marie in Sint-Gillis (niet ver van de Hallepoort). In juni 1943 behaalt ze daar haar diploma 'met onderscheiding'. Doordat ze het grootste deel van haar schoolcarrière in het Franstalig onderwijs heeft gevolgd, is ze wel vlotter in het Frans dan in het Nederlands, zal ze nadien aan Jozef schrijven.



Madeleine in Alseberg, 1941

Dat Madeleine en Jozef elkaar kennen, ligt voor de hand. Hun families wonen op 300 m van elkaar in Jette en hun ouders zijn volop betrokken bij het leven van de parochie. Vader Marcel zal dus niet uit de lucht zijn gevallen toen Jozef haar naam vermeldde in zijn brief. *"Vóór mei 1940 waren we voor elkaar geen onbekenden meer,"* schrijft hij aan zijn vader, maar hij weet niet goed wat er tussen hem en Madeleine echt is. Hij zou haar *"na de roepingsretraite van de Rhetorika"* trouwens geschreven hebben dat zij beiden nog tijd genoeg hadden en dat hij zelf nog 4 jaar te studeren had. Dat was de enige brief die hij aan Madeleine had geschreven – dat is tenminste wat hij aan zijn vader zegt. Sindsdien was er niet meer gebeurd. Hoe goed ken ik haar trouwens, vraagt hij zich in de brief ook af. Hij ziet alleen goede eigenschappen *"van opvoeding en stand enz"*. Er is wel de pro-Belgische houding van haar en haar ouders, maar *"thans minder dan ooit verlang ik eene die in de beweging staat of drgl."* Hij heeft het hier blijkbaar over de Vlaamse beweging, die hij door zijn ervaringen in Zandvliet als een pro-Duits vehikel is gaan ervaren, zoals vele Vlaamsgezinden. Hij heeft daarmee afscheid genomen van het Vlaams-nationalisme van de generatie voor hem.

"Het is tusschen ons tot geen formele verklaringen gekomen, nog geen zinspelingen," schrijft hij ook. Maar nu hij weldra opnieuw in Jette zal zijn, zal hij Madeleine wellicht weer dagelijks zien. Het is dus het moment om zijn houding te behouden. Wordt het niets, dan *"zou het van mijn kant niet eerlijk zijn dit meisje nog langer vruchteloos te laten wachten"*.

Wat hij aan zijn vader schrijft, is niet de hele waarheid. Het is eerder Jozef die wacht. Al een hele tijd hoopt op een beslissing, maar Madeleine houdt de boot af. Ergens in de lente van 1940 was er tussen beiden een vonk overgeslagen. Jozef was zestien en Madeleine net zeventien. Maar dan was hij vertrokken naar Zuid-Frankrijk. Op 5 december 1940 – Jozef was toen sinds enkele maanden terug uit Toulouse – had Madeleine hem gezegd dat een relatie tussen hen *"onmogelijk"* was. Dat *"smartelijke onderhoud"* (dat zijn Jozefs woorden) was voor Jozef een

koude douche. In een mooie poëtische brief bevestigde hij haar echter zijn liefde én zijn hoop. *“Gij verscheen in mijn leven,”* had hij haar geschreven: *“van hopen is men nooit moede. Hoop kan nooit vernietigd worden zolang het voorwerp van die hoop nog leeft”*.

Het was ook in die brief dat hij het minder rozige beeld schetste van zijn verblijf in Toulouse, waarvan hierboven al even sprake was. Zijn vertrek noemde hij *“’n groten flater. [...] ’t Waarom vraag ik mij nog altijd af.”* Wat hem daar echter verhinderd had om af te glijden, zoals sommigen van zijn kameraden, was *“een genegenheid voor een meisje in Vlaanderen. De grootste aanvoelen van heimwee, van verbittering, van opstand tegen oversten, al wat in mij maar enigszins het beeld van U kon kwetsen, hield dit gevoel tegen. Dat was mijn redding.”*

We weten niet of Madeleine die brief toen beantwoord heeft – of misschien teruggegeven heeft (zoals hij zelf op het einde van zijn brief had voorgesteld). Madeleine’s afwijzing in december 1940 heeft Jozefs gevoelens voor haar niet bekoeld, maar corresponderen doen ze blijkbaar even niet meer.



Madeleine Willemse, mei 1944

Madeleine stapt in september 1943 het beroepsleven in. Zij krijgt een deeltijdse vaste benoeming ‘Snit en Naad’ aan de Franstalige afdeling van de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdes-meisjesschool en vult dat aan met enkele uren interimonderwijs. Twee jaar later krijgt ze ook enkele interimuren aan de Nederlandstalige afdeling. Maar daar kan ze niet vast benoemd worden omwille van haar Franstalig diploma.

Jozef van zijn kant heeft na zijn terugkeer uit Zandvliet de draad van zijn universitaire studies weer opgenomen. Zijn eerste kandidatuur had hij niet kunnen afmaken door zijn verblijf in Zandvliet, maar hij mag zich toch inschrijven voor de examens. In december 1943 slaagt hij met onderscheiding.

Examens en colleges van de eerste en de tweede kandidatuur lopen door elkaar. Ook al is hij niet langer op kot, hij gooit zich niettemin in het studentenleven. Hij wordt lid van het Katholiek Studentencorps (nadien ‘Brusselsch Studentencorps’), de Leuvense studentenclub voor Brusselse jongeren. Zijn schachtendoop ondergaat hij in februari 1944 en zijn ontgroening in mei. Dat levert hem de clubnaam ‘Saxo’ op. ‘Gooien in het studentenleven’ klinkt echter te lichtvoetig om Jozefs reputatie in Leuven alle eer aan te doen. In een speelse brief aan Jozef, die hij als *“Young Chapken”* aanschrijft, zal een van zijn makkers hem omschrijven als *“een jongen, die om zijn onbesproken levenswandel door alle dominees van op den preekstoel als lichtend voorbeeld voorgesteld werd”*.

In versneld tempo werkt hij inderdaad zijn studies af. Op 19 mei 1944 schrijft hij zich in voor de examens van de tweede kandidatuur – te midden van de ruïnes die de geallieerde bombardementen van de afgelopen dagen veroorzaakt hadden. Leuven is inderdaad een zwaar gehavende stad. Vier oorlogsjaren en twee dagen geallieerde bombardementen hebben een zware tol geëist. Een deel van de binnenstad ligt in puin. Veel ontspanningsmogelijkheden

zijn er dan ook niet voor studenten – behalve de uitstappen naar het Zoet Water in Heverlee. In juli behaalt Jozef zijn diploma. De eerste licentie wenkt. Hij gaat opnieuw op kot, ditmaal in de Vital Decosterstraat 10.



Zoetwaterdag 1945
(in het midden van de achterste rij staat Jozef bekken te trekken)

Maar dan doorkruist de oorlog Jozefs pad voor de derde keer.

Oorlogsvrijwilliger in Noord-Ierland

In de maand dat Jozef zich gaat inschrijven voor zijn eerste licentie Germaanse Filologie, wordt België bevrijd. Op 3 september 1944 rollen de eerste Britse tanks Brussel binnen. Een dag later zijn ze in Antwerpen en Leuven. Poolse en Canadese troepen vervoegen hun Britse collega's. Amerikaanse troepen bevrijden Wallonië. Op sommige plekken moeten ze strijd leveren tegen de terugtrekkende Duitse troepen. Op 8 september 1944 kan de Belgische regering naar het land terugkeren, na vier jaar ballingschap in Londen. Twee dagen later is zowat het hele Belgische grondgebied bevrijd. In elke stad worden de geallieerde troepen uitbundig onthaald door uitgelaten inwoners.

Zoals tal van andere Belgen biedt ook Jozef onmiddellijk na de Bevrijding zijn diensten aan de geallieerde legers aan. Hij wordt hospitaalsoldaat in het Britse leger. Gezien zijn kennis van het Engels wordt hij ingeschakeld als tolk voor de Britse troepen in België. Maar hij blijft ook de lessen bijwonen – al is de oorlog nooit veraf: begin januari 1945 valt een V1-bom op de Vital Decosterstraat, ter hoogte van zijn kot. Jozef is dan ongetwijfeld al aan het spelen met het idee om in te gaan op de oproep van de Belgische regering om zich aan te melden als oorlogsvrijwilliger en dienst te nemen in het nieuwe Belgische leger.

De terugkeer van de Belgische regering heeft de plannen voor de heroprichting van een Belgisch leger immers in een stroomversnelling gebracht. Dat is nog slechts een schaduw van wat het ooit was. Bij de aanvang van de oorlog telde het 600.000 militairen. Maar in 1944 zijn het er minder dan 5000, bestaande uit militairen die er bij het begin van de oorlog in geslaagd waren op het nippertje Engeland te bereiken, vervoegd door een diverse groep vrijwilligers. Piloten en matrozen zijn ingeschakeld in Britse eenheden en zijn de enigen die actief deelnemen aan de gevechten. De landmacht telde in 1942 nauwelijks 1500 man, met een moreel onder het vriespunt, verdeeld tussen koningsgezinde 'ultra's' en patriottische anti-leopoldisten en geplaagd door vele deserties. Pas in september 1942 met de aanstelling van Jean-Baptiste Piron aan het hoofd van wat snel de 'Brigade Piron' zal genoemd worden, komt daar verandering in.³³

Werving voor het landleger

Het Ministerie van Landsverdediging zal, van in het begin van aanstaande week af, overgaan tot de werving van het noodige personeel voor de samenstelling van regelmatige eenheden van het leger.

Zullen opgeroepen worden.

1) de onderofficieren van het actief kader van de infanterie, de artillerie, de genie, de gemotoriseerde troepen, het vervoerkorps en de luchtvaart (niet vliegend personeel), die, op datum van 31 December 1944, minder dan 36 jaar oud zullen zijn ;

2) de korporaals, brigadiers en soldaten van dezelfde wapens die, op denzelfden datum, minder dan 32 jaar oud zullen zijn ;

3) de vrijwilligers voor den duur van den oorlog, gekozen onder de jongelieden van Belgische nationaliteit die na 31 December 1918 en vóór 1 Januari 1925 geboren zijn.

De voorkeur zal gegeven worden aan de leden der erkende weerstandsgroeperingen.

Nadere bijzonderheden zullen eerstdaags in de pers worden bekendgemaakt.

Deze brigade, zowat 2500 man sterk, was het resultaat van Brits-Belgische samenwerking. De eersten stonden in voor opleiding en uitrusting, de tweeden leverden de manschappen. Op die basis waren beide landen sinds de zomer van 1943 bezig aan moeizame onderhandelingen met het oog op de geleidelijke wederopbouw van het Belgische leger.

Nauwelijks terug in België, brengt de Belgische regering alles in stelling om de getalsterkte van het leger snel op te krikken. Met de Britten is het streefcijfer van 125.000 manschappen overeengekomen. Niet alleen organiseert de regering opnieuw de klassieke wervingsreserves (Jozef krijgt op 12 december het bericht dat hij opgenomen is in de wervingsreserve voor de klasse 1943). Zij lanceert ook een perscampagne om zowel leden van het verzet,

beroepsmilitairen als vrijwilligers te rekruteren voor het landleger. Verscheidene wervingsbureaus zijn daartoe opgericht.

De nieuwe eenheden die worden opgericht, zullen niet alleen instaan voor de binnenlandse veiligheid, ze zullen ook deelnemen aan het lenteoffensief tegen Duitsland (even is er ook sprake van deelname aan de oorlog tegen Japan) en, na afloop van de oorlog, aan de bezetting van dat land. Daartoe zullen, naast de Brigade Piron, onder meer vijf nieuwe infanteriebrigades van elk 4000 man opgericht worden. De Britten bieden niet alleen uitrusting, ravitaillering en een opleiding van 20 weken aan, maar ook kazernering in de vroegere Amerikaanse kampen in Noord-Ierland. Sinds de ontschepping in Normandië staan die immers leeg. De eerste Belgische brigade-in-opleiding vertrekt in januari 1945 naar Noord-Ierland. De afreis van de laatste, de Zesde Brigade – codenaam DEINZE, een eentalig Nederlandstalige eenheid, bestaande uit beroepsmilitairen en vrijwilligers – is gepland tegen eind mei.

Bij die laatste sluit Jozef zich aan, met instemming van zijn ouders. Op 30 april stapt hij het wervingsbureau binnen (waarschijnlijk dat van Brasschaat), waar hij intekent voor 'vrijwillige dienstneming voor de duur van de oorlog' – met andere woorden, oorlogsvrijwilliger. Hij wordt ingedeeld bij de Administratieve Compagnie van het Hoofdkwartier van de 6e Infanteriebrigade. Een speling van het lot: uitgerekend op dezelfde dag pleegt Hitler zelfmoord.

Op 16 juni 1945 gaat hij onder de wapens en een week later vertrekt hij naar Noord-Ierland. In vergelijking met de exodus naar het zuiden van Frankrijk vijf jaar eerder, verloopt zijn reis thans vlekkeloos, al duurt ze wel erg lang, vindt hij. Op 23 juni 1945 scheept hij in Oostende in, richting Dover. Vandaar gaat het met de trein naar Glasgow en vandaar per boot, de S/S Cilicia, naar Belfast. Op 29 juni bereikt hij per vrachtwagen zijn eindbestemming: Lisburn, op 12 km van Belfast. Hier is het hoofdkwartier van de Zesde Brigade gevestigd, alsook het kampement waar Jozef en zijn kameraden zes maand lang zullen verblijven.



S/S Cilicia

Dat kampement bestaat uit oude Amerikaanse barakken. 'Tuben' worden ze gedoopt omwille van hun vorm van een halve 'tuub' in golfplaten. (Het brigadeblad zal dat ook als titel krijgen, *Den Tuub*). Ze zijn allesbehalve comfortabel. "*'s Nachts bitterkoud, zelfs met 3 dekens,*" schrijft hij in volle zomer in een van zijn eerste brieven aan zijn ouders. Wanneer de herfst aantreedt, wordt het nog erger. 's Ochtends worden ze wakker door de kou en de vochtigheid.



In de 5de hut van links (Hut 85) sliep Jozef een tijdlang.

Logement is niet het enige dat Jozef bij zijn aankomst tegenvalt: *“Natuurlijk werd ik aangeduid voor wat ik vreesde: tolk.”* Hij wordt inderdaad tolk op het hoofdkwartier van de Zesde Brigade in Lisburn én op het Britse ‘46 Liaison HQ’ in Belfast. Hij slijt ook lange dagen als vertaler. Vooral dat vertaalwerk is behoorlijk saai, zeker als het gaat om technische teksten, zoals de werking van een kanon. Zo goed als niemand onder de Belgische soldaten in Noord-Ierland spreekt Engels, zodat alles vertaald moet worden. De eerste dagen na zijn aankomst hoopt Jozef nog dat hij snel zal overgeplaatst worden naar een actieve eenheid. Er is bovendien ook sprake van dat hij tot ‘korporaal van de Inlichtingen’ zal bevorderd worden, al moet hij bekennen dat hij niet weet wat dat inhoudt, schrijft hij aan zijn ouders.

Begin augustus begint hij te beseffen dat een overplaatsing er niet in zit, want *“er is een tekort aan intellectuelen in onze brigade”*. Toch blijft hij er nog maandenlang op hopen. Hij heeft daar een andere goede reden voor, naast ontsnappen aan de *“eentonigheid”* van het bureauwerk: bevordering. In actieve eenheden is de kans op bevordering groter, schrijft hij. Zijn soldij – nu een schamele 2,4 £ per twee weken – zou erdoor verdubbelen én *“als universitair geeft het toch meer aanzien ’n graad te hebben dan als gewoon soldaat naar de bevelen van anderen te moeten dansen”*.

Jozefs 'Pay Book'

Dus bereidt hij zich grondig voor op het examen van sergeant. In kleine notitieboekjes houdt hij nauwgezet alles bij wat hij moet kennen. Half november is het zover, maar klaar voelt hij zich niet: *“Ik ken er nog zoo weinig van!”*

Hij eindigt eerste van het Hoofdkwartier, maar toch is het maar met de hakken over de sloot: 59,5/100 (de laatste heeft 16/100). Echt tevreden is Jozef niet met die uitslag. *“Onmogelijke vragen, echt legermentaliteit,”* schrijft hij een paar dagen nadien aan zijn ouders. Maar tegen dan is hij niet meer geïnteresseerd in promotie: benoemingen zouden immers pas in februari 1946 effectief worden en tegen dan verwacht hij gedemobiliseerd te zijn.



Jozef en zijn collega-‘Bureaucraten’ (zo genoemd door hun kameraden van de actieve eenheden). Zelf noemen zij hun gezelschap ‘Lustich ende Playsant’. Jozef staat achteraan, tweede van links.

Maar Jozef had van bij zijn aankomst beslist om er ondanks alles het beste van te maken. Om de verveling van het saaie bureauwerk te compenseren, gooit hij zich al snel op de *‘Welfare’*: de ontspanning voor de soldaten. Die beperkt zich aanvankelijk tot het lokaal bal, georganiseerd door de pastoor. Decennia later schrijft Jozef over die *“vreemde”* ervaring:

“Na de zondagspreek in de kerk van Lisburn nodigde de pastoor de soldaten van de 6de brigade DEINZE uit op een dansavond in de St Joseph’s Hall, waar de roodharige Ierse meisjes de timide boys ten dans kwamen vragen op de tonen van When Irish eyes are

smiling. *De pastoor zorgde er wel voor dat soldaten en meisjes de nodige afstand bewaarden.*"³⁴

Jozef begint met animatie, zoals films en toneelopvoeringen, maar ook met voetbalwedstrijden. Maar wat hem echt interesseert, is de organisatie van toeristische uitstappen. Deze brengen hem in alle uithoeken van Noord-Ierland, zoals blijkt uit het fotoalbum dat hij samenstelt. Slapen doen hij en de kameraden die hem vergezellen, meestal in jeugdherbergen. In Belfast voelt hij zich zowaar in de wolken, omringd door bergen. Vol bewondering kijkt hij naar *"typen die bezig waren die rotsen te beklimmen met koorden"*. Zelf houdt hij het bij de Giant's Causeway, 100 m hoog. Als aandenken aan al deze toeristische activiteiten ontvangt hij in mei 1946 een 'Overseas Honorary Membership' van de Britse Travel Association.

Kortom, zo schrijft hij aan zijn ouders op 7 augustus, zijn verblijf in Noord-Ierland beschouwt hij *"eerder als een 'leerreis' dan als militaire training. Daarom zijn juist de zaterdag en zondag de mooiste dagen, omdat ik dan alles kan aflopen en bezichtigen."*

Ook al omdat hij vlot ter tale is, zijn Jozefs contacten met de Noord-Ieren uitstekend. In Lisburn ontfermt Mrs. E. Laverty zich trouwens met moederlijke bezorgdheid over 'Josi' – te beginnen met zijn wasgoed.

Zo loopt het echter niet altijd. In de pers waren al eerder verhalen verschenen over de slechte ontvangst van de Belgische soldaten door de Noord-Ierse bevolking en over spanningen tussen Belgen en Noord-Ieren. Dat is alvast niet hoe Jozef het ervaart: *"Niets van waar,"* verzekert hij zijn moeder in het begin. Maar gaandeweg komt hij daar wat op terug. Op sommige plaatsen hebben Belgische soldaten zich misdragen, erkent hij, maar dat is zeker niet overal het geval. Vaak heeft het te maken met jongens *"die te veel met [hun Ierse] meisjes wegliepen"*. En dan is er nog die andere bron van spanning. *"Met de protestanten hier staan we op niet al te goede voet (vooral op feestdagen, want dan komen ze met hun trommels af). En daar de protestanten hier (zoowat) beschouwd worden als bezettende macht door de katholieken is er dus vaak spanning en onderlinge vijandschap."*



Mrs. E. Laverty

Maar niets beter dan regelmatig contact met zijn ouders en zijn zus. Om de paar dagen schrijft hij hun een brief met zijn wedervaren. Omgekeerd krijgt hij van thuis met regelmaat peperkoek, koekjes en kranten opgestuurd. Jozef stuurt hen zaken op die in België niet of nauwelijks te vinden zijn: garen, fietsbanden, kousen, handschoenen, zeep, zeemleer, tandpasta, sigaretten, sardines, zelfs vlees, en fonoplaten voor zijn zus. Maar hij geraakt ook aan hemden, dassen, ondergoed, lakens. Eigenlijk kan hij dat alleen met 'coupons' aankopen, maar soms lukt het ook zonder.

Madeleine is hij zeker niet vergeten. Integendeel. Begin juni schrijft hij haar voor het eerst sinds lang weer een brief, nu vanuit Lisburn. Hij worstelt nog steeds met dezelfde vragen. *"Wat hebben we aan elkaar,"* vraagt hij zich af. We zijn meer dat goede kameraden, want *"dan ware dit reeds lang afgelopen"*. Dat ze elkaar al zo lang kennen, *"zonder dat we van elkaar weggingen, schijnt me toch een waarborg dat er meer was tussen ons"*. *"Ik wil mij niet opdringen aan U."* Maar hij vraagt Madeleine om een ja of een neen, want *"niets kan pijnlijker worden dan onzekerheid"*.

Maar een reactie blijft uit. Daarom vraagt hij twee maand later aan zijn moeder of ze bij Madeleine “*niet eens voorzichtig kan informeren. Meer niet!*”: “*Maar als er toch niets van komen kan, geef ik het liever op dan te bouwen op iets dat geen grond heeft.*” Daarop komt Madeleine’s langverwachte antwoord. Ze heeft er met haar papa over gesproken (niet met Catherine, haar stiefmoeder) en die laat haar “*helemaal vrij in haar keus*”. Maar ze wikt en ze weegt. Denken ze wel hetzelfde over wat hen te wachten staat eens ze zouden trouwen? Zij alvast wil haar leven niet beperken tot de fornuizen. Ze wil geen leven naast haar man, maar met haar man. “*Verschillende intellectuele mannen vergeten alles en leven enkel voor hun boeken, ze vergeten dat ze aan een familiaal leven moeten meedoen.*” Ze vraagt Jozef nog even de tijd om verder na te denken, maar als hij zou beslissen dat het tussen hen niets kan worden, moet hij dat vooral zeggen.

Wanneer haar antwoord in Lisburn aankomt, reageert Jozef de dag zelf nog. Opgetogen is hij over haar antwoord en de toon van haar brief, “*eerlijk en oprecht*”. Hij verzekert haar dat hij het helemaal eens is met haar verlangen om een eigen leven te kunnen leiden – en met haar visie dat vrouw én man “*te zorgen hebben voor hun huisgezin*”.

Nieuwe brief van Madeleine. “*Trouwen is niets, maar samen door het leven gaan en een huisgezin stichten is wat anders.*” Ze is er nog steeds niet uit. Is het echt wel diepe en wederzijdse liefde die hen bindt? Ze wil Jozef geen ijdele hoop geven en laat hem daarom helemaal vrij. “*Dan heb ik besloten dat elke briefwisseling zou geschorst blijven tusschen ons tot en met mijn 23^e jaar, welke valt op 5 februari 1946.*” Jozef stemt in en op 2 oktober schrijft hij haar voor de laatste keer vanuit Lisburn. Hij noemt haar nu “*Lena*” en citeert een destijds erg populaire Franse dichter: “*L’amitié, par le temps, a pris un nom plus tendre.*” (De rest van de strofe laat hij schroomvallig achterwege: “*Et l’amour arriva qu’on ne l’attendait plus.*”) Dat is het – voorlopige – einde van hun briefwisseling.

Voor zijn kameraden is Jozefs boontje voor een meisje in Brussel overigens geen geheim. Net na hun terugkeer naar België zal een van hen (dezelfde die Jozef hierboven als toonbeeld van “*onbesproken levenswandel*” had omschreven) hem plagen met zijn onbeantwoorde liefde: “*smadelijk verstoten door een dochter van het heidensche Brussel*”.

Maar vlotte correspondentie met thuis maakt in Lisburn niet alles goed. Slecht eten, koud en vochtig weer, ondermaats logement en lage soldij vreten aan het moreel van de Belgische troepen. De meeste van zijn kameraden zijn Ierland en Engeland hartsgrondig beu, zo constateert hij half augustus. In het voorlaatste nummer van *Den Tuub* zal ook de brigadecommandant toegeven dat het leven in de ‘tuben’ “*hard*” was geweest en dat “*velen dit niet in hun smaak vonden*”.

Jozefs brigade was de laatste om naar Noord-Ierland te trekken en is daarom ook de laatste om Groot-Brittannië te verlaten. Op het moment dat hij zijn sergeantenexamen aflegt, zijn de voorbereidselen voor het vertrek in volle gang: “*Gansch het HK staat overhoop!*”. Het begin van het einde van de Belgische militaire aanwezigheid in Noord-Ierland.

Jozef zelf vertrekt op 30 november. Via Larne, een havenstad net boven Belfast, gaat het per boot (op een woelige zee) naar het Schotse Stanraer en vervolgens per trein naar Carlisle, Leeds en Fulbeck, waar het transitkamp van de Brigade ligt. Fulbeck is “*echt schilderachtig, schoone gebouwen, goed onderhouden, precies gereconstrueerd uit Middeleeuwsche overblijfselen*”. Maar er blijken ook tienduizend Duitse en Italiaanse krijgsgevangenen gekazerneerd te zijn. Tot

Jozefs opperste verbazing lopen die er vrijer bij dan de Belgische soldaten. Ze trekken er op met de Engelse meisjes, terwijl de Belgen riskeren daarvoor op het matje geroepen te worden.



Hoofdkwartier 6de Brigade in Fulbeck, Engeland

Opnieuw tracht Jozef zijn vrije tijd te gebruiken om de omgeving te verkennen, maar dat lukt hem dit keer niet zo goed. Niet alleen moet hij opnieuw liaison spelen tussen Belgen en Engelsen. Te oordelen naar Jozefs korte briefjes en kattebelletjes aan zijn ouders lijken die laatste dagen in opperste verwarring te zijn verlopen. Bevelen volgen elkaar in snel tempo op en spreken elkaar tegen. Vertrekdata veranderen om de haverklap. De soldaten hebben het gevoel aan het lijntje gehouden te worden. Onduidelijkheid is troef over waar de Brigade in België gehuisvest zal worden en wanneer de soldaten daadwerkelijk naar huis zullen mogen gaan.

Verlossend nieuws: op 17 december definitief vertrek uit Fulbeck, richting Londen en dan Dover. Op 19 december komt hij aan in Oostende. Vandaar gaat het richting Hasselt, waar het hoofdkwartier van de Zesde Brigade tijdelijk gevestigd is. De oorlogsvrijwilligers krijgen meteen enkele dagen verlof om naar huis te gaan. Op zaterdag 22 december 1945 staat Jozef opnieuw in de Esseghemstraat.

18
ADMINISTRATION
DES TÉLÉGRAPHES ET DES TÉLÉPHONES
Beheer van Telegrafen en Telefonen

ARRIVÉ à | TOEGEKOMEN te

JETTE
120 XII 1945 T

à (ou) (ou)

TÉLEGRAMME TELEGRAM

Boolsaet
Esseghemstraat
159 Jette

L'Ent n'est soumise à aucune responsabilité à raison du service de la correspondance privée par voie télégraphique (Loi du 1^{er} mars 1851, art. 6).

Luidens art. 6 der wet van 1 Maart 1851, is de Staat aansprakelijk voor den dienst der private telegrammen.

Indications de service les plus usitées inscrites éventuellement en tête de l'adresse, en toutes lettres ou en abrégé :
Nooit voorkomende dienstaanwijzingen die, desgeenslens, voorts of verhoft bovenaan het adres worden geschreven :

D { Télég. urgent
Dringend telegr. } RP { Réponse payée
Antwoord betaald } XP { Expéditeur payé
Bode betaald } PC { Télég. avec accusé de réception télégraphique
Telegr. met tegetrafische bevestiging van ontvangst } PCP { Télég. avec accusé de réception postal
Telegr. met postaanwijzing van ontvangst per post }

Déposé à
Afgegeven te Oostende à te 1805 N 185

Oostende vanmorgen goed wellicht
zaterdag in verlof uit handte
Jozef Boolsaet



Esseghemstraat 159,
30 december 1945

Zijn demobilisatie volgt op 4 januari 1946. Jozef wordt dan 'met onbepaald verlof geplaatst en huiswaarts gezonden', zoals dat heet in het legerjargon. Tezelfdertijd krijgt hij – eindelijk – zijn eerste en enige militaire bevordering: hij wordt benoemd tot korporaal in de reserve.

Naar Duitsland hoeft hij niet meer te gaan. Toen hij Lisburn gelegerd was, was dat wel nog de bedoeling. De Zesde Brigade zou gestationeerd worden in Aken, als onderdeel van de nieuw opgerichte Tweede Divisie. Maar in de laatste dagen voor hun vertrek hadden de oorlogsvrijwilligers een ministeriële omzendbrief gekregen die hen de mogelijkheid gaf om hun demobilisatie aan te vragen. Daar is Jozef op in gegaan, en met hem 80 procent van zijn kameraden.

Het leger laat hem echter nog niet helemaal los. In de herfst van 1950 is er sprake van dat de lichteningen 1940 tot 1944 onder de wapens geroepen worden. Daar hoort ook Jozef bij. Hij verzoekt het ministerie van Landsverdediging om, in geval van mobilisatie, ingedeeld te worden bij een (nog op te richten) tolkencorps, bij de Verbindingsdienst of als oorlogscorrespondent. Landsverdediging wil zijn verzoek zijn. Maar gemobiliseerd wordt hij uiteindelijk niet. Vijf jaar later, op 31 december 1955, komt er finaal een einde aan zijn militaire verplichtingen en wordt hij 'met definitief verlof geplaatst'.

Als het leger Jozef niet helemaal loslaat, dan is ook het omgekeerde waar. Ook Jozef laat het leger niet helemaal los. In oktober 1946 polst hij bij Landsverdediging of hij in aanmerking komt voor de 'Medaille van den Oorlogsvrijwilliger' en de 'Herinneringsmedaille van den Oorlog 1940-1945'. Beide worden hem uitgereikt in 1949. In augustus van dat jaar reageert hij vervolgens op de persmededeling van Landsverdediging dat oorlogsvrijwilligers die dat wensen, reserveofficier kunnen worden, mits zij voldoen aan een reeks voorwaarden. Wellicht beantwoordt hij daar niet aan, want hij vult de benodigde formulieren niet in. Geen nieuwe militaire bevordering dus. Maar dat belet niet dat hij, ten slotte, nog jarenlang artikels blijft publiceren in het militaire tijdschrift *Het Leger-De Natie*.



'Medaille van den Vrijwilliger 1940-1945' (links) en 'Herinneringsmedaille van den Oorlog 1940-1945' (rechts)

We keren nu terug naar het jaar 1946, wanneer Jozef thuis is gekomen uit Noord-Ierland en zijn universitaire studies heeft hervat.

Het volle leven

Begin 1946. Jozef is terug in het land. Madeleine is onderwijzeres 'Snit en Naad' en overweegt om een bekwaamheidstest af te leggen om ook in de Nederlandstalige afdeling van de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdesschool te kunnen lesgeven. De draden van hun leven gaan zich nu echter snel in elkaar haken. Studies, beroep en liefde raken op korte termijn innig met elkaar verstrengeld.

De eerste maanden zien ze elkaar nochtans niet. Op 1 maart 1946 doorbreekt Madeleine haar zelfopgelegde correspondentiestilte. Ze is nu immers 23. *"Mijn liefste Jef,"* zo begint ze haar brief. Nooit eerder heeft ze Jozef zo aangesproken – en daar is een goede reden voor. Sinds weken hoopt ze Jozef te kunnen spreken, maar sinds zijn terugkeer uit Ierland lijkt het wel alsof hij telkens weer opnieuw spoorloos verdwijnt. *"Het is mij onmogelijk nog langer te wachten [...] gansch mijn hart is voor U. Ik voeg er heel bedeesd bij, indien gij het nog wilt. Laat mij niet te lang wachten op uw antwoord."* Voor Madeleine is er geen twijfel meer: met Jozef wil ze door het leven gaan en *"dezelfde levensweg bewandelen. Soms zie ik nog verder; dan zie ik ons omringd van lieve kleuters, welke paardje rijden op den knie van hun papa, oh ja dat huiselijk geluk zie ik."*

"Ik wil in alle geval geen beletsel zijn voor uw studiën. Die moeten nu de grootste plaats innemen, daar zij uwe toekomst zullen verzekeren," voegt ze er nog aan toe.

Jozef is in de wolken. De brieven die hij van Madeleine had gekregen in Noord-Ierland, hadden hem enigszins teleurgesteld. *"Wat je mij schrijft, maakt mij gelukkig."* En het betekent voor zijn studies helemaal geen beletsel, maar een *"nieuwe aansporing. Nu zal ik het niet meer doen voor mij alleen, maar voor twee, wier toekomst er van afhangt."* En hij stelt aan Madeleine voor om de ouders op de hoogte te brengen *"dat we elkaar gevonden hebben en hopen, hand in hand naast elkaar, door het vaak lastige leven te kunnen gaan"*.

Ze zien elkaar nu zowat elke dag – behalve wanneer Jozef voor zijn studies in Leuven moet zijn. Daar wacht hem een hele opdracht. Door zijn vertrek naar Noord-Ierland heeft hij de examens van de eerste licentie niet kunnen afleggen. Vanuit Lisburn had hij herhaaldelijk de universiteit gecontacteerd met de vraag wanneer hij zijn examens mocht afleggen. Oorlogsvrijwilligers kregen immers de mogelijkheid om een studieverlof van twee maanden aan te vragen en dat zou hij kunnen gebruiken om deel te nemen aan een vervroegde examensessie. Maar dan krijgt hij bericht dat de studenten van de eerste licentie zich niet mogen aanbieden voor vervroegde examens, maar dat zij wel met elke lesgever apart afspraken kunnen maken om examen af te leggen.

Jozef kiest niet bepaald voor de gemakkelijkste weg. Hij beslist immers om de examens van de eerste en de tweede licentie samen af te leggen én tegelijkertijd een aggregaatsopleiding te volgen. Dat betekent hard studeren, schrijft hij aan Mrs. Laverty, zijn 'soldatenmoeder' in Lisburn. In januari 1946 begin hij op het Jetse Sint-Pieterscollege (waar zijn vader nog steeds onderwijzer is) lessen Engels en Duits te geven in het kader van zijn aggregaatsopleiding. Dat neemt een heel jaar in beslag. Tussendoor, in mei en juni 1946, legt hij zijn examens af voor de eerste en de tweede licentie. Als die achter de rug zijn, trekt hij zich zowat elke namiddag terug in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel om aan zijn thesis te werken. Maar die gaat wat langer op zich laten wachten dan gepland.

Veel ontspanning gunt hij zich nochtans niet. Alleen de traditionele Zoetwaterdag wil hij niet missen. En af en toe een uitstap met zijn ouders, zijn zus én nu ook met Madeleine, zoals naar het kasteel van Walzin, bij Dinant.



Familieuitstap naar het kasteel van Walzin, augustus 1946



De reden waarom hij zijn thesis niet bijtijds rond krijgt ? Op 1 januari 1947 gaat Jozef met een tijdelijk contract van drie maanden aan de slag als redacteur bij de Werelddienst. *A dream come true.*

Een jaar eerder had Albert Deblaere, een bevriend jezuïet, hem nog geschreven dat ze een leraar Nederlands zochten in het Luikse Saint-Servaiscollege. Maar Jozef had toen al zijn zinnen gezet op een baan als radiojournalist bij de openbare omroep. Nauwelijks terug uit Noord-Ierland had hij bij de Belgische Nationale Radio Omroep (BNRO) gepolst of er een betrekking vrij was.

De BNRO was de in Londen gevestigde vervanger van het vooroorlogse Belgische Nationaal Instituut voor Radio-omroep (NIR), dat door de Duitse bezetter was opgedoekt. De BNRO was tijdens de oorlog van start gegaan via een krachtige kortegolfzender in het Congolese Leopoldstad. De evenaar was een ideale locatie om via de korte golf de hele wereld te bereiken.³⁵ Er werd uitgezonden in negen talen. Landgenoten in het buitenland kregen op die manier regeringsmededelingen en nieuws over en van het thuisfront. Maar er werden ook berichten uitgezonden voor het verzet en voor de Belgische troepen die in het buitenland waren gestationeerd. De BNRO paste in feite in een contrapropaganda-inspanning om de Duitse invloed en propaganda terug te dringen.

Na de Bevrijding werden deze uitzendingen niet gestaakt, integendeel. Op 31 januari 1945 werd de Werelddienst opgericht. Deze zou voortaan instaan voor de contacten met de landgenoten in het buitenland, maar ook de troeven van België op toeristisch, cultureel en economisch vlak in de verf zetten voor een buitenlands publiek.

Gelegerd in Noord-Ierland, moet Jozef ongetwijfeld in de ban zijn geraakt van de radio in het algemeen en de Werelddienst in het bijzonder, wat meteen een verklaring kan zijn voor zijn vraag naar een betrekking bij de radio. Neen, was het antwoord, maar met het oog op mogelijke

toekomstige plaatsen, vroeg de BNRO hem alvast om documenten in te vullen *“tot staving Uwer houding tijdens de bezetting”*.

Tweede poging, nu tijdens Jozefs examens. Met een aanbeveling van de Leuvense rector en vriend des huizes Mgr. Van Waeyenbergh vraagt Jozef een persoonlijk onderhoud aan bij Jan Boon, directeur-generaal van het NIR, dat intussen zijn vooroorlogse plaats weer heeft ingenomen. Helaas staan er nog steeds geen openstaande plaatsen voor redacteurs open – tenzij in Leopoldstad of bij de Werelddienst in Brussel, maar daar zijn *“redacteurs met een rijke ervaring gewenst”*, laat Jan Boon weten.

Jozef waagt toch zijn kans. Op 9 november 1946 neemt hij deel aan een schiftingsexamen voor een betrekking van redacteur bij de Werelddienst. Twee weken later volgt een maturiteitsproef. Op 27 december 1946 krijgt hij een telegram van de toenmalige directeur van de Werelddienst

Franz Zoete: *“Gelieve U ten spoedigste Werelddienst NIR aan te melden.”*



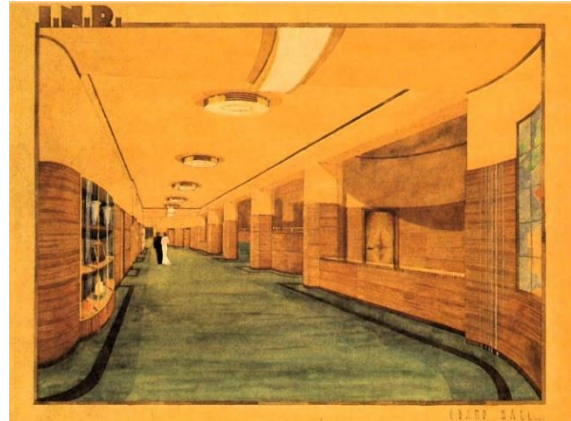
Op 3 januari 1947 stapte hij als redacteur-in-opleiding binnen in het emblematische NIR-gebouw aan het Eugène Flageyplein in Elsene. Jaarwedde: 36.000 fr. *“God zij dank, dat ik zo haast mijn studies gedaan waren een goede betrekking gevonden heb, dat ik waarschijnlijk over een paar maanden een vaste betrekking kan hebben,”* schrijft hij aan Madeleine.

Toch duurt het nog even vooraleer die vaste betrekking er komt. Een geneeskundig onderzoek verklaart hem immers medisch ongeschikt voor de job van opsteller omwille van een gewrichtsprobleem aan zijn knieën. Maar dat wordt later ongedaan gemaakt en in september 1947 wordt zijn tijdelijk contract met terugwerkende kracht tot 3 april 1947 dan toch omgezet in een vaste betrekking. Jozef is nu redacteur bij de Werelddienst. Hij verzorgt er lezingen (‘spreekbeurten’ worden ze genoemd) over toeristische, historische en culturele onderwerpen. Wekelijks geeft hij ook een overzicht van het ‘kunst- en geestesleven’ in België. Hij reist daarvoor het land rond, brengt verslag uit van musea en tentoonstellingen, prijst toeristische plekken aan.

Een teken van vervlogen tijden: in die tijd hanteert de katholieke kerk nog steeds een index van boeken die katholieken niet mogen lezen. Jozef vraagt en krijgt van aartsbisschop Leo Suenens in maart 1947 echter de toestemming om die verboden boeken te mogen lezen – mits voorafgaande toestemming van zijn biechtvader en erover te waken dat ze niet in andermans handen terecht komen, zo drukt de primaat van België hem op het hart.

De 'NIR-pakketboot'

Het NIR-gebouw is een pareltje van modernistische art-deco-architectuur, ontworpen door architect Joseph Diongre naar het model van een pakketboot en gebouwd tussen 1935 en 1938. Niet alleen het uiterlijk van het gebouw sprak toen tot de verbeelding, ook de bijzondere aandacht van de architect voor de binnenaafwerking, het aangepast meubilair en de naar de normen van die tijd geavanceerde akoestiek en geluidisolatie van de opnamestudio's maakten van de 'geluidsfabriek' het meest moderne omroepgebouw van Europa.³⁶



Studio 1



Bureau directeur

Wanneer Jozef op de Werelddienst start, beleeft de zender moeilijke tijden. De oorlog is wel gedaan, maar de uitzendingen in vijf talen hebben nog steeds iets weg van de "*émissions de propagande*" tijdens de oorlog.³⁷ Jozef is het daar niet mee eens: niet propaganda of promotie, maar informatie is onze eerste taak, zegt hij. België in al zijn aspecten voorstellen aan luisteraars in het buitenland ziet hij als zijn opdracht.

In 1948 keert de sfeer rond de Werelddienst – die spoedig 'Wereldomroep' gaat heten. In april van dat jaar boort ze, in het Nederlands en het Frans, voor het eerst met succes een eigen doelpubliek aan: de Belgische zeelieden op de grote vaart. Een jaar later pioniert Jozef met een soortgelijk programma voor de zowat 8000 Belgische missionarissen in ver afgelegen oorden. Hij getuigt:

"Hoe verder de missionarissen van het land verwijdend zaten, hoe meer wij ons inspanden om aan hen het eerst te denken. En wie kon in onze ogen meer verstoken zijn van alles dan

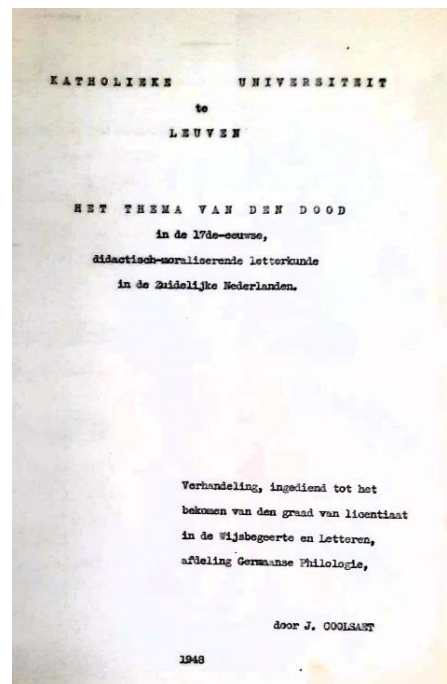
*pater Van de Velde, die reeds jarenlang in sneeuw en ijs verbleef. Voor pater Verspeek, zoals de Canadese Eskimo's hem noemden, zouden we iets speciaals doen. We trokken met de reportagewagen naar zijn ouderlijk huis en namen er alles op dat geluid produceerde. Tot de huisbel toe. We zonden de reportage volgens afspraak een drietal keren uit, telkens op een andere frequentie om de beluisteringsmogelijkheid te vergroten. Weken moesten we wachten op enige reactie vanwege pater Verspeek want de postverbinding met de beschaafde (?) wereld was allesbehalve gemakkelijk. Toen kwam het lang verwachte antwoord. Bij elke uitzending had pater Van de Velde zijn toestel ingeschakeld. Hij schreef dat hij telkens een van zijn laatste sigaren had opgestoken. De Eskimo's bleven buiten aan de deur want (en die woorden herinner ik mij nog zeer goed): 'de pater sprak met zijn vaderland...' aldus zijn parochianen. De woorden klopten niet helemaal, het was een radioprogramma, geen telefoongesprek. Maar de formule is goud waard. Ze omschrijft juist wat het doel en de reden van bestaan van een wereldomroep zijn: een band te worden, een brug te slaan."*³⁸



De Nederlandstalige redactie van het familiegroetenprogramma: (van links naar rechts) Jozef Coolsaet, Rik Onckelinx, Leo Rommens, Lena De Keye, Jan Fonteyne.

Dankzij deze familiegroeten voor de landgenoten in het buitenland wordt het een erg populair radiostation, ook al kunnen de kortegolfuitzendingen in eigen land niet opgevangen worden. Dagelijks luisteren duizenden naar de familiegroeten. 'De Vriendschapsbode' is de roepnaam van de Werelddienst. Ze wordt zelfs verkozen tot 's werelds liefst beluisterde omroep en scoort daarmee hoger dan de BBC.

Ondanks zijn drukke bezigheden vindt Jozef blijkbaar toch de tijd om eindelijk zijn thesis af te werken. Eind april 1948 dient hij haar in onder de titel: *Het thema van den Dood in de 17de-eeuwse, didactisch-moraliserende letterkunde in de Zuidelijke Nederlanden*. Promotor is Edward Rombauts, die zijn hele academische carrière gewijd heeft aan de verdieping en verbreding van de destijds fragmentarische kennis van de Zuid-Nederlandse zeventiende-eeuwse literatuur. Hij beschouwde die immers als een belangrijke schakel in de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde. Jozef was een van de honderd licentiaatsstudenten die hem daarbij geholpen hebben. (*Pour la petite histoire*: Edward



Rombauts had eerder een jaar lesgegeven aan het Jetse Sint-Pieterscollege en was tot in 1938 verbonden met de NIR.)

Twee maand later – we zijn nu 28 juni 1948 – heeft hij zijn diploma in handen: Grote Onderscheiding.

Madeleine van haar kant heeft intussen een bekwaamheidsexamen afgelegd om te kunnen lesgeven in het Nederlandstalig onderwijs. De jury van de Landelijke Huishoudschool in Haaltert, die de proef eind maart 1947 afneemt, besluit dat *“in het bezit van een Fransch diploma, de juffrouw de les in het Nederlandsch op behoorlyke wijze heeft gegeven”*. Op 1 april 1947 wordt Madeleine dan vast benoemd (voor 8 lesuren) in de Nederlandstalige afdeling van de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdesschool voor meisjes, terwijl ze 17 uur blijft lesgeven in de Franstalige. Haar aanstelling heeft nog wat voeten in de aarde, omdat de school in Haaltert niet officieel erkend is. Maar het ministerie van Openbaar Onderwijs beslist uiteindelijk in het voordeel van Madeleine, *“comme la bonne foi de l'intéressée ne peut être mise en doute”*.

Madeleine en Jozef hebben elk een baan die hen erg bevalt. De tijd is nu aangebroken om hun relatie in een vaste vorm te gieten. Op 9 mei 1948 kondigen zij hun verloving aan – uitgerekend op dezelfde dag als Jozefs zus Maria met Jef Van Camp trouwt.

Verloving Madeleine en Jozef
(9 mei 1948)



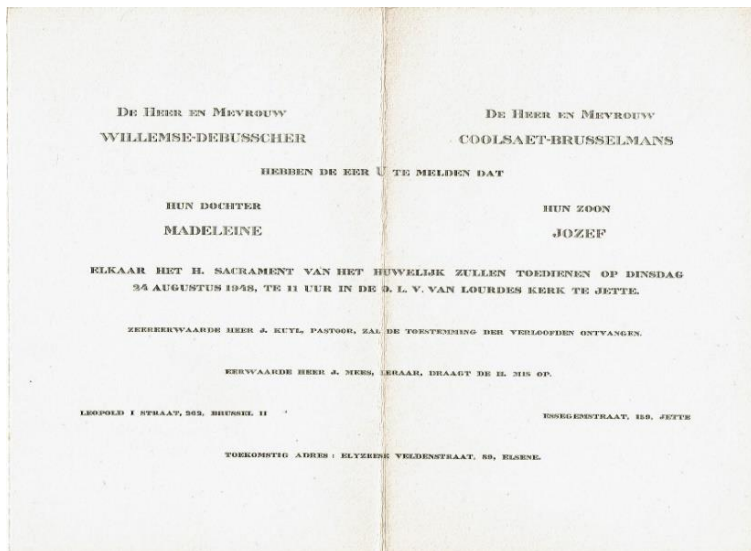
Het jonge koppel gaat op zoek naar een eigen stek. Jozef plaatst een zoekertje in *La Libre Belgique* en vindt een appartement in een statig appartementsgebouw vlak bij Flagey, in de Elyzeese Veldenstraat 89.

Dit is misschien het zoekertje dat Jozef in *La Libre Belgique* heeft geplaatst (13 juli 1948).

Mén. 2 personnes
tranqu., cherche
app. non meublé,
5/6 piéc., s. de b.
inst., préf. 1er ét.,
quartier agréable.
Ecr. 6145 b. journ.

Elyzeese Veldenstraat 89, Elsene

Tweeëneenhalve maand na hun verloving, op 21 augustus 1948, trouwen ze op het gemeentehuis van Laken aan het Emile Bockstaelplein. Enkele dagen later zegent pastoor Jozef Kuyl hun huwelijk in in het Grotteke. Het huwelijksfeest vieren ze – hoe kan het ook anders – in de grote feestzaal van Familia.



J. Coth. 14.10.11. Wellcome
Lekker 24.8.1948
Famden

Normandische longen (= vis!)
met aardappelen

Crèmepeas (drupfout: crèmepeas!)
Cony (dege heer van een
lijst as. ke)

Hijn gebrad in quentikans
Fruchtensla (zonder sla!)

Brusselse kippen (met sla!)

Bruidsgelab
groom

Wijn ~ Lokaal (wijn in de man
lijpbeurt in de....!)

Gade zij gestand
voor spij en drank!

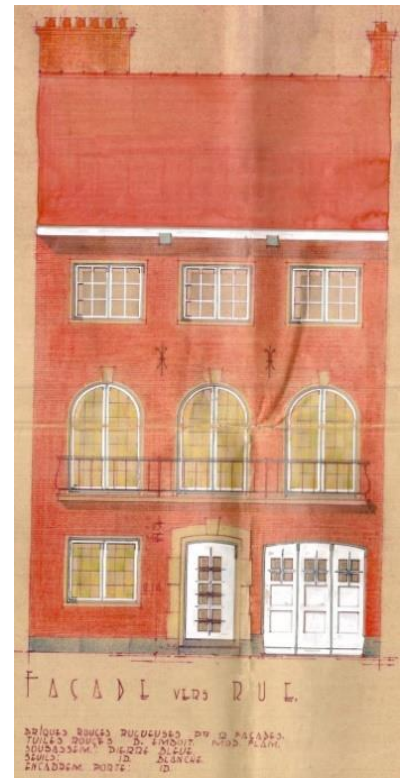
Meteen na het huwelijk vertrekt het jonge koppel op huwelijksreis. Die brengt hen per trein doorheen Zwitserland.

Het appartement waar zij vervolgens gaan wonen, is ideaal gelegen voor Jozef, vlak bij de NIR. Voor Madeleine is dat minder het geval. Zij moet elke dag naar Jette trekken om les te geven. Maar vooral: *“wij konden het daar niet gewoon worden. Dat is de stad, daar kennen de mensen mekaar niet. Kortom, wij keerden terug naar Jette.”*³⁹

Wanneer het idee gaan rijpen is, weten we niet, maar op een gegeven moment zullen ook Jozef en Madeleine, net zoals hun beider ouders, van een eigen stek zijn gaan dromen. Misschien hebben zij hun huurappartement in de Elyzeese Veldenstraat trouwens van in het begin als een voorlopige woonst beschouwd. Of heeft de geboorte van hun dochter Lieve in januari 1950 de doorslag gegeven? Vier maand na de geboorte van Lieve informeert Madeleine's vader Henri bij de gemeente Jette naar de voorwaarden om een huis te mogen bouwen op de bouwgrond die hij en Catherine in 1934 aangekocht hadden langs de nieuwe Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeslaan. Geen probleem, antwoordt de gemeente, op voorwaarde dat het geplande huis twee verdiepingen telt.

De bal gaat heel snel aan het rollen. In augustus 1950 schenken Henri en Catherine de helft van hun grond aan Madeleine. De andere helft verkopen ze (voor 124.000 fr.) aan een Lakense aannemer, Hendrik Hully. Jozef en Madeleine nemen de Brusselse architect Armand De Schuyter onder de arm om het ontwerp van hun huis uit te tekenen. Dat wordt neergelegd in augustus 1950 en een maand later goedgekeurd. In oktober tekenen Jozef en Madeleine hun contract met een aannemer. Dat is niemand minder dan dezelfde Hendrik Hully, aan wie Henri en Catherine net de helft van hun bouwgrond verkocht hebben. (Hully zelf zal op zijn grond trouwens ook een huis bouwen, waar hij zijn bureau vestigt. In 1959 gaat hij echter failliet.) Kostprijs van het huis: 632.000 fr. Jozef en Madeleine vragen in januari 1951 een lening van 400.000 fr. aan bij de Nationale Kas voor Bediendenpensioenen.

Plan van A. De Schuyter voor het huis van Jozef en Madeleine (1950)



Begin maart 1951 liggen de fundamenteën er en tegen de zomer is het huis klaar. Jozef en Madeleine kunnen Elsene nu inruilen voor Jette, samen met Lieve en hun zoon Rik (°1951), die beiden in Elsene waren geboren. Een tweede zoon, Dirk, volgt in 1956.

Alles is nieuw aan de wijk – de Albertwijk – waar ze gaan wonen. In tegenstelling tot de Essegheuwijk net erboven heeft ze geen verleden. Hun huis ligt aan de achterkant van de nieuwe kerk. Pastoor Michel Swalus, die de eerste plannen voor de nieuwe parochiekerk had laten ontwerpen, was in 1943 overleden, maar zijn opvolger pastoor Kuyl had de fakkel overgenomen. Op 9 mei 1948 legde kardinaal Van Roey de eerste steen van de nieuwe Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeskerk, in aanwezigheid van de kerkfabriek. Als lid van de kerkfabriek was ook Marcel Coolsaet van de partij. Net naast hun huis ligt de (tien jaar eerder gebouwde) pastorie en een klooster met rusthuis voor dames van de Zusters van de Onbevleete

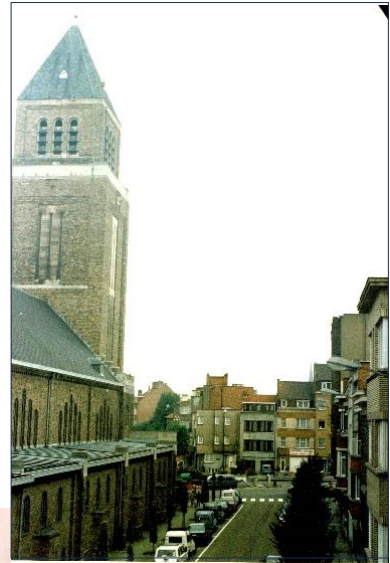
Ontvangenis uit Dinant (dat in 1974 wordt overgenomen door het Sint-Augustinusinstituut). Ook deze gebouwen waren er gekomen op initiatief van Michel Swalus.



(Links) Woning van Jozef en Madeleine

(Onder) Pastorie en klooster van de Zusters van de Onbevleete Ontvangenis

(Rechts) Zicht op de nieuwe parochiekerk vanuit de woning van Jozef



Op het moment van hun verhuis naar Jette staat Jozef aan de vooravond van alweer een omwenteling in zijn leven. Ditmaal heeft die alles te maken met de komst van een gloednieuw medium, de televisie.

In september 1951 waren de eerste voorbereidende stappen gezet voor de introductie ervan en in oktober 1953 zijn de eerste regelmatige uitzendingen van de televisie-afdeling van de NIR van start gegaan. Het begin is bescheiden: twaalf uur per week wordt er uitgezonden naar de zowat 15.000 tv-toestellen die België dan rijk is. Maar dat aantal stijgt pijlsnel. De televisiekantoren bevinden zich oorspronkelijk buiten het omroepgebouw, in een herenhuis in de nabijgelegen Dautzenbergstraat.

'*Lantaarn der idioten*' was een van de dooddoeners die de komst van het nieuwe medium vergezelden. '*The coming of the Monster*' (met een hoofdletter) was een andere. Kinderen zouden analfabeten worden, het denken zou verschrompelen, de criminaliteit vergroten en voetbal- en wielervedstrijden tenietgaan. "*Sommige visionairen*," zo schrijft Jozef lichtjes ironiserend in een gelegenheidsartikel voor het Jetse Sint-Pieterscollege, "*zien het*

*televisiescherm als staatsspion in elke kamer, vóór ieders aangezicht (in 1984, als George Orwell gelijk heeft)."*⁴⁰ In de jaren vijftig en zestig zal Jozef heel Vlaanderen afreizen met lezingen over het fenomeen televisie, zijn mythes en dooddoeners, zijn voordelen en zijn nadelen.

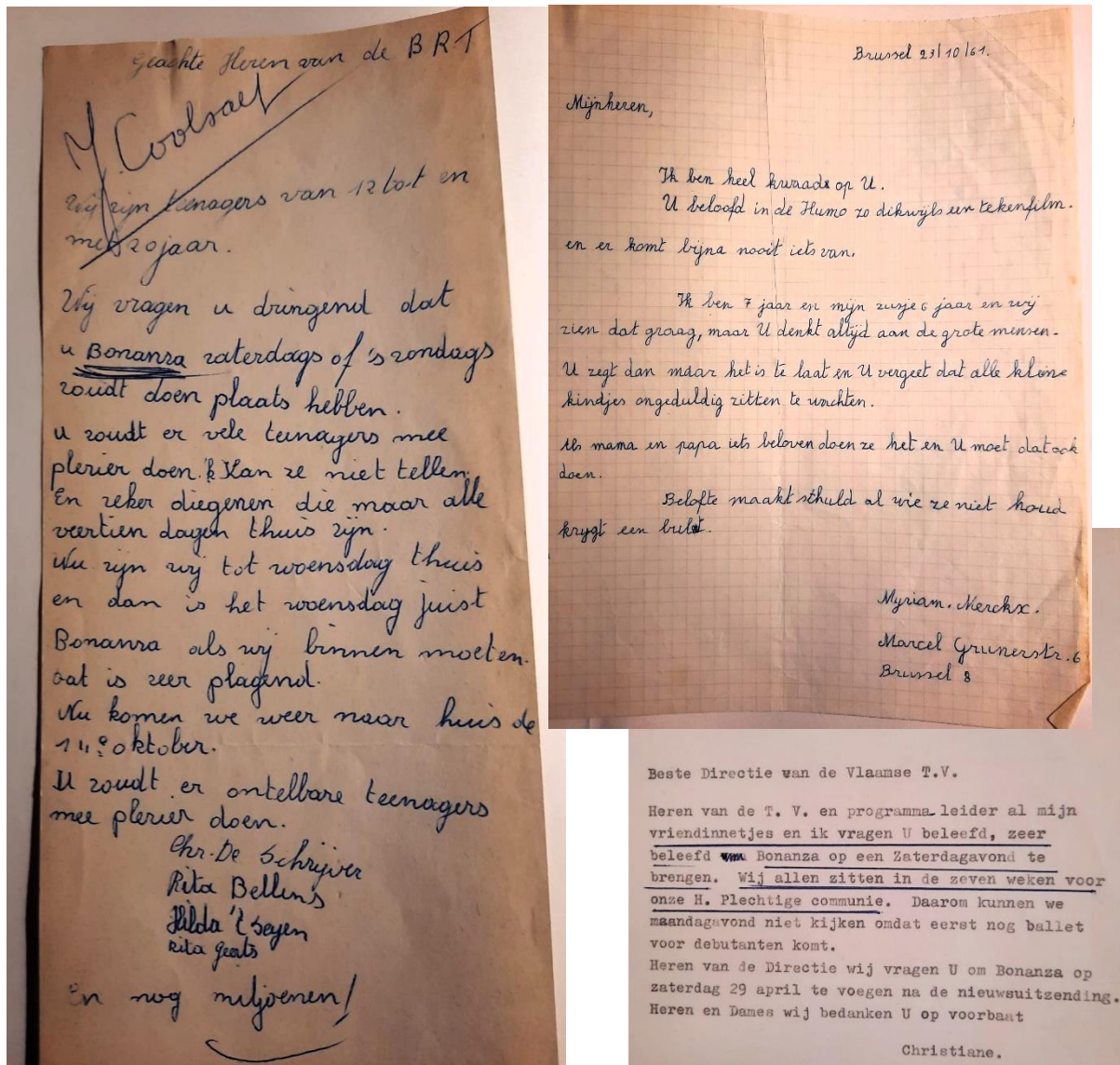
Het lijkt erop dat Jozef zijn overstap van de radio naar de televisie zelf heeft aangevraagd. Eind 1953 krijgt hij bericht dat hij kan beginnen op de filmsectie van de televisie, met behoud van graad en loon. Hij wordt de eerste vaste filmprogrammator van de NIR. Zijn taak bestaat erin buitenlandse films te 'verklanken' (ondertiteling bestaat dan nog niet) en van Nederlandse commentaar te voorzien, zo'n dertig per maand. Maar hij treedt ook op als live verslaggever, onder meer bij de allereerste Eurovisie-uitzending (vanuit het Vaticaan) en in 1955 bij de Heilige Bloedprocessie in Brugge, die eveneens via Eurovisie wordt uitgezonden.



Reportage Heilige Bloedprocessie, Brugge, 1955 (Jozef zit achter de micro in het midden van de foto)

Vanaf nu gaat het snel voor Jozef. Twee jaar later krijgt hij de opdracht een nieuwe dienst 'Programmatie- en Studioregie' letterlijk uit de grond te stampen. Die krijgt in de wandelgangen al snel de bijnaam 'dienst van hopeloze gevallen'. Jozef moet er immers voortdurend puzzelen met programmaschema's (soms weken en zelfs maanden op voorhand), studioplanning, geluid- en beeldverbindingen, met rekwisieten (van de kop van een dood hert tot een kast in rococostijl) en basisdecors, met omroepsters en studiopersoneel, met reservefilms en 'interludiums' om onverwachte gaten op te vullen.

En hij krijgt ook af te rekenen met vragen en kritieken van kijkers van alle leeftijden, die hun mening kwijt willen over de programmatie van hun geliefd programma.



In juni 1954 wordt hij ook het vaste aanspreekpunt voor Eurovisie, het nieuwe pan-Europees televisienetwerk dat de onderlinge uitwisseling van televisieprogramma's van de publieke omroepen moet mogelijk maken. De NIR wordt snel de grootste afnemer van Eurovisie-programma's. Dat sijpelt twee jaar later door in de nieuwe naam van zijn dienst: 'Regie, coördinatie en Eurovisie'. Jozef krijgt daarmee een pak nieuwe taken toegeschoven: alle betrekkingen van om het even welke aard met het buitenland lopen nu via hem – en zijn telefoon. Er is wel een telex beschikbaar, maar die staat bij zijn Franstalige tegenhanger (die hem zelden gebruikt).

Jozef heeft carte blanche bij de aanwerving van medewerkers voor de nieuwe dienst. Het kan ook moeilijk anders. Examens en examenjury's bestaan niet, want in die vroege pioniersjaren van de televisie is alles nog improvisatie. Televisie creëert gloednieuwe functies waarvoor nog geen opleidingen bestaan, geen diploma's erkend zijn en geen specialisten te vinden zijn. Dus

rekruteert Jozef een schare medewerkers, die én bekwaam zijn, én vol enthousiasme voor het nieuwe medium én, eerlijk gezegd, ook bereid om niet al te nauw op hun werkuren te letten.

De 'Coolsaet-boys', zo noemt Julien Kuypers, tussen 1937 en 1966 voorzitter van de Raad van Beheer van de openbare omroep, "*al die illegale arbeiders en arbeidsters*" (dat zijn Jozefs woorden). De voorzitter kan Jozefs onorthodox aanwervingsbeleid aanpak wel smaken. "*Mijn chefs vroegen maar één zaak: dat de boel zou draaien en dat ik ze gerust zou laten,*" zal Jozef later zeggen. Dat bevestigt ook Karel Hemmerechts, mede-germanist en een van Jozefs *compagnons de route* op de openbare omroep:

*"Als hoofd van wat wijlen Julien Kuypers de Coolsaet-boys placht te noemen – wie nog zijn gewijde geschiedenis kent noemde hem de 'honderdman' – verstond Jozef als geen ander de kunst om vooruit te lopen op officiële beslissingen. Die kwamen dan uiteindelijk bekrachtigen wat de honderdman reeds lang aan beleidsvoorbereidend werk uit zijn mouw geschud had om de programmaproducerende diensten ter wille te zijn. Overigens kon hij zich bij zijn niet altijd orthodoxe aanpak op een geheiligd administratief beginsel beroepen t.w. dat de continuïteit van de openbare dienst tot elke prijs moet verzekerd worden. De vertoning mag niet onderbroken worden, ook al malen de ambtelijke molens soms tergend langzaam."*⁴¹

Ook met de vakbonden verlopen de relaties soepel in die pioniersperiode. Blijkbaar hebben zij bij Jozef nooit moeten dreigen met acties. Dat hij tot de ACV-vleugel wordt gerekend, heeft hem daarbij wellicht geholpen. Later zal het één keer tot een botsing komen tussen hem en de vakbonden, naar aanleiding van een bezoek van Jozef aan Zuid-Afrika. In dat land is televisie pas in het midden van de jaren 70 van start gegaan. Om de opstart van de Zuid-Afrikaanse Uitsaaiorganisatie (SAUK) te helpen en een samenwerking tussen beide publieke omroepen uit te werken, reist Jozef in 1974 als gast van de SAUK naar het land. De BRT-vakbonden, zowel de socialistische als de christelijke, wijzen "*bevoorrechte betrekkingen*" tussen de BRT en de SAUK echter af, aangezien de Zuid-Afrikaanse publieke omroep "*niet anders [is] dan de officiële spreekbuis van een regime waar, bij middel van een politiek, 'apartheid' geheten, een elitaire blanke minderheid de elementaire democratische rechten van de meerderheid van de bevolking beknot*".⁴² Ook in eigen familiekring krijgt Jozef de wind van voren voor zijn reis naar Zuid-Afrika.

Dat kluwen van technische kwesties, de uitdijende omvang van zijn takenpakket en de groei van het personeelsbestand onder zijn bevoegdheid sloppen Jozef helemaal op. En daar stopt het niet bij. Tussen 1962 en 1966 – de NIR is dan verveld tot 'Belgische Radio en Televisie' (BRT) – wordt hij daarbovenop nog eens waarnemend hoofd van de directie 'Film en Ontspanning'. Hij wordt lid van de Hoge Raad Nederlandse Filmcultuur (van 1964 tot 1972) en lesgever aan het Instituut voor Journalisten in Brussel. En zo verdwijnt hij verdwijnt meer en meer achter de schermen.

Toch laat hij het scherm niet helemaal achter zich. Eind december 1960 verslaat hij het huwelijk van koning Boudewijn met Fabiola, dat via Eurovisie wordt uitgezonden – vijf uur lang, de langste Eurovisie-uitzending ooit. De daaropvolgende jaren maakt hij drie grote reportages, waar hij zijn passie voor toeristische verslaggeving combineert met zijn kennis over hoe goede televisie te maken. Het zijn reportages over het Hoge Noorden, toen reizen daarheen nog ware expedities waren: IJsland in 1961 (uitgezonden in 1962), Groenland in 1963 en Spitsbergen

(Svalbard in het Noors) in 1965. Zowel naar IJsland als naar Groenland zal hij later nog een tweede keer afreizen.



Groenland, 1963

Elk van die reportages is een logistiek huzarenstuk op toen nog onbetreden paden. Voor de expeditie in Spitsbergen bijvoorbeeld sleurt de televisieploeg 220 kg bagage mee, in vijftien koffers. Ze reist per vliegtuig, kolentanker, helikopter, toeristenboot, trein, motorboot, jeep, roeiboot, regeringskotter en autobus.



Improvisatie is troef: *“Morgen of overmorgen – of God weet wanneer – komt nog eens een boot en neemt ons mee verder naar het Noorden,”* schrijft hij aan Madeleine. In Groenland is hij dan weer wekenlang afgesneden van alle nieuws uit België. Zich scheren doet hij met ijskoud water en zijn bad moet hij delen met een paar zeehonden. Bij zijn bezoek aan de Amerikaanse militaire basis Thule breekt er brand uit op het moment dat de camera's draaien, zodat de basis zonder stroom, licht en water komt te zitten. Op bevel van de Amerikaanse commandant moet Jozef zijn verblijf kortstondig afbreken.

Maar de kritieken achteraf zijn erg lovend.⁴³ *“Daar was veel in te leren over dat eiland waar we wel niet zo mee vertrouwd zijn en verder moet het gezegd worden dat Coolsaet zelf 'n zeer onderhoudend en geestig verteller is,”* schrijft 't Pallieterke over de IJslandreportage. De Spitsbergenreportage – een coproductie van de BRT en de Nederlandse KRO – is voor het *Algemeen Dagblad* een “uitschieter”:

“De televisie onthaalt ons zo dikwijls op films over verre landen en vreemde volken [die] doorgaans kwalitatief van een nogal grauwe middelmaat zijn. ‘Svalbard’ echter bleek een gunstige uitzondering te zijn en dat om vele redenen. De samenstellers hadden niet alleen de moeite genomen veel historisch, visueel materiaal te verzamelen over dat ijzige eiland

bij de Pool, maar ze kwamen bovendien met voortreffelijke filmfragmenten over het Spitsbergen van nu. De tekst van Jozef Coolsaet was daarbij sfeerrijk en informatief, een combinatie die maar zelden wordt bereikt."

De BRT wordt mettertijd volwassen. De permanente improvisatie en geestdrift van de beginjaren maken plaats voor regels, bureaucratie, doorlichtingsrapporten en politieke afwegingen bij benoemingen. Herstructureringen volgen elkaar op. Maar Jozef blijft pal in het midden van het spinnenweb zitten, met zijn wirwar aan taken. Zijn medewerkers hebben het over "zijn legendarische werklust". "Misschien [is Jozef Coolsaet wel] *dé grote man achter de schermen*, [...] *de grote coördinator van de Vlaamse televisie*," schrijft *Ons Volk* eind maart 1970. "Managing director" van de BRT, zo omschrijft dan weer een buitenlands radiotijdschrift hem in 1985.⁴⁴

Maar binnen de BRT is er ook nog een heel andere Jozef Coolsaet te zien: "*de grandioze orkestmeester van de collegiale, joviale, soms geruchtmakende nieuwjaarsfuiven*," aldus een van zijn medewerkers die decennialang aan zijn zijde stonden. Die momenten zijn ook Karel Hemmerechts bijgebleven: "*Coolsaet wist de nieuwjaarsreceptie telkens te laten uitgroeien tot een uniek gebeuren waar ook in andere diensten reikhalzend naar uitgekeken werd.*"

**Hij lacht,
hij is gelukkig,
hij werkt bij de BRT**

De Standaard, 18 januari 1972

Gedurende al die jaren werkt Jozef ook aan een parallelle carrière. Hij kan het schrijven niet laten. Naast zijn radio- en televisiewerk publiceert hij talloze toeristische en culturele reportages in een waaier aan tijdschriften en kranten: het blad van de Vlaamse Toeristenbond *De Toerist* (later *Autotoerist*) en dat van de Touring Club van België (later *Auto-Touring*), *Het Leger-De Natie* en *De Vlaamse Linie* en sporadisch *De Nieuwe Gids*, *Het Volk*, *Gazet van Antwerpen*, *Het Nieuws van de Dag* en *De Standaard*. Afhankelijk van de publicatie ondertekent hij met zijn eigen naam of met een schuilnaam: J. Willemse of Barend Brusselmans – een knipoog naar zijn moeder Melanie. Hij is ook lid van de Belgische Vereniging van Toeristische Schrijvers.

Een van zijn allereerste reizen brengt hem in november 1947 naar het naoorlogse Duitsland. Samen met de Belgische troepen doorkruist hij de Belgische bezettingszone, die zich uitstrekt van Aken, over Keulen en Soest tot Kassel. Wat hij meebrengt, is een mengeling van actualiteitsreportage, culturele reisjournalistiek en toeristisch verslag. *De Toerist* publiceert zijn relaas in afleveringen in 1948 en 1949. Vooral Keulen, "*de stad van de apocalyptische verwoesting*", waar alleen de Dom nog overeind staat, treft hem diep:

"Hoe was het, menselijkerwijze gesproken, mogelijk, de Dom niet tot gruizelementen stuk te slaan onder een van de bommenregens die over Keulen neerkwamen. Het is verbijsterend te zien, hoe eenzaam hij zijn beide torens de lucht inzendt, terwijl rond hem een verwoesting heerst waarbij slechts één vergelijking opgaat: Pompeji. Hier is geen

sprake van gescheurde muren, gekloven gevels, afgerukte daken, gespleten bomen, noch van omhooggewoelde rioleringen: hier is puin. PUIN. Anders niets."

De jaren nadien brengen zijn reisreportages en zijn radiokronieken hem nog wel vaker in Duitsland. Het is zelfs het land waar hij het meest over schrijft. Net zoals over Brussel, dat ook heel vaak het onderwerp is van zijn artikels. Maar hij schrijft ook over Latijns-Amerika en over tal van Europese landen. Nu mag het gezegd worden: niet alle landen waarover hij een meeslepende reportage schrijft, heeft hij ook daadwerkelijk bezocht. Een voorbeeld. In mei 1950 publiceert hij – onder de schuilnaam 'J. Willemse' – een spannende ontdekkingstocht doorheen Ethiopië in het tijdschrift van de Touring Club. Jozef heeft eerder al op de radio twee kronieken gewijd aan het land. Maar in Ethiopië zelf is hij nooit geweest. Zijn geheim: grondige voorbereiding. "*Ge vertrekt nooit op reis zonder goed geïnformeerd te zijn,*" was een van zijn geliefde uitspraken. Zijn werkmap 'Ethiopië' ter voorbereiding van zijn reisreportage (mooi geklasseerd door Madeleine) is 2 centimeter dik. Zij omvat artikels uit de meest uiteenlopende bronnen – van *Het Vrije Volk* en *La Libre Belgique* over *Le Figaro* en *De Standaard* tot *Elseviers Weekblad*, *Le Patriote Illustré* en *Deutsches Fernsehen*. De foto's krijgt hij van de gebroeders Pichonnier, die in 1949 een documentaire over het land hadden gefilmd, 'Images d'Ethiopie'. Maar niemand heeft hem dat ooit ten kwade geduid. Wat hij neerzet, is immers gewoon goed. Zo goed zelfs dat hij als conferencier zal optreden voor de conferentiecycclus 'Ontdek de Wereld'.

Na zijn overstap naar de televisie in 1954 begint de tijd om te schrijven heeft hem echter almaar meer te ontglippen. Zijn bijdragen verminderen. Maar sommige vallen wel in de prijzen. In september 1960 publiceert hij in *Auto-Touring* een reisreportage over Pisa. Geheel onverwachts ontvangt hij hiervoor, meer dan een jaar later, uit handen van de Italiaanse president Gronchi de prijs voor de beste toeristische reportage over Pisa. Dat levert Jozef meteen ook een ereplakket op van de gemeente Jette, dat hem overhandigd wordt tijdens een ceremonie in de prelatuur van Dieleghem. Bij die Pisa-prijs hoort overigens ook een beurs met 40 gouden muntstukken – waarvan hij meteen een deel gebruikt om eindelijk dat knieletsel te opereren dat hem in 1947 bijna verhinderd had om te starten bij de Werelddienst.



Prijsuitreiking in Pisa (1962)

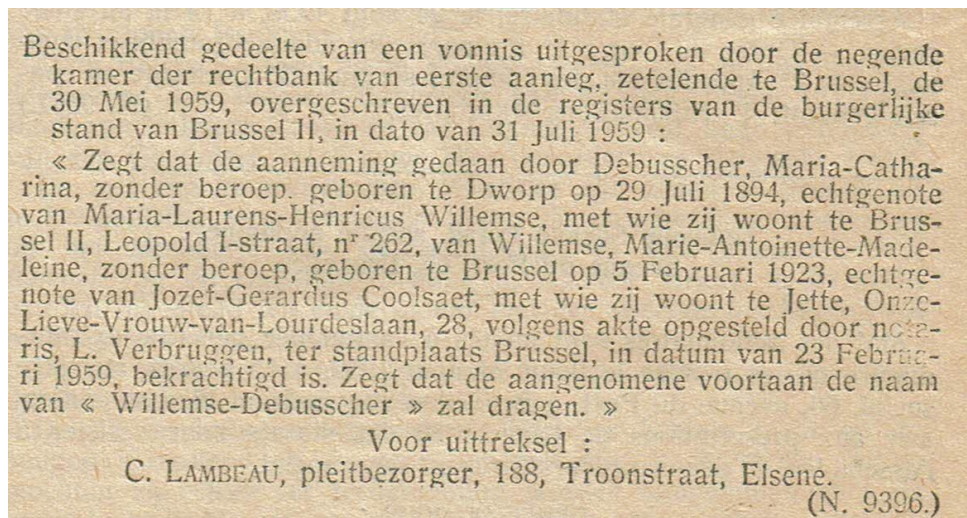
Enkele jaren later krijgt hij opnieuw een Italiaanse prijs, ditmaal een gouden medaille van de provincie La Spezia, voor een reisreportage over Portovenere, die in december 1964 verschenen was in de Franstalige editie van *Auto-Touring*. Dat is zowat zijn laatste toeristische bijdrage voor lange tijd. De TV slurpt nu al zijn tijd op.

Pas in 1977 hervat Jozef zijn reisjournalistiek in *Auto-Touring* en *Autotoerist* en vanaf het einde van de jaren 80 ook in *Onze Tijd-Notre Temps*, het 'magazine voor de actieve 50-plusser'. Opnieuw verschijnen zijn bijdragen zowel onder zijn eigen naam als onder een pseudoniem: B. Barendse of, zoals eerder, Barend Brusselmans. Het is hem blijkbaar menens met zijn parallelle carrière. Hij maakt zich in 1979 opnieuw lid van de Belgische Vereniging van Toeristische Schrijvers en Journalisten. Hij gaat ook zijn vader achterna en behaalt in dat jaar zijn diploma van toeristische gids (korte cyclus).

Madeleine van haar kant is na haar huwelijk niet lang blijven lesgeven. Op 1 augustus 1950 neemt ze afscheid van het onderwijs om voor haar gezin te zorgen. Haar dochter Lieve is dan zes maand oud. Negen maand later wordt Rik geboren en vijf jaar later Dirk.

Nog een teken van vervlogen tijden. Een jaar na haar huwelijk heeft ze, in de parlamentsverkiezingen van juni 1949, voor het eerst in haar leven kunnen stemmen. In België is het vrouwenstemrecht immers pas in maart 1948 goedgekeurd. Of Madeleine zelf dit een belangrijk moment in haar leven vond, weten we echter niet.

Wat ze ongetwijfeld zeker belangrijk heeft gevonden, is de verandering van haar familienaam. Vanaf februari 1959 draagt Madeleine officieel een dubbele naam: Willemse-Debusscher. Pas dan heeft haar stiefmoeder Catherine haar officieel erkend.



Belgisch Staatsblad, 6 augustus 1959

Madeleine mag dan al haar loopbaan hebben opgegeven, bedreven als ze is in snit en naad, blijft ze haar hele leven lang experimenteren met wol, draad en naald – van kinderklaren tot tapijten. Onverslijtbaar is alles wat ze maakt, zo ondervinden kinderen en kleinkinderen tot op de dag van vandaag. Maar ze is ook actief in het verenigingsleven van de O-L-V-van-Lourdesparochie, en met name in de armenzorg van het St Vincentius a Paolo Genootschap.

Gaandeweg is ze Jozef ook steeds vaker gaan begeleiden op diens verre reizen. Zo zal ze de Verenigde Staten, Boedapest (1972), Canada (1977), Senegal (1983), Costa Rica (1985), Egypte, Jeruzalem (1984), Zuid-Afrika (1984), India en Indonesië (1986) bezoeken. Een hoogtepunt voor haar is hun reis naar Rome in oktober 1985, waar Madeleine door paus Johannes Paulus II wordt ontvangen.



Rome, oktober 1985

Jeruzalem, september 1984

Tegen dan hebben zowel Jozef als Madeleine hun ouders verloren. Henri komt om in een kamerbrand in het Sint-Augustinusrusthuis in 1978 (die trouwens zal leiden tot een verstrengde reglementering over brandveiligheid in rusthuizen). Catherine overlijdt in 1980. Melanie sterft een jaar later. Ze is 95. Marcel woont nu alleen in de Esseghemstraat.

In 1951 is hij op pensioen gegaan. In het Sint-Pieterscollege was hij een graag geziene leraar, getuigt een van zijn leerlingen uit 1944:

*"Hij vertegenwoordigde het oertype van de onderwijzer waaraan Vlaanderen alles te danken heeft. Hij bezat de ingeboren gaven van de succesvolle didacticus: helderheid, geduld, gezag, inzicht, orde en ervaring. Hij was zeer geliefd bij al zijn leerlingen. Hij was streng maar vergevingsgezind. Bovendien kon hij een goede prestatie waarderen en belonen met mooie illustraties die hij uit magazines knipte. In de wandelgangen werd hij Pei Kuël genoemd, ['Pei'] omdat hij al wat ouder leek met zijn grijs snorretje."*⁴⁵

Even heeft de directie van het Sint-Pieterscollege overwogen om Marcel langer in dienst te houden door hem in de Franstalige afdeling te laten lesgeven. Maar de inspectie wees dat plan af omdat Marcel er niet regelmatig had lesgegeven.

Marcel heeft nu tijd voor zijn twee grote passies: toerisme en muziek. Wat het eerste betreft, gaat zijn voorliefde onmiskenbaar uit naar kerkinterieurs. Dat brengt hem in heel Europa, eerst

per fiets, dan met de trein, waar hij vooral Rijnland doorkruist. Wanneer het stappen wat moeilijker wordt, beperkt hij zijn actieradius tot Brabant. Ieder dorpje krijgt zijn bezoek en geen enkel kerkje, hoe bescheiden ook, ontsnapt aan zijn aandacht. Wat het tweede betreft, de muziek, die heeft hem heel zijn leven lang begeleid. Na zijn pensioen springt hij vaak in als begeleider van 'Cantabile', het jongenskoor van het Sint-Pieterscollege. Wanneer hij 80 wordt, begint hij met de hulp van de vinylplaten van Assimil Italiaans te leren om zijn geliefde belcantoteksten in de oorspronkelijke taal te kunnen verstaan. Aan Jozef schrijft hij briefjes in het Italiaans, die zijn zoon echter amper verstaat. In oktober 1985 overlijdt hij, als gevolg van een val in huis. Hij is 97.

Een jaar later verandert Jozef nog een laatste keer van job – *Forward to the past*. Hij laat de technische coördinatie, die zo lang zijn ding was geweest, achter zich en vraagt zijn overplaatsing naar waar hij vier decennia eerder is gestart: de Wereldomroep. In oktober 1986 wordt hij, op zijn verzoek, directeur van de Wereldomroep en meteen ook hoofd van de Internationale Betrekkingen van de BRT. Ondanks de beperkte personeelssterkte – de Wereldomroep telt nauwelijks 50 medewerkers – voert hij er opnieuw de Franstalige uitzendingen in ('Ici Bruxelles' gaat een half uur per dag in de ether) en verdubbelt hij de zendtijd van de Duitstalige uitzendingen, eveneens tot een half uur per dag.

Maar in de herfst van 1987 – hij is er dan net een jaar directeur – schrijft hij aan zijn medewerkers van de Wereldomroep dat hij misschien "*om persoonlijke redenen*" vervroegd op pensioen zal gaan. Velen zullen op het moment wellicht niet geweten hebben wat hij daarmee bedoelde. In november 1986 was borstkanker vastgesteld bij Madeleine.

Madeleine overlijdt op 24 juli 1988. Ze is nauwelijks 65 jaar. Chemotherapie en twee operaties hebben niet geholpen. Haar kanker had ze te lang voor zich gehouden, want ze wou haar familie daarmee niet belasten. Het was haar ultieme opoffering voor haar gezin.

+

TER HERINNERING AAN

**Marie Antoinette
WILLEMSE DEBUSSCHER**

geboren te Brussel op 5 februari 1923
en er gestorven op 24 juli 1988.

Het beeld dat wij van haar meedragen is dat van de flinke vrouw uit het Boek der Spreuken, die haar brood niet in ledigheid eet. Haar leven was één zorgen voor haar man en haar gezin, maar zelf wilde ze niet verzorgd worden. Haar onmiddellijke omgeving verborg ze het begin van haar kwaal. Ze wilde de zwaarste strijd van haar leven alléén strijden.

Eens ze haar aangeboren schuchterheid had overwonnen, vonden vrienden en vriendinnen in haar een bron van genegenheid. Vaak verborg ze de verwoesting van haar lichaam onder een kwinkslag want ze vond dat het haar plicht was zichzelf weg te cijferen en voor anderen te leven.

We vertrouwen haar lichaam aan de aarde toe, bekleed met haar laatste kleed, want net als de sterke vrouw uit het Evangelie « maakte ze zelf haar mantels ». Nu wacht ze op de Jongste Dag en op ons allen.

Jozef, Lieve, Rik en Dirk

danken u voor uw medeleven.

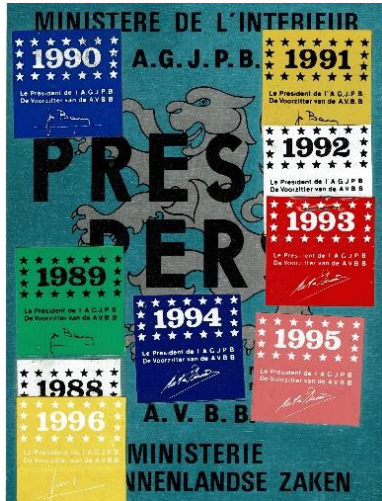
Begr. J P BOLLE



Foto genomen door Madeleine's kleinzoon Arnaud

Jozef blijft uiteindelijk op de Wereldomroep tot aan zijn pensioen op 1 oktober 1988. Meer dan 40 jaar lang is hij verbonden geweest aan de openbare omroep – doorheen haar talrijke naamswijzigingen: BNRO, NIR, BRT, BRT-N. Na zijn pensioen zal de omroep nog een laatste keer herdoopt worden tot 'VRT' (en de Wereldomroep tot 'Radio Vlaanderen Internationaal'). Tevreden blikst hij terug op zijn carrière. *"Ik heb in mijn loopbaan buitengewoon geluk gehad,"* zo zegt hij aan zijn medewerkers wanneer hij afscheid neemt.

Hij gaat nu voluit als toeristisch schrijver en gids. Na vier decennia bij de openbare omroep nestelt Jozef zich met zichtbaar genoegen in zijn nieuwe habitat: de gemeenschap van toeristische schrijvers en reisbegeleiders.



In 1988 wordt hij opnieuw officieel beroepsjournalist. Via avondcursussen volgt hij daarenboven twee jaar lang een doorgedreven opleiding als gids, wat hem in 1990 zijn tweede gidsendiploma oplevert – met grote onderscheiding. Daarmee kan hij lid worden van de Vereniging van de Gidsen voor Brussel en Brabant, net zoals zijn vader destijds. In het Nederlands, Frans, Duits en Engels gidst hij talloze binnen- en buitenlandse groepen doorheen Brussel, zijn musea en kerken én hun kerkschatten. Zoals hij heel zijn leven heeft gedaan, bereidt hij die rondleidingen bijzonder grondig voor, zoals blijkt uit de vele mappen met knipsels en notities (die thans berusten bij het Archief en Museum voor het Vlaams Leven te Brussel).

Meteen nadat hij zijn diploma heeft behaald, zetelt hij in de jury voor het examen 'kunststeden en musea' van de opleiding toeristische gidsen. In 1993 wordt hij zelfs lid van de Raad van Bestuur van de Belgische Vereniging van Toeristische Schrijvers en Journalisten. Ook aan de Wereldomroep blijft hij toerisme- en culturele kronieken leveren – net zoals in het begin van zijn carrière bij de Werelddienst. Zijn oud-medewerkers blijven hem nog jaren regelmatig tegenkomen in de mess van de VRT – en in de bibliotheek, op zoek naar documentatie voor zijn rondleidingen en reizen. Hij trekt naar binnen- en buitenland. Zijn reisreportages verschijnen nu vooral in het seniorenblad *Onze Tijd-Notre Temps*. Wanneer hij het gewicht van de jaren begint te voelen, laat hij de verre bestemmingen vallen – opnieuw, net zoals zijn vader. Als *Onze Tijd* in 1992 korte toeristische trips en cruises begint te organiseren, is dat een kolfje naar zijn hand. Hij wordt reisbegeleider, conferencier én quizmaster – tot grote tevredenheid van de deelnemers, zo blijkt.

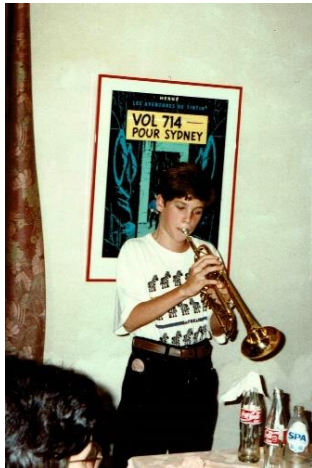
Maar Jozef heeft nog meer pijlen op zijn boog. Sinds de jaren tachtig is hij ook een verwoed verzamelaar geworden van alles wat met Sint-Michiel te maken heeft – de patroonheilige van Brussel. Zijn eerste Sint-Michiel 'ontdekt' hij in de marge van het filmfestival in Cannes waar hij in 1983 beroepshalve aan deelneemt. Tijdens een uitstap naar Menton valt de figuur van Sint-Michiel in de kerk van Menton Jozef op. Dat wordt al snel een passie. Waar hij ook komt, gaat hij op zoek naar hij kerken en plekken die naar Sint-Michiel zijn genoemd. Hij peilt er naar hun oorsprong – die soms geworteld is in de pre-christelijke cultus van de zonnegod. Zijn verzameling bevat de meest uiteenlopende en onwaarschijnlijke voorwerpen:

“Van fietswimpels tot heiligenprentjes, van tinnen borden en koperen afgietsels tot keukentegels en sigarettenpakjes. Van een programmaboekje van een fanfare uit Jette – de Sint-Michiels Band – tot een zelfklever van de stedelijke reinigingsdienst van Brussel waarop Sint-Michiel voor een keertje niet de draak, maar een reuzegrote kakkerlak onderwerpt.

Uit het buitenland komen onder meer de gelijknamige Bretoense koekjes, een fles Franse wijn en een Duits vuurwater. Ook afbeeldingen van Sint-Michiels vrouwelijke tegenhanger, Sint-Michelina, konden niet ontbreken. Afhankelijk van de tijd waarin ze werd afgebeeld, wordt ze nu eens een keertje opgevoerd als een vrome zuurpruim, dan weer als een sexy krijgersvrouw.”⁴⁶



Ooit zou hij een verhandeling over het onderwerp schrijven. Maar dat is er nooit van gekomen. Ook deze verzameling berust vandaag bij het Archief en Museum voor het Vlaams Leven in Brussel.



Trompetrecital door Jozefs kleinzoon Brendan bij diens 71e verjaardag, 1994

Hij verhuist ook. Na het overlijden van Madeleine is zijn huis in Jette te groot geworden. Eind 1992 wordt het verkocht aan een Algerijns-Belgische arts. Dan verlaat hij Jette. In het nabijgelegen Ganshoren koopt hij een appartement op het Koningin Fabiolaplein, met zicht op het zwembad.

Maar daar blijft hij niet lang. Jozef aardt er niet goed. Eind 1994 koopt hij een huisje in Laken, in de Kroonveldstraat 45. Daar wordt Jozef actief lid van de Lakense Geschied- en Heemkundige Kring LACA. Ook voor het tijdschrift van deze vereniging begint hij te schrijven. En hij wordt ook lid van de Cercle d'Histoire et d'Archéologie 'Les Marolles'.

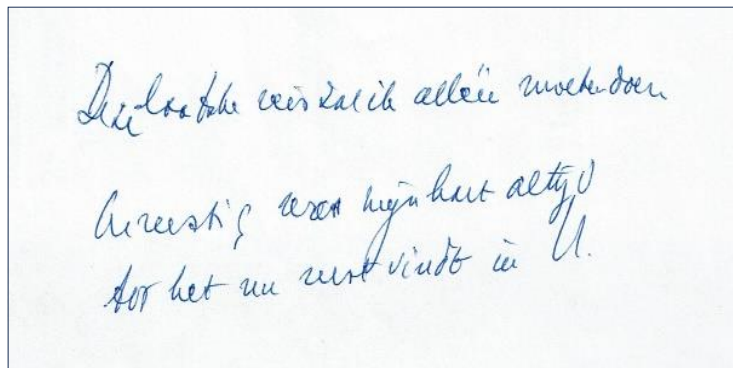
En ... hij hertrouwt. Te midden van zijn drukke toeristische bezigheden ontdekt Jozef een *compagnon de route*, Joske Rogier. Heel lang geleden hebben ze elkaar voor het eerst ontmoet in het Sint-Janshospitaal in de Brusselse Asstraat – het al eerder vermelde ziekenhuis van de Gasthuiszusters-Augustinessen. Joske was er verpleegster toen Jozef er in de jaren zestig zijn knie liet opereren – dankzij de beurs die hij ontvangen had voor zijn bekroond artikel over Pisa. In de decennia nadien zien ze elkaar sporadisch in en rond het ziekenhuis. BRT-medewerkers van Jozef worden er soms verpleegd. Omdat Joske ooit nog gewerkt heeft op de sociale dienst van de BRT, kan ze voor de jaarlijkse Sint-Niklaasfeestjes in het ziekenhuis een beroep doen op de rekwisietenafdeling van de openbare omroep, die onder Jozefs bevoegdheid valt. Ook Jozefs beide ouders worden er opgenomen en door Joske verzorgd in de laatste dagen van hun leven. Joske doet ook regelmatig thuisverpleging. Daarom vraagt Jozef haar om Madeleine te komen verzorgen toen kanker werd vastgesteld. Dat gaat ze doen tot Madeleine in het ziekenhuis moet worden opgenomen.



In 1992 gaan Jozef en Joske voor het eerst samen op reis. Maar dan gaan ze steeds vaker het toeristische pad op. Samen begeleiden ze zo de cruises georganiseerd door *Onze Tijd*. Op 20 september 1995 trouwen ze.

Joske Rogier en Jozef Coolsaet op een voorbereiding van een *Onze Tijd*-cruise (Dilbeek 1995)

Rond die tijd begint Jozef echter ook opvallend vaak over zijn heengaan te praten. Zonder dat met zoveel woorden te zeggen, is hij zijn “laatste reis” aan het voorbereiden – even grondig en nauwgezet als al zijn andere reizen. Met zijn notaris stelt hij in oktober 1996 zijn testament op punt en met de bank brengt hij zijn rekeningen op orde. Bij zijn oude BRT-kompaan Karel Hemmerechts dringt hij aan opdat deze zijn lijkrede zou uitspreken. Hij pent tal van katebelletjes neer voor zijn overlijdensbericht.

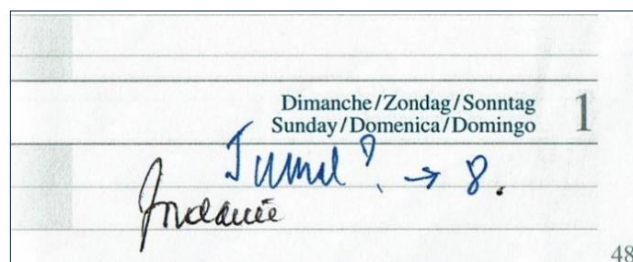


Een van Jozefs laatste katebelletjes

Toch zal het einde hem overvallen. Hij heeft last van rugpijn en gaat even langs bij het ziekenhuis, vertelt hij op een avond. Maar eerst vertrekt hij nog even voor enkele weken op reis naar China. Dan gaat hij het ziekenhuis in voor onderzoek naar een tumor aan de nieren. Vier dagen later, 19 november 1996, is hij niet meer. Een acute leukemie heeft hem gevelde. In die laatste dagen in het ziekenhuis toont hij zich vooral bezorgd om zijn kleinkinderen. Maar ook zijn vroegere medewerkers heeft hij in gedachten. Met brekende stem kondigt hij daags voor zijn overlijden aan Cecile Van de Velde, zijn medewerkster van vele decennia, zijn nakend afscheid aan, “opdat zij het niet uit de krant zouden moeten vernemen”. De avond voor zijn overlijden belt hij ook met Karel Hemmerechts, om hem te herinneren aan zijn vraag om zijn lijkrede uit te spreken.

Liggend op zijn ziekenhuisbed, een glimlach op zijn lippen is het laatste beeld dat ik van hem heb. Jozef is dan 73.

Op een van de laatste pagina's van zijn agenda had hij “Jordanië” geschreven, een komende reis. Ook Groenland stond opnieuw op zijn verlanglijstje, dit keer samen met Joske. En een reis naar Slovaakije. Plannen te over. “De wil om te leven was tot op het laatste moment



aanwezig. Zijn laatste reis is nu begonnen,” zo begint zijn overlijdensbericht. Het zijn zijn eigen woorden, opgeschreven in de weken vóór zijn overlijden.

Een maand na zijn overlijden verschijnen zijn allerlaatste bijdragen, postuum: ‘Een cruise-tocht naar de bakermat van onze cultuur’, het verslag van een scheepstoer door de Middellandse Zee, verschenen in *Onze Tijd* en ‘Chinese schetsen’ in *Plus-3-Magazine*, het relaas van zijn reis naar China twee maand voor zijn overlijden.



Ter herinnering aan

Jozef COOLSAET

geboren te Jette op 24 september 1923
gestorven te Brussel op 19 november 1996

*Joske, Lieve, Rik en Dirk
danken u voor uw medeleven.*

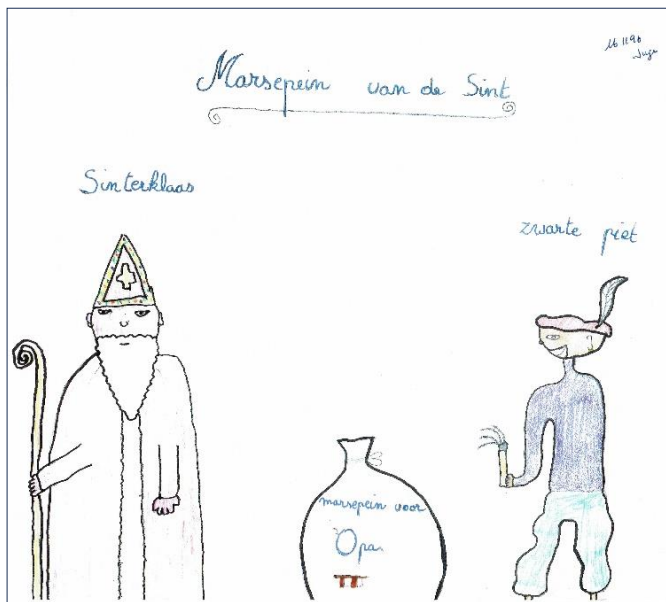
«De wil om te leven was tot op het laatste moment aanwezig. Zijn nieuwe reis is nu begonnen.»

Het zijn de woorden die hijzelf gekozen heeft, opgeschreven in de weken vóór zijn overlijden. Zorgvuldig hield hij alles bij, bereidde hij alles voor, om zo de taak te verlichten van hen die achterbleven.

Maar tot op het laatste moment was hij ook boordevol plannen, om te reizen en om te schrijven, om te bezoeken en om te lezen. Tot op het laatste moment stond hij klaar voor elk van ons. Tot op het laatste moment maakte hij zich zorgen om elk van ons. Toen hij dan, onverwacht, in het ziekenhuis werd opgenomen, waren de kleinkinderen zijn bekommernis. Hij volgde steeds wat elk van ons ondernam, zonder altijd te begrijpen en hij begreep, zonder altijd te volgen. Dit is onze herinnering aan hem.

Het is ook de herinnering die zijn collega's en medewerkers aan hem bewaren. Een onweerstaanbare drang naar wijde horizons, een ongeveinsde behoefte aan menselijk contact en trouwe kameraadschap, vergolden door spontane hulpvaardigheid, zo schreef één onder hen.

Op de nieuwe reis waaraan hij nu is begonnen, vertrok hij met een glimlach. Terug naar de Bron.



Tekening van Jozefs kleindochter Inge bij zijn overlijden

Ik heb het koud
mijn handen en voeten
mijn hart.

Mijn grote vriend
ik leefde zo graag in je schaduw.

Ik mis je aanwezigheid,
je enthousiaste verhalen,
je voortdurende attenties,
je sterke arm waarin ik in vertrouwen kon rusten.

De koffie moet ik nu zelf zetten,
ik haal de post op, bestemd voor iemand die er niet meer is.
We hadden elkaar nog zoveel te geven.
Wij hadden zoveel plannen.
Wij hielden zoveel van elkaar.

Het wordt donker rondom mij.
De rolluiken laat ik tijdig neer,
de verwarming lager,
De deur op slot,
de klok is stilgelegd.
Slaapwel.

Joske

Papa,

Werken was je leven.

Ja, zelfs je prioriteit.

Je had meer tijd voor de BRT dan voor mij.

En toch verwijt ik je niets.

Want het heeft mij sterk en zelfstandig gemaakt.

Ik moest mijn eigen weg kiezen.

En soms, was je bezorgd over mijn gekozen weg.

Maar je geloofde in mij en je wist dat ik op mijn poten zou terechtkomen.

Dank je, Papa, voor die sterkte en zelfstandigheid.

Veel hadden we gemeen.

We hielden van reizen, boeken en kennis opdoen.

We waren intellectuele bondgenoten.

Veel woorden en ontboezemingen waren aan ons niet besteed.

En toch was er een stille en sterke band.

Genieten voor jou, was bezig zijn.

Bezig zijn in het nu en tegelijkertijd denken in de toekomst.

Ik probeerde je de beginselen van positief denken bij te brengen.

Maar je glimlachte.

Ik probeerde je te leren openstaan voor de schoonheid van de morgendauw op de velden, voor het spel van voorbijtrekkende wolken, voor de weerspiegeling van de zon in het water.

Maar daarvoor had je weinig tijd.

En toch, het beeld van het sprookjeskasteel Neuschwanstein onder sneeuw bleef je wekenlang bij.

Aan Joske wil ik zeggen : dank je voor de levensvreugde die je aan Papa gegeven hebt na de dood van Mama.

Papa,

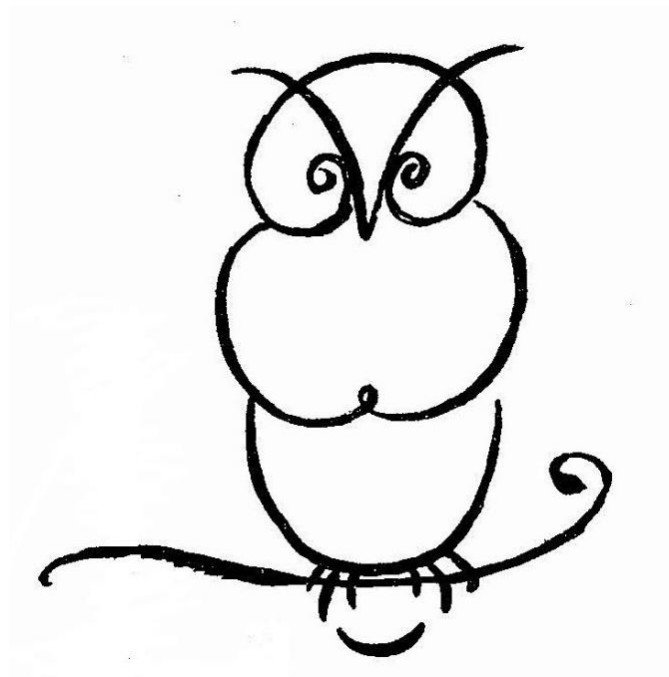
Ik was fier op jou.

En ik ben trots je dochter te zijn.

Ik zal je missen ...

Lieve

Madeleine en Jozef laten drie kinderen na, zeven kleinkinderen en vier achterkleinkinderen – respectievelijk de 9^e, 10^{de} en 11^e generatie. Sommigen zijn in Brussel gebleven, waar (over)grootvader Marcel in 1919 de nieuwe Brusselse Coolsaet-tak had geplant. Anderen zijn uitgezwemd. Samen vormen zij de nieuwe scheuten aan de Oost-Vlaamse Coolsaet-boom.



Een nawoord – en een woord van dank

Een familieverhaal vertellen, kan niet zonder herinneringen en archieven. De eerste zitten vol gaten en zijn niet altijd even betrouwbaar en de tweede belichten slechts een deel van het verhaal en zijn dus altijd onvolledig. Informatie is dus soms schaars en vaak ontoereikend. Het resultaat bevat dan ook vele onzekerheden en onbekenden, giswerk en een portie intuïtie. Dat geldt ook voor deze *Familiekroniek*. De tijd en u, de bereidwillige lezer, zullen er ongetwijfeld toe bijdragen om dat wat nu voorligt, gaandeweg aan te vullen en te verbeteren. *Voor wie deze Familiekroniek leest: beschouw dit dus als een uitnodiging.*

Een woord van dank aan de personen, zonder wie deze *Familiekroniek* niet had kunnen geschreven worden. Vooreerst aan mijn vader en grootvader, die beiden nauwgezet papieren, foto's, bidprentjes, (kladversies van) brieven en tal van andere tijdsdocumenten hebben bijgehouden. Zonder deze schatkamer was er geen verhaal. Dat is helaas het geval aan de kant van mijn moeder en haar voorouders. Door gebrek aan bronnen weten we bitter weinig over hun wel en wee. Het weinige dat gereconstrueerd kon worden, berust dan ook vaak op officiële documenten.

Vervolgens heel veel dank aan Joske Rogier. Zij heeft orde gebracht in de wanorde van de papieren van mijn vader. Bij tijd en stond kwam ze langs met plastic fardes en dozen, vol foto's, artikels en brieven. Het waren evenzovele puzzelstukjes van het verleden. Zij was ook zo lief om haar herinneringen aan Jozef te delen.

Zonder Anne zou ik vaak verloren zijn gelopen in de tijdslijn van mijn eigen familie. Hoe zij het doet, weet ik niet, maar telkens ik door de bomen het bos niet meer zag, somde ze moeiteloos data en namen op en ontrafelde ze familieverbanden. In de beste mondelinge traditie bracht ze ook de herinneringen van Maria 'Tante' Coolsaet over, die van onschatbare waarde zijn geweest bij de reconstructie van het familieleven in de Esseghemstraat. En ze vond steeds weer verborgen archiefdozen in huis met documenten, foto's en andere herinneringen, die dit verhaal gemaakt hebben tot wat het geworden is.

Magd Van Camp, Guido Van Camp, Lieve en Dirk deelden met zichtbaar plezier herinneringen en foto's, onder meer tijdens familiereünies in Jette en Grimbergen. Bij gesprekken met de Jettenaren Guido Fonteyn, André Monteyne en Dirk Lahaye borrelden niet alleen impressies uit de tijd van toen op, maar ook suggesties voor een apart verhaal over de Esseghemwijk en haar geschiedenis.

De Gentse universiteitsbibliotheek is, zoals steeds, bijzonder snel en behulpzaam geweest bij het afleveren van de meest onmogelijke documenten. De archivaris en de stedenbouwkundige dienst van de gemeente Jette waren erg tegemoetkomend voor alle vragen en verzoeken. Dat zijn ook de gemeentearchieven van Nazareth, Oudsbergen (Wijshagen) en Beersel (Dworp) geweest. Een pluim ook voor de dienst bevolking van de stad Brussel. Die leverde pijlsnel – en gratis – alle gevraagde documenten af. Niet bij alle Brusselse gemeentes liep dat even vlot. Ook het archief van de stad Gent, De Zwarte Doos, was een en al bereidwilligheid om documenten op te sporen en ter beschikking te stellen. De publicatierechten van de historische kaarten van Esseghem berusten bij de Koninklijke Bibliotheek van België (KBR).

Op het Archief en Museum voor het Vlaams Leven te Brussel (AMVB) vond ik niet alleen een exemplaar van Jozefs licentiaatsthesis, maar ook de vele voorbereidingen van zijn toeristische rondleidingen in Brussel. Bijzondere dank aan archivaris Christopher De Keyser en zijn collega's voor hun goede zorgen – en aan Bruno Claesen, die bezig was het archief van mijn vader te klasseren. Een ander deel van mijn vaders archief berust bij KADOC in Leuven. Ook hier heb ik kunnen rekenen op een warme en behulpzame ontvangst.

Bij de beschrijving van de verschillende 'Esseghems' in België kreeg ik de hulp van verscheidene heemkundigen. Een woord van oprechte dank aan Georges Vande Winkel (Het Land van Aalst), Marc Uyttersprot en Bart Van Langenhoven.

Voor de familie Willemse en de geschiedenis van de Limburgse gemeente Wijshagen kon ik terecht bij de plaatselijke geschiedkundige kring 'De Reengenoten'. Een warm woord van dank op de eerste plaats aan Robert Bauduin voor de vele gegevens die hij spontaan bij elkaar gesprokkeld heeft. Dankzij hem kreeg ik ook inzage in het familieboek met als titel *Stam Willemse*, uitgegeven in 1986 door familieleden uit België en Nederland, 300 bladzijden dik en ingebonden in similileder met gouddruk op beide covers....

Aan allen mijn welgemeende dank. Ik ben hen veel verschuldigd.

Rik Coolsaet
Januari 2024

Noten

- ¹ Stijn Streuvels, *Herinneringen uit het verleden*. Tielt, Lannoo, 1924, p. 45.
- ² Met dank aan de Familievereniging van Meirhaeghe voor de overlijdenakte van Emma Van Meirhaeghe.
- ³ [https://dunsa.be/pdf_files/jaarboek/Bijdragen%20Deinze%2074%20\(2007\).pdf](https://dunsa.be/pdf_files/jaarboek/Bijdragen%20Deinze%2074%20(2007).pdf);
https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/870/720/RUG01-001870720_2013_0001_AC.pdf.
- ⁴ *Het Volk*, 26 februari 1950.
- ⁵ Elise Rezsöhazi e.a., *De laatste 242. De terechtstelling van collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog*. Tielt, Lannoo, 2023, p. 30.
- ⁶ Albert Le Clercq, Verkiezingskoorts in Nazareth na de Eerste Wereldoorlog. *Jaarboek 2001*, Heemkring Scheldeveld.
- ⁷ Het verhaal van de Vlaamse Hogeschool is gebaseerd op: Kristof Looockx, *Vlaamsche studenten, komt naar Gent! Prosopografie van de studentenbevolking aan de Vlaamse Hogeschool 1916-1918*. UGent, onuitgegeven Masterproef Geschiedenis, 2013; Kristof Looockx, Zonnige dromen bezielen de nieuwe jeugd: een prosopografie van de studentenpopulatie van de Vlaamse Hogeschool (1916-1918). *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 2014:67, pp. 199-229; Michiel Vantongerloo, "Pro Flandria Servanda". *Het Gentsch Studenten Corps 'HOU ende TROU' (1916-1918) en het Gentsch Studenten Corps (1933-1940) in vergelijkend perspectief*. UGent, onuitgegeven Masterproef Geschiedenis, 2015; <https://www.foliomagazines.be/artikels/de-flamenpolitik-grondig-doorgelicht>.
- ⁸ Michiel Vantongerloo, *Pro Flandria Servanda*, p. 32.
- ⁹ Tenzij anders aangegeven, is de geschiedenis van de Esseghemwijk gebaseerd op: J. Lindemans, De plaatsnamen uitgaande op -ghem en -inghen. *Eigen Schoon*, 1911, jg. 1, nr. 1, pp. 14-16 en Onze plaatsnamen. *Eigen Schoon*, 1911, jg. 1, nr. 8-9, p. 141; V. Steurs, De Frankische optocht doorheen 't Mechelsche. *Gazet van Mechelen*, 15 februari 1942; *Op ontdekking naar Jette en haar verleden*, Jette, s.d.; de artikels van Robert Van den Haute in *Ons Graafschap*, Jaarboeken 1992 en 1993-1994 van de Geschied- en Heemkundige Kring van het Graafschap Jette en Omgeving. De foto's van Laag-Esseghem zijn ontleend aan de Erfgoedbank Brussel.
- ¹⁰ *Le Moniteur belge*, 20 april 1868, p. 1975.
- ¹¹ Jos Geerts, Het Keizerrijk Esseghem. *Ons Graafschap*, Jaarboek 1995 van de Geschied- en Heemkundige Kring van het Graafschap Jette en Omgeving.
- ¹² André Monteyne, De straatnamen van Jette (17). *Gazet van Jette*, november 1995.
- ¹³ Robert Van den Haute, Feu les hippodromes de Jette et environs. *Ons Graafschap*, Jaarboek 22, 1992.
- ¹⁴ *Environs de Bruxelles. Guide de l'excursionniste*. Brussel, Guides Montaigne, 1895, p. 33.
- ¹⁵ André Monteyne, De straatnamen van Jette (52). *Gazet van Jette*, januari 2011.
- ¹⁶ Stijn Streuvels, Veld en Dorp. Max Rooses, *Vlaanderen door de eeuwen heen*. Amsterdam, Elsevier, 1912, p. 38.
- ¹⁷ In zijn memoires, *De Ket van Jette* (uitgegeven in eigen beheer in 2014), schetst Dirk Lahaye een levendig beeld van het leven in Jette net voor en na de Tweede Wereldoorlog. Hij woonde in de Sint-Norbertusstraat, net boven de Esseghemwijk.
- ¹⁸ Dirk Lahaye, *De Ket van Jette*, p. 127.
- ¹⁹ Het 'Kasteel Esseghem' was een kasteelvilla, in de negentiende eeuw gebouwd door ondernemer en rentenier Delattre, die erg actief was in de Sint-Pietersparochie. Na zijn overlijden werd ze verkocht aan de familie Jean Eyerman en de familie Dansette. Nadien kocht de gemeente Jette het gebouw en richtte er in 1921 de eerste aparte meisjesklas in. In 1938 werd het ten slotte afgebroken om plaats te maken voor een volwaardige meisjesschool.
- ²⁰ Er zijn weinig gepubliceerde bronnen over het Jetse Sint-Augustinusinstituut, op enkele paragrafen na in M. De Meulemeester, *De Gasthuizusters van Brussel* (Leuven, Sint-Alphonsusdrukkerij, 1934) en W. Van Goubergen, *De Gasthuizusters-Augustinessen van Brussel (1186-1986), 800 jaar ziekenzorg* (Deurne, 1986). Er werd vooral geput uit de archieven van de orde, die berusten bij KADOC in Leuven, net zoals de archieven van de Zusters van de Onbevleete Ontvangenis uit Dinant.
- ²¹ Benoît Mihail, *De kastelen*. Urban Brussels, 2020; Archief van De Gasthuizusters-Augustinessen van Brussel, KADOC (Leuven), BE/942855/1360/94.
- ²² *Kerk en Leven*, 11 mei 2005. Voor de geschiedenis van de Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdesparochie heb ik ook kunnen plukken uit de website van de pastorale eenheid L'Olivier in Jette (<https://www.upolivier.be/Grotte%20Notre-Dame%20de%20Lourdes.nl.htm>) en uit een bijdrage van André Monteyne, De straatnamen van Jette (36). *Gazet van Jette*, 15 november 2008.

-
- ²³ Karel van de Woestijne in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 mei 1916. Herdrukt in *LACA Tijdingen*, jaargang 26, 2, april 2015.
- ²⁴ Het Jetse Magritte Museum is zo vriendelijk geweest om mij de schets voor *La Rue Essegghem* (1950) te signaleren. Zij staat afgedrukt in David Sylvester, *Catalogue raisonné de René Magritte*. New York, The Menil Foundation & Philip Wilson Publishers, 1992, Vol 5.
- ²⁵ *College Essen. 100 jaar studeren in het groen, 1911-2011*. Essen, Gedenkboek College van het Eucharistisch Hart, 2011.
- ²⁶ De exodus van mei 1940 is geschetst aan de hand van: Luc Vandeweyer, De rekruteringsreserve van het Belgisch leger in 1940. *Cahiers d'Histoire de la seconde guerre mondiale*, XVI, 1994, 1 en 2; Karel Strobbe, Pieter Serrien, Hans Boers, *Van onze jongens geen nieuws*. Antwerpen, Manteau, 2015; <https://www.belgiumwwii.be/nl/belgie-in-oorlog/artikels/rekruteringscentra-van-het-belgisch-leger-rcbl.html>; <https://18daagseveldtocht.be/versterkings-en-opleidingstroepen/rekruteringsreserve/>.
- ²⁷ Ivo Michiels, *Kruistocht der jongelingen*. Leuven, De Clauwaert, 1951.
- ²⁸ Tenzij anders aangegeven, wordt het verhaal van de VAVV verteld aan de hand van: *Inventaris van het archief van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen verzameld door het krijgsauditoraat te Antwerpen, 1940-1944*. Brussel, Rijksarchief, s.d.; Bruno De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*. Tielt, Lannoo, 1994; (*Nieuwe*) *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (nevb.be); Frans Van Der Auwera, *V.A.V.V. De Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen*. Erpe, De Krijger, 2001.
- ²⁹ <https://www.klein-sinaai.be/index.php/geschiedenis/de-wereldoorlog/810-alles-over-kamp-baudeloo-te-klein-sinaai>.
- ³⁰ 't Pallieterke, 26 september 1957.
- ³¹ https://nevb.be/wiki/Van_Thillo_Renaat.
- ³² Voor bronnen, zie noot 22.
- ³³ Jean Piron, *Souvenirs 1913-1945*. Brussel, La Renaissance du Livre, 1969.
- ³⁴ Jozef Coolsaet, 1945: 20.000 Belgische soldaten naar Noord-Ierland. *Onze Tijd*, 78-79, juli-augustus 1994.
- ³⁵ Jacques Vanderstichel schreef met *50 jaar vriendschapsbode* (Globe, 1995) een geschiedenis van de Werelddienst, later Wereldomroep, waarvan dankbaar gebruik werd gemaakt.
- ³⁶ De illustraties van het omroepgebouw berusten bij het Sint-Lukasarchief (fonds Joseph Diongre) en werden hernomen uit: Jos Vandenbreeden en Robert Wangermée, *Studio 4. Omroepgebouw, Flagey 1933-2004*. Académie royale de Belgique, Classe des Beaux-Arts/CIVA, 2002. De overige foto's zijn ontleend aan de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed van het Brussels Gewest (<https://monument.heritage.brussels/nl/buildings/19447>).
- ³⁷ Jacques Vandersichel in *Neerlandia*, jaargang 99, 1995, nr.4.
- ³⁸ Jacques Vanderstichel, *50 jaar vriendschapsbode*, pp. 84-85.
- ³⁹ Interview Jozef Coolsaet in *De Jettenaar*, maart 1990.
- ⁴⁰ Jozef Coolsaet, Televisie, licht en schaduw. *Schakel*, 1958-1959, 10.
- ⁴¹ Karel Hemmerechts in *Ratel*, november 1988.
- ⁴² *Vooruit*, 28 juni 1974.
- ⁴³ 't Pallieterke, 22 maart 1962; *Algemeen Dagblad*, 20 oktober 1965.
- ⁴⁴ *BM/E's World Broadcast News*, april 1985.
- ⁴⁵ Dirk Lahaye, *De Ket van Jette*, p. 117.
- ⁴⁶ *Het Nieuwsblad*, 31 mei 2001.

